

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

Katedra právních dějin

Retribuční soudnictví a případ Jana

Antonína Bati

Diplomová práce

Jan Langmeier

Vedoucí diplomové práce:

Prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc.

Praha, prosinec 2008

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně a že jsem v ní vyznačil všechny prameny, z nichž jsem čerpal, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze 16. 12. 2008

Jan Langmeier

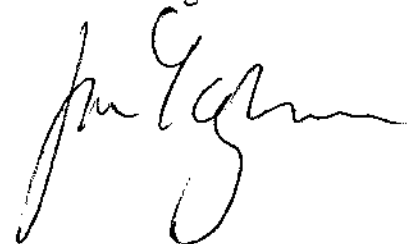
A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Jan Langmeier', with a stylized flourish at the end.

Poděkování

Děkuji panu prof. JUDr. Janu Kuklíkovi, DrSc., vedoucímu mé diplomové práce za cenné připomínky a účinnou pomoc při zpracování.

V Praze 16. 12. 2008

Jan Langmeier

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Jan Langmeier', written in a cursive style.

Obsah

Úvod.....	2
Kapitola I.: Dekrety prezidenta republiky – obecné shrnutí.....	4
Kapitola II.: Retribuční a znárodnovací zákonodárství po II. světové válce.....	21
Kapitola III.: J. A. Baťa – okolnosti převzetí firmy, postoje za války.....	42
Kapitola IV.: Znárodnění firmy Baťa a.s. Zlín.....	52
Kapitola V.: Národní soud a J. A. Baťa.....	55
Kapitola VI.: Spor J. A. Baťa vs. Tomáš Baťa ml.....	80
Kapitola VII.: Majetkové nároky rodiny Baťů a snaha o rehabilitaci J. A. Bati po r. 1989.....	82
Závěr.....	89
Seznam použitých pramenů a literatury.....	93
Summary.....	95

Úvod

Otázka dekretů prezidenta republiky, které jsou někdy nazývány tzv. Benešovými dekrety (jde o poněkud pejorativní označení, které užívají zejména odpůrci dekretů z sudetoněmecké strany¹), nepatří pouze do oboru právních dějin, ale má dosud značný dopad do oblasti současného platného práva i do oblasti české a evropské politiky. To jsou nejspíše hlavní důvody, proč jsou tyto dekrety v dnešní době předmětem častého zkoumání.² Mimo to byly v nedávné době zkoumány i Ústavním soudem ČR, který opakovaně potvrdil jejich legitimitu.³ Dozvuky mnoha případů, které mají původ právě v aplikaci dekretů, jsou poměrně často medializovány na veřejnosti a jsou tedy i po více než šedesáti letech předmětem právních sporů, které řeší české (ale i evropské) soudy⁴.

Ze všech dekretů prezidenta republiky jsou nejvíce zkoumány a zpochybňovány dekrety, které se týkají odsunu národnostních menšin, znárodnění a retribucí. Případ Jana Antonína Bati jsem si vybral z toho důvodu, že je i v současné době velmi aktuální. V roce 2007 se podařilo J. A. Baťu zprostit viny a zrušit tak nespravedlivý rozsudek, který byl vynesena Národním soudem v roce 1947. Tím se však otevřela nová cesta k případnému odškodnění rodiny Baťů za znárodněný majetek firmy Baťa na území Československa. Jedná se ale o velmi složitou kauzu, takže nelze zcela předjímat její budoucí vývoj. V této práci jsem se proto pokusil o jakousi genezi celého spletitého případu, jehož hlavní body, které následují po stručné

¹ K názorům německých kritiků dekretů prezidenta republiky např. BLUMEN-WITZ, D.: Benešovy dekrety z roku 1945z hlediska mezinárodního práva. Edvard Beneš a Střední Evropa, Praha 1994; KIMMINICH, O.: Benešovy dekrety. Střední Evropa, Revue pro středoevropskou kulturu a politiku, č. 44-45, 1994.

² Z řady českých autorů se tomuto tématu věnuje např. KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002; KUKLÍK, J.: Londýnský exil a obnova československého státu 1938 – 1945, Praha 1998; PAVLÍČEK, V.: O české státnosti, 1. díl, Praha 2004; PAVLÍČEK, V.: Dekrety prezidenta republiky, in JECH, K. – KAPLAN, K. (vyd.): Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945, druhé vydání, Brno 2002, WINKLER, P.: O dekretech prezidenta republiky z let 1940 – 1945. Právní aspekty odsunu sudetských Němců, Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1996. Z českých kritiků dekretů MANDLER, E.: Benešovy dekrety, Praha 2002.

³ Ústavní soud v souvislosti s dekrety vydal celou řadu rozhodnutí, např. nálezy US Pl. 14/94, I. ÚS 59/93, IV. ÚS 56/94, II. ÚS 192/96, II. ÚS 14/03, I. ÚS 318/06.

⁴ V poslední době např. právě kauza Tomáše Bati u Evropského soudu pro lidská práva – rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva č. 43775/05

obecné rekapitulaci problematiky dekretů a zejména dekretů znárodňovacích a retribučních, tvoří: odsouzení J. A. Bati Národním soudem, znárodnění firmy Baťa, spor mezi J. A. Baťou a Tomášem Baťou ml. o kontrolu nad rodinným podnikem a konečně snaha dosáhnout odškodnění za znárodněný majetek.

Kapitola I.: Dekrety prezidenta republiky – obecné shrnutí

Dekrety prezidenta republiky jsou normativní akty vydávané prezidentem republiky za součinnosti s československou vládou v letech 1940 – 1945. Byly vydávány v exilovém prozatímním zřízení republiky Československé, „v době nesvobody“, kterou se rozumí doba od 30. 9. 1938 do 4. 5. 1945 (ústavní dekret prezidenta republiky ze dne 3. 8. 1944 č. 11/1944 Úředního věstníku československého, příloha k vyhlášece ministra vnitra č. 30/1945 Sb., vládní nařízení č. 31/1945 Sb.) a dále pak na osvobozeném území Československé až do doby ustanovení Prozatímního národního shromáždění v říjnu 1945.

Počátek „doby nesvobody“ stanovený ústavním dekretem č. 11/1944 připadá na dobu bezprostředně po uzavření tzv. Mnichovské dohody. Mnichovskou dohodou, kterou uzavřeli čelní představitelé Velké Británie (Neville Chamberlain), Francie (Édouard Daladier), Německa (Adolf Hitler) a Itálie (Benito Mussolini), bylo Československu nařízeno, aby se vzdalo svých pohraničních území, která obývala sudetoněmecká menšina, ve prospěch Německa, a to do 10. října. Tato dohoda byla výsledkem brutálního nátlaku ze strany Sudetoněmecké strany Konráda Heinleina a snahy Adolfa Hitlera o rozbití demokratického Československa. Současně se stala odstrašujícím příkladem politiky appeasementu. Navíc Československo ani nebylo smluvní stranou této dohody.

Československá vláda a prezident pod tlakem mocností rezignovali a Československo se této dohodě podvolilo. Nestalo se tak ale z hlediska Československa platným způsobem, neboť k přijetí takové mezinárodní smlouvy, která mění hranice republiky, vyžadovala čs. Ústava z roku 1920 souhlas Národního shromáždění (§ 64 ústavy). Mnichovská dohoda je dokument uzavřený a uplatňovaný v rozporu s normami mezinárodního práva i v rozporu s ústavou a právním řádem ČSR. Je proto od samého počátku neplatná.⁵ Náš stát nebyl účastníkem jednání,

⁵ PAVLÍČEK, V.: O české státnosti, 1. díl, Praha 2004, s. 47 an.

neuzavřel smlouvu, která nadto byla koncipována v jeho neprospěch. Československé státní orgány ji přijaly, resp. se jí podřídily pod nátlakem. Účastníci dohody jejím uzavřením porušili své dřívější mezinárodněprávní závazky nepoužívat síly nebo hrozby silou v jednáních mezi státy⁶ (např. Briand-Kelloggův pakt z roku 1928, nebo Pakt Společnosti národů). Vyslovení neplatnosti Mnichovské dohody spojenci se stal jedním z hlavních cílů československé exilové reprezentace, který se postupně podařilo naplnit.

Dne 5. 10. 1938 rezignoval na svůj úřad prezident republiky E. Beneš a ještě v tomto měsíci pod tlakem situace opustil republiku. O platnosti jeho abdikace a nepřetížitelnosti jeho funkce až do poválečného potvrzení v úřadu Prozatímním národním shromážděním trvají spory.⁷ Zejména se namítá, že byla vynucena a že jako úkon učiněná nesvobodně byla neplatná⁸. Tato teorie, kterou zastával i prezident Beneš, a která byla součástí jeho teorie právní kontinuity, je sporná⁹. Podle prof. Pavlíčka „je demise hlavy státu vyvolána často nátlakem v monarchiích i republikách. Proto se nepovažuje za akt neplatný. Abdikačním dopisem se rozhodnutí dr. Beneše stalo platným a neodvolatelným“¹⁰. Dr. Beneš se podle Pavlíčka úřadu znovu ujal jako hlava domácího a zahraničního odboje.

Po Mnichovu byl donucen okleštěný Československý stát vzdát se dalších území ve prospěch Polska a Maďarska (Vídeňská arbitráž), následovala autonomie Slovenska a Podkarpatské Rusi (ústavní zákony č. 299/1938 Sb. z. a n. a č. 328/1938 Sb. z. a n.). Agónie zbytku předválečné ČSR byla nakonec ukončena 15. 3. 1939 okupací nacistickým Německem a vznikem Slovenského štátu o den dříve. Dne 15. března 1939 po hrubém nátlaku z německé strany podepsal prezident E. Hácha spolu s ministrem zahraničí F. Chvalkovským v Berlíně protokol, v němž stálo, že „v zájmu zajištění pokoje, pořádku a míru v této části střední Evropy vkládá československý státní prezident s plnou důvěrou osud českého národa a země do rukou vůdce Německé říše, a že vůdce toto prohlášení přijal a vyjádřil rozhodnutí, že bere český

⁶ MALÝ, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945, Praha 2003, c.d. s. 452

⁷ Tezi o neplatnosti abdikace zastávala po válce většina českých politiků, v současné době ji zastává např. P. Winkler.

⁸ PAVLÍČEK, V.: O české státnosti, 1. díl, Praha 2004, c.d. s. 189

⁹ Pro srovnání v rozhodnutí ÚS. Pl. 14/94 ze dne 8. 3. 1995, kterým ÚS odmítl zpochybnění platnosti Benešových dekretů, ÚS zastává tuto teorii neplatnosti abdikace.

¹⁰ PAVLÍČEK, V.: O české státnosti, 1. díl, Praha 2004 c.d. s. 189-190

národ pod ochranu Německé říše a zaručí mu autonomní vývoj národního života, odpovídající jeho povaze“¹¹. Prezident Hácha, stejně jako Beneš v případě Mnichovské dohody, neměl k přijetí takového prohlášení žádné oprávnění bez souhlasu Národního shromáždění, proto je tento akt považován za nulitní. Stal se právně irelevantním i z hlediska zavedení nového právního řádu nastoleného okupačním režimem.¹² Hned 16. března 1939 vydal A. Hitler výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava, který završil okupaci zbytku Československa po formální stránce. Východiskem celého právního řádu na okupovaném území byl výlučně Hitlerův výnos, na němž bylo založeno dominantní postavení nacistického právního řádu a panství „německé rasy“ a další diskontinuitní přelom v dosavadním právním řádu.¹³ Formálně byla protektorátu Čechy a Morava zaručena autonomie, na kterou ovšem Německé okupační úřady nebraly ohled. V čele protektorátu stanul tzv. státní prezident E. Hácha, který tuto funkci vykonával po dobu celé války. Proti zániku Československa protestovaly Velká Británie a Francie, které jakožto signatáři Mnichovské dohody měli garantovat neporušitelnost pomnichovských hranic, ale jejich podpora tímto protestem skončila. Proti vzniku Protektorátu protestovaly také vlády USA a Sovětského svazu. Fakticky tedy vznikem Protektorátu Československo zaniklo a nebylo daleko ani zániku po právní stránce. Uznáním konzulů Slovenského štátu ve Velké Británii a Francii bylo totiž Slovensko uznáno de facto a Sovětský svaz ho uznal i de iure.

V Německém pojetí došlo z hlediska mezinárodního práva vznikem Protektorátu k zániku mezinárodní právní subjektivity Československa a tento útvar nemohl vystupovat v zahraničních vztazích. Vzhledem k tomu, že Německo převzalo všechny jeho mezinárodní záležitosti a bylo považováno za univerzálního právního nástupce zaniklé Československé republiky v právních vztazích, měly mu být vydány dosavadní československé zastupitelské úřady a konzuláty. Většina bývalých československých zastupitelů však odmítla vydat okupační moci své úřady¹⁴ a ty se pak staly jedním ze základních kamenů tzv. druhého československého odboje.

¹¹ JECH, K. – KAPLAN, K. (vyd.): Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945, druhé vydání, Brno 2002, c.d. s. 10

¹² tamtéž

¹³ Tamtéž s. 11

¹⁴ KUKLÍK, J.: Londýnský exil a obnova československého státu 1938 – 1945, Praha 1998, s. 48

Do čela tohoto odboje se postavil druhý československý prezident Edvard Beneš, který formuloval teorii právní a politické kontinuity, podle níž Československo nikdy nepřestalo právně existovat jako subjekt mezinárodního práva, nemělo však žádné vládní orgány, které by jej v mezinárodních vztazích zastupovaly.¹⁵ Mnichovskou dohodu pokládal Beneš za nulitní a výrazem trvání mezinárodněprávní subjektivity Československé republiky byly právě ony zastupitelské úřady a konzuláty, které v zemích neuznávajících rozpad Československa, nadále vyvíjely autonomní činnost. Teorie politické a právní kontinuity s předválečným Československem měla tedy především mezinárodněprávní rozměr a jejím konečným cílem byla obnova Československa v předmnichovských hranicích. V rovině obnovy hospodářského, politického a sociálního systému však mělo dojít k hlubokým změnám, které sám Beneš označoval za „revoluční“ či „socializační“.¹⁶ Tyto změny byly podmíněny jak samotným názorovým vývojem prezidenta Beneše v průběhu války, tak politickou konstelací domácího a exilového odboje. V průběhu války totiž vzrostl enormně jak vliv Sovětského svazu na mezinárodním poli, tak jeho zájem o budoucnost střední Evropy. S tím pak souvisela vzrůstající role komunistů v exilových orgánech, která byla korunována jejich silným zastoupením v Košicích jmenované první poválečné vládě. Výrazný vliv levicových myšlenek je patrný jak v samotném Košickém vládním programu, který byl vyhlášen po předjednání v Moskvě, tak v poválečných hospodářských reformách.

Vůdčí osobností druhého odboje byl tedy E. Beneš, ale jeho prosazení do čela nebylo přijímáno bez výhrad (do opozice se stavěli zejména Š. Osuský, bývalý premiér M. Hodža, gen. L. Prchala).¹⁷ Snaha o vytvoření exilové vlády nebyla zpočátku úspěšná, a tak byl nejdříve na konci roku 1939 ustanoven Československý národní výbor ve Francii, který byl uznán Francií a Velkou Británií jako orgán zastupující československý národ v zahraničí. Součástí tohoto úsilí bylo i vybudování čs. zahraniční armády ve Francii, kterou měl řídit právě Národní výbor. Důvodem k počáteční nechuti spojenců uznat Československou vládu byl fakt, že

¹⁵ tamtéž

¹⁶ KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002, s. 110

¹⁷ KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002, s. 23

Československo bylo fakticky okupováno ještě před válkou a spojenci v této době ještě uznávali Mnichovskou dohodu.

Teprve po vojenské porážce Francie v létě 1940 se podařilo Benešovi prosadit, aby se Československý národní výbor přeměnil na prozatímní vládu, která byla ze strany Velké Británie uznána dopisy ministra zahraničních věcí Velké Británie lorda Halifaxe ze dne 18. a 21. července 1940.¹⁸ Kromě Velké Británie uznalo Československou republiku, zastupovanou prozatímní vládou v Londýně de iure, buď výslovným uznáním nebo navázáním diplomatických styků, 27 států. Ve Velké Británii tak byl vytvořen na základě uznání ze dne 21. 7. 1940 systém prozatímního státního zřízení Československé republiky, který byl tvořen prezidentem republiky, exilovou vládou a Státní radou. Prezidentem se stal E. Beneš, který argumentoval tím, že jeho rezignace z prezidentského úřadu 5. 10. 1938 byla neplatná, protože byla učiněna pod nátlakem (k tomu viz výše). Vzhledem k tomu, že sedmiletý prezidentský mandát z roku 1935 vypršel v roce 1942, prodloužila 3. 12. 1942 s odvoláním na § 58 československé ústavy z roku 1920 a na zákon o volbě prezidenta republiky jeho funkční období exilová vláda a to až do doby, než bude možné zvolit nového prezidenta.¹⁹ Ihned po uznání ze strany Velké Británie jmenoval na základě ústavní listiny z roku 1920 prezident Beneš předsedu vlády msgr. J. Šrámka a o den později byli jmenováni s kontrasignací předsedy vlády ministři exilové vlády a státní tajemníci. Dále byla dekretem č. 1 zřízena Státní rada jako poradní sbor prezidenta republiky a jako kontrolní orgán v prozatímního státního zřízení. Členy Státní rady jmenoval prezident republiky vždy na období jednoho roku.

Právním základem normotvorné činnosti prozatímního zřízení se stal ústavní dekret č. 2 Ústředního věstníku čsl. o prozatímním výkonu moci zákonodárné ze dne 15. 10. 1940.²⁰ V rámci prozatímního zřízení byly vydávány ústavní dekrety, dekrety prezidenta republiky a nařízení vlády. § 1 ústavního dekretu č. 2 konstatuje faktickou nemožnost postupovat při normotvorné činnosti podle hlavy druhé ústavní listiny z roku 1920 (Dokud nebude možno prováděti ustanovení hlavy druhé ústavní listiny z 29. února 1920, o moci zákonodárné, bude prezident republiky úkony, které mu

¹⁸ Tamtéž s. 26

¹⁹ KUKLÍK, J.: Londýnský exil a obnova československého státu 1938 – 1945, Praha 1998 s. 100 an.

²⁰ JECH, K. – KAPLAN, K. (vyd.): Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945, druhé vydání, Brno 2002, s. 15

ukládá par. 64 č. 1 a č. 3 úst. listiny, pokud k nim je zapotřebí souhlasu Národního shromáždění, vykonávají se souhlasem vlády). § 2 ústavního dekretu deklaruje, že: předpisy, jimiž se mění, ruší nebo nově vydávají zákony, budou vydávány po dobu platnosti zatímního státního zřízení v nezbytných případech prezidentem republiky k návrhu vlády ve formě dekretů, které spolupodepíše předseda vlády, resp. členové vlády pověřeni jejich výkony. Přijetím ústavního dekretu č. 3/1945 Úředního věstníku čsl. o výkonu moci zákonodárné se platnost § 2 ústavního dekretu č. 2 Úředního věstníku čsl. prodloužila až do doby ustanovení prozatímního národního shromáždění a tím byla tedy na uvedené období prodloužena normotvorná pravomoc prezidenta republiky. K návrhu dekretů si prezident podle ústavního dekretu č. 12/1942 úředního věstníku čsl., pokud tak neučinila vláda, musel vyžádat poradní zprávu Státní rady. To platilo až do zrušení Státní rady ke dni 4. 4. 1945. Po té byly dekry, podle povahy věci a územního rozsahu jejich platnosti, projednávány také ve Slovenské národní radě. Dekry byly vždy vydávány s poukazem na to, že jsou vydávány "k návrhu vlády", "po slyšení Státní rady" nebo "po dohodě se Slovenskou národní radou". Kromě orgánů, které k tomu ústavní dekry zmocňovaly, se na dekretální normotvorbě podílela i Právní rada, jakožto odborný orgán. Byla vytvořena rozhodnutím prezidenta republiky (na návrh vlády) 4. února 1942 a svoji činnost ukončila současně se Státní radou.

Přenesení řady pravomocí na prezidenta republiky dekretem č. 2 z roku 1940 bylo zdůvodňováno též stavem ústavní nouze, v němž se československý stát ocitl v době druhé světové války. Činnost Národního shromáždění i jeho Stálého výboru byla okupací znemožněna.²¹ Orgány Protektorátu (vláda a státní prezident) nebyly orgány Československé republiky. To, že byl výkonem moci zákonodárné pověřen právě prezident, mělo odpovídat „duchu ústavy“ Československé republiky (při nemožnosti svolat Národní shromáždění, byl prezident jediným zákonodárným činitelem, který přepokládala ústava z roku 1920). Nutnost svěžit rozhodující podíl na zákonodárné činnosti v exilu právě prezidentu Benešovi byla odůvodňována i jinými

²¹ JECH, K. – KAPLAN, K. (vyd.): Dekry prezidenta republiky 1940 – 1945, druhé vydání, Brno 2002, c.d. s. 16

způsoby, například jeho vůdčí pozicí v domácím i zahraničním odboji, či samotným britským uznáním.²²

Až do 5. dubna 1945 byl prezident republiky jediným nositelem moci zákonodárné. Státní rada byla orgánem poradním a vládě příslušelo navrhnout dekrety. Uvedený mocenský vztah se změnil při vytvoření první domácí vlády v Košicích, 4. dubna 1945. Navenek se dekrety vydávaly tímž způsobem (až na zrušení Státní rady a Právní rady). Těžiště tvorby dekretů se však zcela přesunulo do vlády, která se stala skutečným zákonodárcem.²³

Dekrety prezidenta republiky měly mít „hierarchickou rovnocennost se zákony“ a měly být podle § 2 úst. dekretu č. 2/1940 Úředního věstníku čsl. vydávány jen „v nezbytných případech“. V důvodové zprávě k úst. dekretu č. 2/1940 Úředního věstníku čsl. o prozatímním výkonu moci zákonodárné byla jasně vyslovena zásada dodatečného schválení – tzv. ústavní ratihabice – dekretů vydaných v exilu nově ustanovenými ústavními orgány po návratu do vlasti. Dále důvodová zpráva obsahovala prohlášení, že prezident republiky by měl vydávat dekrety pouze v mimořádných, „nezbytných“ případech a maximálně se při tom řídit předmnichovským právním řádem²⁴.

Dekrety prezidenta republiky byly publikovány v Úředním věstníku československém (podle dekretu č. 4/1940 Úředního věstníku čsl., jímž se upravuje veřejné vyhlášení nově vydávaných právních ustanovení československé vlády), který sloužil místo Sbírky zákonů a nařízení státu Československého jako „náhradní publikační instrument“. Sbírka zákonů a nařízení byla obnovena až na osvobozeném území ČSR v dubnu 1945. Kromě dekretů byly v Úředním věstníku čsl. publikovány i nařízení vlády, mezinárodní smlouvy a diplomatické dokumenty. § 4 dekretu č. 4/1940 Úředního věstníku čsl. stanovil pravidlo, že pokud nebylo stanoveno v dekretu nebo nařízení jinak, nastala účinnost 30 dnů po vyhlášení.

²² KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002, c.d. s. 72

²³ PAVLÍČEK, V.: O české státnosti, 1. díl, Praha 2004, c.d. s. 202

²⁴ KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002, c.d. s. 70

Otázka kontinuity či diskontinuity exilové normotvorby s předválečným právním řádem ČSR je dosud velmi živá.²⁵ Mezi zastánce kontinuity v poslední době patří např. prof. V. Pavlíček²⁶, mezi odpůrce např. E. Mandler²⁷, podle nějž přijetí dekretů, na jejichž základě byli odsunuti Němci a také došlo k rozsáhlým majetkovým přesunům, přineslo socializaci společnosti a přímo vedlo k Únoru 1948.²⁸ V této souvislosti je zajímavý také názor představitelů brněnské normativní školy (F. Weyr), kteří vidí ve vydání ústavního dekretu č. 2/1940 Úředního věstníku čsl. o prozatímním výkonu moci zákonodárné nové tzv. normativní „ohnisko“ legislativní činnosti nejen londýnského prozatímního státního zřízení, ale i poválečných změn v právním řádu. Ve vytvoření prozatímního státního zřízení v exilu viděli, na rozdíl od Benešovy teorie kontinuity, „revoluci v právním smyslu“, formální diskontinuitu a počátek vytváření nového československého právního řádu.²⁹ V jejich podání pak ústavní dekreta tvořily tzv. londýnskou ústavu. Z výše naznačeného plyne, že nelze bez výhrad přijímat Benešovu teorii kontinuity, ale je nutno oba protikladné principy spojit, protože sice jsou dekreta neoddělitelně spojeny s úsilím o obnovu Československa v předmnichovských hranicích, ale na druhou stranu byly využity k radikální přeměně hospodářského, sociálního a politického systému v Československu po druhé světové válce. K otázce kontinuity právního systému se ve svém rozhodnutí Pl. ÚS 14/94 vyjádřil i Ústavní soud ČR, který konstatoval, že: „ Pro kontinuitu právních předpisů obsažených v dekretěch prezidenta republiky s předmnichovským právním řádem svědčí však zejména i to, co představuje jednu ze základních podmínek této kontinuity, totiž konsens českého národa s hodnotovou i právní návazností na Masarykovu republiku. Zatímco nacistické Německo usilovalo narušit a zničit základní principy československého právního a politického řádu, potvrdil náš domácí a zahraniční odboj, navazující na odkaz našich legií v první světové válce, stejně jako

²⁵ Podrobné srovnání diskuze o kontinuitě a diskontinuitě např. MARŠÁLEK, P.: Otázka kontinuity československého státu a práva v letech 1938 – 1945, in Pocta prof. Boguszakovi v 75. narozeninám, Praha 2002

²⁶ PAVLÍČEK, V.: O kontinuitě a diskontinuitě, in O české státnosti, I. díl, Praha 2004

²⁷ MANDLER, E.: Benešovy dekreta, Praha 2002

²⁸ MALÝ, K., SOUKUP, L. (vyd.): Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989, Praha 2004 s. 132 an.

²⁹ KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002, c.d. s. 72

negativní postoj celého národa vůči okupantům, s výjimkou skupiny zrádců a kolaborantů, že náš lid si přeje žít v demokratickém a právním státu, jehož významnou vývojovou etapu představovala právě předmnichovská republika.“

Celkem bylo za trvání prozatímního státního zřízení vydáno 142 norem (44 v exilu a 98 na osvobozeném území).³⁰ Období, ve kterém byly vydávány dekrety prezidenta republiky, si lze rozdělit na dvě rozdílné části. První období, od počátku jejich vydávání do března 1945, se nejčastěji pojmenovává jako londýnské. To lze ještě vnitřně rozčlenit na dvě části a to na roky 1940 – 1943 a 1944 – 1945.

V letech 1940 – 1943 byly vydávány dekrety především v oblasti budování jednotlivých částí prozatímního státního zřízení, jeho státních rozpočtů a československých vojenských jednotek.³¹

S blížícím se koncem války, v letech 1944 – 1945, se dekretální normotvorba přesunula na řešení otázek spojených s obnovou Československa v jeho předmnichovských hranicích. Ovšem jak v politickém, tak v hospodářském a sociálním systému měly nastat doslova revoluční změny. Rozhodující pro poválečný právní řád bylo vydání ústavního dekretu č. 11/1944 Úředního věstníku čsl. o obnovení právního pořádku. Tento dekret, který vyjadřoval koncepci kontinuity, stanovil, že předpisy vydané do 29. září 1938 včetně pocházejí ze svobodné vůle československého lidu a jsou československý právní řád (článek 1 odst. 1 dekretu). Dále tento dekret stanovil, že předpisy vydané v době nesvobody (ode dne 30. září 1938 do doby stanovené vládním nařízením - 4. 5. 1945) nejsou součástí československého právního řádu. Na přechodnou dobu bylo umožněno používat i předpisy z doby nesvobody, které se nepřičily svým obsahem znění nebo demokratickým zásadám československé ústavy (článek 2 odst. 1 dekretu) a nesmělo se jednat o předpisy trestního řízení a trestního, osobního a rodinného práva. Základním předpisem, který upravoval pozdější použitelnost těchto „cizích“ předpisů z doby nesvobody, byl zákon č. 195/1946 Sb. Tyto „cizí“ předpisy z doby nesvobody

³⁰ KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002, s. 17

³¹ Tamtéž s. 87

(Protektorátní či Říšské předpisy pro území Protektorátu) se mohly nadále používat z vůle československé zákonodárné moci a nikoliv z vůle původců těchto předpisů.³²

V Hlavě druhé dekretu č. 11/1944 Úř. věst. čsl. byla stanovena možnost domáhat se zrušení či změnění individuálních správních rozhodnutí a soudních rozsudků, pokud se právní předpisy, na jejichž základě byly vydány, přičily ústavě. Za nicotné byly především prohlášeny ty rozsudky, ve kterých byl někdo odsouzen za čin, který nebyl trestný podle československého práva, nebo pokud byl spáchán s úmyslem přispět k osvobození Československa.³³

Dekret č.11/1944 Úř. věst. čsl. zároveň stanovil že dekryty prezidenta republiky vydané v rámci prozatímního státního zřízení podléhají dodatečné ratihabici Národním shromážděním. Požadavkem ratihabice dekretů prezidenta republiky byla vyjádřena zásada, že veškerá normotvorná činnost státního zřízení v zahraničí je podřízena vůli svrchovaného lidu doma, který byl podle ústavní listiny jediným zdrojem veškeré státní moci.³⁴

Z hlediska poválečného uspořádání bylo dále rozhodující vydání dekretu č. 18/1944 Úředního věstníku čsl. o národních výborech a Prozatímním Národním shromážděním, který stanovil, že budou na základě voleb ustaveny místní, okresní a národní výbory jako prozatímní orgány veřejné správy ve všech jejich oborech. Z národních výborů pak mělo vzejít Prozatímní národní shromáždění, jehož způsob vzniku stanovoval zvláštní dekret. Pro výkon zákonodárné moci na osvobozeném území byl určující dekret č. 3/1945 Úředního věstníku čsl. o výkonu moci zákonodárné v přechodném období, který prodloužil pravomoc prezidenta republiky k vydávání dekretů do doby vzniku Prozatímního národního shromáždění.

Součástí koncepce obnovy poválečného Československa byla i snaha o potrestání válečných zločinců a kolaborantů. K tomu byl vydán ještě v Londýně dekret č. 6/1945 Úředního věstníku čsl. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů, a o mimořádných lidových soudech. Tento dekret byl v osvobozené

³² JECH, K. – KAPLAN, K. (vyd.): Dekryty prezidenta republiky 1940 – 1945, druhé vydání, Brno 2002, s. 22

³³ KUKÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002 s. 168

³⁴ JECH, K. – KAPLAN, K. (vyd.): Dekryty prezidenta republiky 1940 – 1945, druhé vydání, Brno 2002, c.d. s. 23

republiky nahrazen stejně pojmenovaným dekretem č. 16/1945 Sb., který byl koncepčně obdobný, ale postihoval přesněji a přísněji udavačství.

V druhém období, které zahrnuje dekrety vydávané na území osvobozeného Československa, byly vydávány předpisy upravující všechny oblasti poválečného života. Kromě dekretů upravujících organizaci státního aparátu se jednalo o dekrety týkající se odsunu německé a maďarské menšiny v ČSR a tzv. státně nespolehlivých osob, dekrety retribuční a dekrety reformující hospodářství, na jejichž základě došlo ke znárodnění. Dekrety byly v tomto období vydávány v souladu s Košickým vládním programem, který stanovil vládní cíle v poválečném období. Kromě obnovení výkonu státní moci bylo rozhodnuto započít s politickými, hospodářskými a sociálními reformami. O dekretch retribučních a znárodnovacích podrobněji pojednává následující kapitola.

Prvním dekretem v tomto období byl ústavní dekret č. 1/1945 Sb., o nové organizaci vlády a ministerstev v době přechodné. Nově tak byla koncipována vláda, ve které byl zřízen nový orgán – předsednictvo vlády. Současně bylo stanoveno, že v ministerstvech zahraničních věcí, národní obrany a zahraničního obchodu jsou státní tajemníci, kteří jsou členy vlády a je-li ministr Čech, bude státním tajemníkem Slovák a naopak. Toto ustanovení vycházelo z požadavků SNR.³⁵

Ve vztahu k německé a maďarské menšině byly vydávány dekrety, které řešily jejich budoucí postavení ve státě. Odsun německé a maďarské menšiny z ČSR proběhl na základě hlavy XIII. a článku XII. Protokolu Postupimské konference a stalo se tak na základě spojeneckého konsensu.³⁶ Tomu předcházela složitá vyjednávání v průběhu války, která nakonec vyústila v přijetí tohoto řešení. V souladu s Košickým vládním programem bylo rozhodnuto o odsunu německé a maďarské menšiny, kromě těch, kteří zůstali loajální k Československému státu.

Ústavním dekretem č. 33/1945 Sb., o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské, který vycházel ze stanoviska, že československé státní občanství přetrvalo celou válku, tak jak existovalo před Mnichovem, byly propuštěny *ex lege* všechny osoby německé a maďarské národnosti,

³⁵ JECH, K. – KAPLAN, K. (vyd.): Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945, druhé vydání, Brno 2002, s. 29 an.

³⁶ KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002, s. 253

kteřé okupantské režimy německé a mařarské prohlásily za své příslušníky. Tím došlo k hromadné naturalizaci příslušníků jednoho státu státy druhými za souhlasu dosavadního domovského státu.³⁷ Ostatní českoslovenští státní občané německé nebo mařarské národnosti pozbyly československého státního občanství dnem účinnosti tohoto dekretu. Tato opatření se netýkala těch osob, které prokázaly, že zůstaly věřny Československé republice, nikdy se neprovinily proti národům českému a slovenskému a buď se činně zúčastnily boje za její osvobození, nebo trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem. Těm bylo československé státní občanství zachováno (§ 2 úst. dekretu č. 33/1945 Sb.). Pro zachování československého občanství tedy byla nezbytná loajalita k československému státu. Tento dekret také zbavoval československého občanství Čechy, Slováky a příslušníky jiných slovanských národů, kteří se v době zvýšeného ohrožení republiky (§ 18 dekretu č. 16/1945 Sb. – tedy od 21. května 1938 do 31. prosince 1946) ucházeli o udělení německé nebo mařarské státní příslušnosti, aniž k tomu byli donuceni nátlakem, anebo zvláštními okolnostmi (§ 5 úst. dekretu č. 33/1945 Sb.). Bylo však umožněno individuální posuzování státního občanství.

Do majetkových poměrů osob německé a mařarské národnosti a tzv. státně nespolehlivých osob zasahovaly především následující dekrety:

- dekret č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nsvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Mařarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů;
- dekret č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Mařarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa;
- znárodňovací dekrety č. 100 – 103/1945 Sb., v případě těchto osob, zbavených československého státního občanství a majetku Německé říše a Mařarska a jejich právnických osob se znárodňovalo bez náhrady
- dekret č. 108/1945 Sb. o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy

³⁷ JECH, K. – KAPLAN, K. (vyd.): Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945, druhé vydání, Brno 2002, c.d. s. 31

Na základě těchto a ještě dalších dekretů došlo nejprve k dosazení národní správy a poté k provedení konfiskací a znárodnění majetku. Okruh osob, kterých se tyto dekrety týkaly, nebyl omezen pouze na německou a maďarskou menšinu, ale dotýkal se i všech osob, které byly označeny za „zrádce a kolaboranty“ nebo za „osoby státně nespolehlivé“. To bylo v souladu s Košickým vládním programem a tyto dekrety byly přímo spojeny s retribučními předpisy.³⁸ Konfiskace tak měla být v rovině trestněprávní. Pro konfiskaci majetku německé a maďarské menšiny byla směřodatná úprava a interpretace podle ústavního dekretu o státním občanství. Nekonfiskoval se majetek těm příslušníkům německé a maďarské menšiny, kteří zůstali loajální k Československému státu (a tedy jim mělo zůstat i československé státní občanství).

V souvislosti s vydáváním dekretů prezidenta republiky je také nutno zmínit to, že jejich územní platnost se vždy nekryla s celým územím státu. Bylo to tak proto, že na Slovensku vznikla v průběhu války (Slovenské národní povstání) Slovenská národní rada, která si vydáním nařízení SNR č. 1 z 1. září 1944 osobovala právo vykonávat celou zákonodárnou, vládní a výkonnou moc na Slovensku a to až do doby, než budou ustaveny legitimní slovenské orgány. Byl to akt revoluce, který se vymezoval nejen vůči Slovenskému státu, ale i proti návratu k předmnichovskému modelu Československa. SNR však současně deklarovala, že hodlá postupovat v souladu s československým zahraničním odbojem a pracovat na vytvoření nové Československé republiky. SNR se tak postavila za obnovení Československa, ale odmítla Benešovu teorii právní a politické kontinuity ve vnitrostátním měřítku. Vzhledem k tomu, že byly nuceny československé státní orgány respektovat SNR, nebyla celá řada dekretů na Slovensku aplikována a došlo k asymetrickému uspořádání československých orgánů. Po ustanovení nové československé vlády v Košicích, vydával prezident republiky své dekrety ve smyslu nařízení SNR č. 30 ze dne 21. dubna 1945 s celostátní platností pouze po dohodě se Slovenskou národní radou a politicky řešila uvedenou situaci dohoda mezi vládou a SNR, tzv. První pražská dohoda.³⁹

Vznikem Prozatímního národního shromáždění, které se sešlo k první schůzi 28. října 1945, zanikla pravomoc prezidenta republiky vydávat dekrety.

³⁸ KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002, s. 289 an.

³⁹ KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002, s. 248

Ústavním zákonem č. 57/1946 Sb. ze dne 28. března 1946, kterým se schvalují a prohlašují za zákon dekrety presidenta republiky, Prozatímní národní shromáždění schválilo a prohlásilo za zákon „ústavní dekrety a dekrety presidenta republiky, vydané na základě § 2 ústavního dekretu presidenta republiky ze dne 15. října 1940 č. 2 Úř. Věst. Čsl. (č. 20/1945 Sb.), o prozatímním výkonu moci zákonodárné, a to včetně právě uvedeného ústavního dekretu, pokud se tak již nestalo“ (článek 1 odst. 1 úst. zákona). Pokud jde o právní sílu dekretů, článek 1 odst. 2 úst. zákona stanovil, že: „Veškeré dekrety presidenta republiky jest považovati od jejich počátku za zákon; ústavní dekrety buď též považovány za zákon ústavní“. Tímto aktem byly tedy dekrety prezidenta republiky ratihabovány.

Dekrety prezidenta republiky jsou integrální součástí československého právního řádu. Jejich forma a způsob vydávání byly vynuceny německou agresí, která vyvolala světovou válku a znemožnila činnost řádných ústavou předpokládaných orgánů.⁴⁰ Dekrety také nejsou z pohledu válkou postižené Evropy ničím výjimečným. V podobné situaci jako Československo se ocitlo i Polsko, Řecko, Jugoslávie, Norsko, Holandsko, Belgie, Lucembursko a Francie. Tyto státy byly rovněž okupovány Německou říší a jejich státní orgány byly nuceny uchýlit se do exilu. V rámci svých exilových zřízení rovněž vydávaly právní předpisy bez souhlasu zákonodárných sborů (které rovněž fakticky nemohly vzniknout).⁴¹ Jediný rozdíl, který spočíval v tom, že Československo fakticky zaniklo ještě před vypuknutím války a tím pádem byla obtížná konstrukce exilové vlády a prezidenta jakožto legitimních exilových orgánů, byl díky úspěšné zahraniční politice zejména E. Beneše postupně smazán. Československá exilová vláda dosáhla svého uznání postupně u všech spojeneckých států a podařilo se i zrušit resp. vyslovit neplatnost Mnichovské dohody. Z těchto důvodů jsou některé výroky zejména odsunuté sudetoněmecké menšiny poněkud zavádějící.

Vyroky zpochybňující platnost dekretů prezidenta republiky se ve větším měřítku objevily po revoluci v roce 1989. Jejich autory jsou především odsunutí

⁴⁰ PAVLÍČEK, V.: O české státnosti, I. díl, Praha 2004, s. 222

⁴¹ Srovnání těchto zahraničních předpisů s čs. dekrety v oblasti retribucí viz. KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002, s. 354 - 370

sudetští Němci popř. jejich potomci.⁴² Trnem v oku jsou pro ně dekrety, na jejichž základě byli odsunuti z ČSR. Dekrety se tak staly opět nejen otázkou právní, ale i otázkou politickou. Vzhledem k tomu, že byla v Československu a posléze v České republice obnovena tradice ústavního soudnictví, je pochopitelné, že se ústavností dekretů musel opakovaně zabývat i Ústavní soud ČR při projednávání individuálních ústavních stížností ze strany bývalých sudetoněmeckých spoluobčanů. Ústavní soud zaujal k tomuto problému konstantní judikaturu a vyslovil v rozhodnutí Pl. 14/94 ze dne 8. 3. 1995 (publikované ve Sbírce zákonů ČR pod č. 55/1995 Sb.) názor že: „na prozatímní státní zřízení Československé republiky, ustavené ve Velké Británii, je nutno nahlížet jako na mezinárodně uznávaný legitimní ústavní orgán československého státu, na jehož území okupovaném říšskou brannou mocí byl nepřítelem znemožněn výkon svrchované státní moci československé, pramenící z ústavní listiny ČSR, uvozené ústavním zákonem č. 121/1920 Sb., jakož i z celého právního řádu československého. V důsledku toho všechny normativní akty prozatímního státního zřízení ČSR, tedy i dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy, - také v důsledku jejich ratifikace Prozatímním Národním shromážděním (ústavní zákon č. 57/1946 Sb. ze dne 28. 3. 1946) - jsou výrazem legální československé (české) zákonodárné moci, a bylo jimi dovršeno úsilí národů Československa za obnovu ústavního a právního řádu republiky. Dovolávat se tedy nepodmíněně, tedy i pokud jde o zákonodárny proces, ústavní listiny ČSR z roku 1920 pro dobu, kdy československý stát byl zprvu násilně okleštěn a později zcela okupován, a kdy postupně ztrácel svou politickou reprezentaci, je zcela absurdní. Ve svých důsledcích by takové posuzování totiž znamenalo odepřít probenému národu jeho přirozené právo na boj proti okupujícímu agresorovi, včetně odporu branného“. Ústavní soud tak potvrdil, že dekrety prezidenta republiky byly v době svého vydávání legálními a legitimními akty.

Ve vztahu k současné právní platnosti Ústavní soud vyjádřil svůj názor, že: „exilové zákonodárství, jakož i bezprostředně poválečné zákonodárství osvobozeného

⁴² Určité shrnutí názorů obou stran sporu o dekrety a také názoru Evropské komise je učiněno ve sborníku vydaném před vstupem ČR do Evropské Unie: BLAIVE, M. – MINK, G. (ed.): Benešovy dekrety, Praha 2003

československého státu, představuje ve své podstatě dnes již uzavřený okruh problémů a otázek úzce souvisejících s válečnými událostmi a hospodářskou obnovou země. Normativní akty z této doby splnily tak svůj účel ve zmíněné bezprostředně poválečné době, z hlediska současnosti jsou již vesměs bez aktuálního významu a postrádají již nadále konstitutivní charakter.“ Ústavní soud konstatoval, že dekrety již povíce než čtyři desetiletí nezakládají právní vztahy, nemají již konstitutivní charakter a tudíž nelze zkoumat jejich rozpor s ústavou či mezinárodní smlouvou podle článku 10 Ústavy (pozn. ve znění před přijetím ústavního zákona č. 395/2001 Sb.). Opačný postup by totiž zpochybnil princip právní jistoty, který je jednou ze základních náležitostí současných demokratických právních systémů.

Otázka, zdali dekrety již nadále vůbec nemohou zakládat právní vztahy (jak konstatoval Ústavní soud v rozhodnutí Pl. ÚS 14/94), je nadále sporná. Objevily se totiž v nedávné době spory o náhradu za znárodněný majetek, která nebyla poválečnými úřady vyplacena. Ústavní soud k tomu v rozhodnutí I.ÚS 318/06 ze dne 13.12.2007 (K povinnosti Ministerstva financí rozhodnout o náhradě za znárodněný majetek podle dekretu prezidenta republiky č. 100/1945 Sb.) uvedl: „Pokud tedy podle své dikce uvedený dekret prezidenta republiky (pozn. dekret č. 100/1945 Sb.) zakotvuje právo na náhradu, vzniká účastníkům procesní právo, aby o jejich žádosti bylo procesně rozhodnuto. Toto procesní řešení však nic nevyovídá o konečném řešení hmotněprávním, při kterém mohou hrát významnou roli i teleologické argumenty výše citovaného nálezu Ústavního soudu (pozn. v rozhodnutí Pl. ÚS 14/94)“. Ústavní soud tímto rozhodnutím naznačil, že Ministerstvo financí je povinno se žádostí o náhradu za znárodnění zabývat. S jakým výsledkem je ale otázkou.

Kromě ústavněprávní roviny došlo k posuzování dekretů prezidenta republiky i na mezinárodněpolitickém poli. Bylo to v souvislosti s přípravou České republiky na přistoupení k Evropské unii a se vstupem do ní. Platnost dekretů byla napadána zejména ze strany sudetoněmeckých sdružení, která mají své politické zastupitele i v evropském parlamentu. Na jeho půdě se tak před vstupem ČR do EU rozhořela diskuze na toto téma. Mezi argumenty odpůrců dekretů bylo například, že tzv. Benešovy dekrety nemají ve svobodné Evropě co dělat, že se jedná o akty bezprávní aj.

Dekrety se tak staly symboly různých interpretací historie a zejména česko – německých a česko – rakouských vztahů.⁴³ Z sudetoněmecké strany bylo požadováno, aby Česká republika dekrety zrušila. Tento požadavek však nebyl konkretizován (které dekrety mají být zrušeny a s jakou účinností – zdali *ex tunc* či *ex nunc*). Podle Güntera Verheugena (v letech 1999 – 2004 Komisař Evropské komise pro rozšíření) jsou Benešovy dekrety věcí minulosti. Zákonnost České republiky nelze vyvozovat z postavení Československa po roce 1945, nýbrž jen z politických základů a vlády zákonů, na kterých spočívá dnes.⁴⁴ Výsledkem sudetoněmeckých snah o eliminaci „Benešových dekretů“ bylo i jejich zkoumání komisí právních expertů sestavených Evropskou komisí. Výsledkem všech šetření bylo zjištění, že „Benešovy dekrety“ nezakládají právní překážku našeho vstupu do Evropské unie. Ukázalo se tedy, že spor o „Benešovy dekrety“ na evropské půdě nebyl otázkou jejich slučitelnosti s právem EU, ale politickým a historickým sporem o legalitu a legitimitu „odsunu“ československých Němců po druhé světové válce.⁴⁵

Přestože nebyla ze strany expertů Evropské komise vyslovena neslučitelnost dekretů s evropským právem, jsou známy v současnosti pokusy o jejich zpochybnění u Evropského soudu pro lidská práva.

⁴³ BLAIVE, M. – MINK, G. (ed.): Benešovy dekrety, Praha 2003, s. 56 an.

⁴⁴ Tamtéž c.d. s. 28

⁴⁵ Tamtéž c.d. s. 57

Kapitola II.: Retribuční a znárodňovací zákonodárství po II. světové válce

Poválečná situace v Československu si kromě reforem politických vyžádala také reformy hospodářské. Bylo to dáno z jedné strany v důsledku válečných událostí, které výrazně poškodily české hospodářství, ale také v důsledku změny nálady ve společnosti a její levicové radikalizaci. V poválečné Evropě, která byla velmi citelně zasažena proběhlou válkou, nebyla myšlenka znárodnění výjimečná a některé státy k němu přistupovaly. Možnost znárodnění klíčových odvětví národního hospodářství byla diskutována již v průběhu války a to jak v londýnském exilu, tak v domácím odboji. Kromě komunistů a levicového křídla sociální demokracie byla propagátorem znárodnění zejména Ústřední rada odborů (ÚRO), která tlačila na prosazení široce pojatého znárodnění. Znárodnění se mělo stát hlavní součástí ekonomické a sociální reformy poválečného Československa. Proti znárodnění se objevily již za války kritické hlasy, které upozorňovaly na nutnost poskytnutí odpovídající náhrady bývalým vlastníkům, aby byl tento krok akceptovatelný pro zahraniční subjekty.⁴⁶ Přesto mělo nakonec znárodnění výrazný mezinárodněpolitický dopad, protože znamenalo zhoršení diplomatických a ekonomických vztahů se západními demokraciemi.

Po složitých diskuzích ve vládě bylo rozhodnuto, že se znárodnění provede na základě dekretů prezidenta republiky, a tedy ještě před vznikem Prozatímního národního shromáždění. Stalo se tak na poslední chvíli před jeho vznikem a proti vůli prezidenta Beneše, který by radši tuto otázku ponechal k rozhodnutí národnímu shromáždění. Bylo to ovšem v situaci výrazného tlaku ze strany ÚRO, která neváhala hrozit i celostátními stávkami, pokud by nebylo o znárodnění urychleně rozhodnuto. Přípravu těchto znárodňovacích dekretů ve vládě provázela ostrá diskuze, kdy se

⁴⁶ KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002, s. 327

často několikrát měnilo znění jednotlivých paragrafů.⁴⁷ Z hlediska této práce je zajímavá i vládní diskuze o tom, zdali má být znárodněn podnik Baťa a.s. Zlín, kvůli kterému se pak zvláště dekrety upravovaly (viz kapitola IV.). Nakonec byl celý soubor znárodnovacích norem podepsán prezidentem republiky 24. října 1945 (pozn. tedy 4 dny před ustavením Prozatímního národního shromáždění), kromě prvního znárodnovacího dekretu o opatření v oblasti filmu podepsaného již 11. srpna 1945. Tento soubor se skládal z dekretů:

- č. 100/1945 Sb., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků
- č. 101/1945 Sb., o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského
- č. 102/1945 Sb., o znárodnění akciových bank
- č. 103/1945 Sb., o znárodnění soukromých pojišťoven

a současně byl vydán dekret č. 104/1945 Sb., o závodních podnikových radách, který se znárodnovacími dekrety přímo souvisel.

Dekretem č. 100/1945 Sb. došlo ke znárodnění zestátněním všech dolů, klíčových podniků energetického průmyslu, těžký průmysl, chemický průmysl a dále průmyslové podniky rozličných druhů průmyslu od určité velikosti. Pro určení, zdali tyto průmyslové podniky podléhají znárodnění, byl rozhodující počet jejich zaměstnanců v letech 1938 – 1940, nebo objem jejich výroby. O vynětí podniku ze znárodnění mohla (s výjimkou dolů) rozhodnout na návrh ministra průmyslu vláda. Znárodnění se týkalo všeho, co tvořilo se znárodněným podnikem nerozlučný hospodářský celek. Takto znárodněné majetkové podstaty vplynuly jako tzv. kmenové jmění do nových subjektů – národních podniků, jako samostatných právnických osob.⁴⁸

Dekretem č. 101/1945 Sb. došlo ke znárodnění potravinářského průmyslu a ten byl do značné míry podobný dekretu č. 100/1945 Sb. Finanční sektor československého hospodářství byl znárodněn dekrety č. 102/1945 Sb. a 103/1945 Sb., které také vycházely z dekretu č. 100/1945. Znárodněny tak byly akciové banky a soukromé pojišťovny. Byly přeměněny také na národní podniky a ty byly povinny

⁴⁷ KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002, s. 331 an., k tomu také JECH, K. – KAPLAN, K. (vyd.): Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945, druhé vydání, Brno 2002, dokumenty č. 32.1 – 35.3, s. 491 an.

⁴⁸ KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002, c.d. s. 335

odvádět přebytky svého hospodaření státu. Současně byla zřízena Ústřední správa bank, která měla dohlížet na bankovní sektor.

Znárodnění probíhalo za náhradu, která byla stanovena jako úřední obecná cena majetku nebo podle úředního odhadu. Náhrada měla být vyplacena v cenných papírech, v hotovosti či jiných hodnotách.⁴⁹ Náhrada se však neposkytovala osobám německé a maďarské národnosti, zbaveným československého občanství, zrádcům, kolaborantům a také německému a maďarskému státu ani nepřátelským právníkům osobám. Tyto podmínky tedy byly shodné jako konfiskační podmínky podle dekretu č. 108/1945 Sb. Současně bylo stanoveno, že pokud byl majetek ke dni účinnosti dekretu č. 108/1945 Sb. již znárodněn, nebude zkonfiskován, protože již je ve vlastnictví státu (v tomto případě pak neměla být vyplácena náhrada). O náhradě rozhodoval ve správním řízení ministr průmyslu po dohodě s ministrem financí.

To, že bude nezbytné potrestat válečné zločince, kteří terorizovali obyvatelstvo okupovaného Československa, bylo zřejmé již v první polovině války. Krutost nacistických okupantů se projevila zejména v době heydrichiády (na podzim 1941) a po atentátu na Hendricha na jaře 1942, kdy došlo k vyhlazení Lidic a Ležáků. Exilová vláda v čele s prezidentem o těchto nacisty páchaných krutostech opakovaně informovala spojence. Prezident Beneš také opakovaně prohlásil, že bude požadovat přísné potrestání viníků těchto zločinů. Rozdíl mezi touto „totální válkou“ a všemi předcházejícími je evidentní. Tato neměla jen charakter územní agrese, ale byla plánovitým zločinem proti lidskosti.⁵⁰ Z těchto důvodů také bylo nutné na v právu novou situaci reagovat novými prostředky. Z hlediska mezinárodního práva v této době ještě nebyl vymezen pojem válečných zločinů a zločinů proti lidskosti. Stalo se tak až na základě druhé světové války a zločinů spáchaných během ní. Ve spojenci podepsané *Deklaraci o ukrutnostech* z r. 1943 bylo stanoveno, že nacističtí váleční zločinci budou po skončení války souzeni na území těch států, kde se svých zločinů dopustili. Ti z nich, jejichž činy nejsou spojeny s určitým místem, budou potrestáni podle společného rozhodnutí spojeneckých vlád.⁵¹ Na tomto základě pak *Dohodou o stíhání a potrestání hlavních válečných zločinců evropských zemí osy* vznikl

⁴⁹ tamtéž

⁵⁰ BORÁK, M.: *Spravedlnost podle dekretu*, Ostrava 1998, c.d. s. 21

⁵¹ POTOČNÝ, M.: *Mezinárodní právo veřejné, zvláštní část*, Praha 1999, c.d. s. 295

Mezinárodní vojenský soudní tribunál v Norimberku, který soudil a potrestal vrcholné představitele nacistického režimu („hlavní válečné zločince států evropské osy“) za zločiny proti míru, válečné zločiny a zločiny proti lidskosti. K této dohodě byl připojen statut mezinárodního soudního tribunálu (ve sbírce zákonů pod č. 164/1947 Sb.), ve kterém byla uvedena definice výše zmíněných zločinů. Tuto definici potvrdila v roce 1946 i Organizace spojených národů a přijetím Konvence o nepromlčitelnosti válečných zločinů, zločinů proti míru a zločinů proti lidskosti v roce 1968 byla zdůrazněna povinnost všech zemí důsledně uplatňovat normy mezinárodního práva.

V říjnu 1943 byla v Londýně vytvořena za účasti 17 států komise pro vyšetřování válečných zločinů, známá pod zkratkou UNWCC (United Nations War Crimes Commission). Za ČSR byl členem B. Ečer. Komise sbírala důkazy o válečných zločinech a jejich pachatelích, jednala s vládami o zásadách vydávání zločinců a přípravě Mezinárodního vojenského tribunálu i o definici válečného zločinu včetně právního vymezení odpovědnosti za zločiny.⁵² Na sestavování seznamu válečných zločinců, který vytvářela UNWCC, se podílely i jednotlivé spojenecké vlády svými návrhy. Československá vláda tak předložila dva seznamy: seznam A obsahující 546 představitelů německé okupační správy (např. vedoucích pracovníků Úřadu říšského protektora, oberlandrátů, vedoucích úředníků policejních složek, Gestapa, velitelů a důstojníků SS a vedoucích úředníků v tzv. sudetské župě), včetně jejich osobních dat a důkazů o vině. Seznam B pak obsahoval seznam 38 zvláště významných představitelů Gestapa a SS se vztahem k Protektorátu, včetně důkazů proti nim.⁵³ To, že se někdo neobjevil na spojeneckém seznamu neznamenovalo, že by proti němu nemohlo být vedeno řízení podle retribučních dekretů. V dubnu 1945 byla zřízena Ústřední evidence válečných zločinců a podezřelých osob s názvem CROWCASS (Center Register of War Criminals and Security Suspect), která měla za úkol shromažďovat, evidovat informace o obžalovaných, podezřelých a svědcích těchto válečných zločinů. Váleční zločinci pak byli vydáváni jednotlivým státům na základě návrhu schváleného UNWCC, která si důkazy ověřovala u CROWCASS.

⁵² BORÁK, M.: Spravedlnost podle dekretu, Ostrava 1998, c.d. s. 95

⁵³ KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002, c.d. s. 199

Příprava retribučního dekretu započala v exilové vládě již počátkem roku 1942. Mezi základní zásady československého pojetí retribucí bylo i to, že kromě německých okupantů, budou potrestáni domácí „zrádci a kolaboranti“ (dobově se užívalo také termínu „quislingové“). Trestné mělo být i členství v nacistických organizacích jako bylo SS, SA, Gestapo a SdP. Součástí této politiky bylo i veřejné varování jak reprezentantů okupační správy, tak domácích kolaborantů, že jejich činy proti československému státu budou po válce potrestány podle jiných, než předválečných měřítek.⁵⁴ Přísné potrestání těchto zločinů také požadovali zástupci domácího odboje a komunisté. Mezi základní zásady retribucí mělo patřit prolomení zákazu retroaktivity a zavedení mimořádného trestního řízení. Na mimořádném trestním řízení před mimořádnými lidovými soudy se měli podílet kromě profesionálních soudců také soudci z lidu. Odůvodněním k takovým pro trestní právo neobvyklým zásadám byla mimořádnost válečné situace a dříve nepředstavitelné zločiny proti lidskosti. Mimořádné soudy ale měly trvat jen omezenou dobu.

Na přípravě retribučního dekretu se podílelo především ministerstvo spravedlnosti (ministr J. Stránský) za spolupráce s právní radou. V té byly vytvořeny tři subkomise, pro otázky hmotného práva trestního, pro otázky soudní organizace a řízení a pro otázky související s mezinárodním stykem (zejména otázky extradiční.⁵⁵). Státní rada projednávala osnovu dekretu od prosince 1943 a ta byla schválena až v září 1944. Dlouhá doba, po kterou byl návrh dekretu projednáván, svědčí o složitosti problému retribucí a různých názorových prouděch mezi tehdejší politickou reprezentací. Již tehdy se objevily názory, že by se takto pojaté retribuce mohly zvrhnout v prostředek politického boje (k tomu např. ministr Feierabend).⁵⁶ Mimo jiné měla být trestná i protivládní politická hnutí v cizině (tzv. „protibenešovská opozice“). V době závěrečného projednávání retribučního dekretu již vznikla Slovenská národní rada, jejíž zástupci prosazovali, aby byli zrádci a kolaboranti na Slovensku stíháni pouze slovenskými orgány podle slovenských předpisů.⁵⁷ Retribuce na Slovensku pak probíhaly podle nařízení SNR č. 33/1945 Sb.

⁵⁴ KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002, c.d. s. 202

⁵⁵ Tamtéž c.d. s. 204

⁵⁶ BORÁK, M.: Spravedlnost podle dekretu, Ostrava 1998, s. 25

⁵⁷ SOUKUP, L.: Příspěvky k právnímu vývoji v Československu v letech 1945 – 1990, sborník, Karolinum 2002, c.d. s. 143

Retribuční dekret č. 6/1945 Úř. věst. čsl. byl vydán ještě v Londýně dne 1. února 1945. V částečně přepracovaném znění byl vydán znovu v Praze 19. června 1945 pod č. 16/1945 Sb. s platností pouze pro české země. Kromě dekretu č. 16/1945 Sb. (nazývaný též „velký retribuční dekret“) byl vydán také dekret č. 17/1945 Sb. o Národním soudu a vládní nařízení č. 18/1945 Sb., kterým se prováděl dekret č. 16/1945 Sb. Mimo to si aplikační praxe dekretu č. 16/1945 Sb. vynutila vydání tzv. malého retribučního dekretu č. 138/1945 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti, ze dne 27. října 1945, který postihoval méně závažná provinění, které nebylo možno postihnout podle dekretu č. 16/1945 Sb.

Velký retribuční dekret byl uvozen preambulí, vyjadřující smysl a účel retribucí. Trestné podle tohoto dekretu byly 4 skupiny zločinů a to zločiny proti státu, proti osobám, proti majetku a udavačství.⁵⁸ Právě přísnějším postihem udavačství a úpravou formulací o možnosti potrestání či zmírnění trestu se lišil pozdější dekret č. 16/1945 Sb. od původního dekretu č. 6/1945 Úř. věst. čsl. Skutkové podstaty trestných činů byly většinou převzaty z předmnichovského zákonodárství (zejména ze zákona na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. a rakouského trestního zákoníku, platného za první republiky a dekret č. 16/1945 Sb., ale některé byly nově konstruovány. Za trestné činy spáchané v tzv. době zvýšeného ohrožení republiky (§ 18 dekretu) stanovoval dekret č. 16/1945 Sb. přísnější trestní sazby než předválečné trestní normy. Doba zvýšeného ohrožení republiky byla stanovena od 21. května 1938 do 31. prosince 1946 (datum ukončení zvýšeného ohrožení republiky stanovilo nařízení vlády č. 217/1946 Sb.). Byla tedy prolomena zásada zákazu retroaktivity trestního práva a navíc byly zločiny podle dekretu č. 16/1945 Sb. prohlášeny za nepromlčitelné (§ 17 dekretu) a zvláště zavrženíhodné (§ 19 dekretu), což bylo důležité pro podmínky výkonu trestu odnětí svobody podle zákona č. 123/1931 Sb. § 17 dekretu stanovil i nepromlčitelnost výkonu trestu.

Skutkové podstaty jednotlivých trestných činů vymezovala hlava první dekretu. § 1 – 4 vymezovaly zločiny proti státu. V § 1 to byly zločiny podle zákona na ochranu republiky (zákon č. 50/1923 Sb.), za které byly stanoveny zvýšené trestní sazby od dvaceti let až na doživotí a při zvláště přitěžujících okolnostech byl

⁵⁸ Tamtéž s. 144

stanoven trest smrti. Jednalo se o trestné činy úklady proti republice, ohrožení bezpečnosti republiky, prorady, zrady státního tajemství, vojenské zrady a násilí proti ústavním činitelům. Zločinem podle § 2 bylo samotné členství v organizacích Die Schutzstaffeln der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei (SS), Freiwillige Schutzstaffeln (FS), Rudobrana, Szabadcsapatok nebo v jiné obdobné organizaci podobné povahy. Československé retribuční dekrety tu navazovaly na válečné mezinárodní diskuse o potrestání válečných zločinců a československé úpravě se dostalo následného mezinárodně právního potvrzení rozhodováním Norimberského tribunálu, který prohlásil některé nacistické organizace za zločinné, což bylo učiněno u NSDAP, SS, SD a Gestapa.⁵⁹ Dále byla trestná propagace nebo podpora fašistického nebo nacistického hnutí (§ 3 dekretu) například v tisku, rozhlasem, ve filmu, v divadle nebo na veřejném shromáždění. Trestné bylo i zastávání vedoucí nebo velitelské funkce v nacistických organizacích jako je Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP), Sudetendeutsche Partei (SdP), Vlajka, Hlinkova nebo Svatoplukova garda, nebo v jiných fašistických organizacích podobné povahy. Dále byl v této části retribučního dekretu § 4, který vymezoval skutkovou podstatu nového trestného činu, kterého se dopustil *Československý občan, který v době zvýšeného ohrožení republiky v zahraničí rozvracel hnutím směřující k osvobození republiky Československé v její předmnichovské ústavě a jednotnosti, anebo jinak vědomě poškozoval zájmy republiky Československé, zejména kdo ohrožoval bezpečnost občanů, pracujících pro osvobození republiky doma*. Bylo to kontroverzní ustanovení, které mělo umožnit potrestat představitele tzv. protibenešovské opozice v exilu. K tomu však nakonec většinou nedošlo, například generála Lva Prchalu odmítla Velká Británie ke stíhání vydat, ale podle tohoto § 4 byl nakonec odsouzen J. A. Baťa Národním soudem.

Zločiny proti osobám byly ve velkém retribučním dekretu definovány v § 5 – 7. Trestné činy uvedené v § 5 dekretu byly stanoveny odkazem na příslušná ustanovení trestního zákona ze dne 27. května 1852, č. 117 ř.z. a zákonného článku V/1878. Jednalo se zejména o násilné trestné činy, jako je např. vražda, zabití, těžké poškození na těle, loupež dětí, vydírání, které byly spáchány ve službách nebo

⁵⁹ KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002, c.d. s. 373

v zájmu Německa, nebo jeho spojenců, nebo republiky nepřátelského hnutí, jeho organizací či členů. Trestné podle § 6 bylo nařízení nucených nebo povinných prací ve prospěch Německa nebo jeho spojenců. Pro praxi mělo velký význam ustanovení § 7, podle něhož byl těžkým žalářem stíhán ten, kdo ve službách Německa nebo jeho spojenců zavinil ztrátu svobody obyvatele republiky. Pokud pachatel způsobil svým jednáním, že se jednalo o větší počet obětí, pak mohl být uložen přísnější trest a za mimořádných přitěžujících okolností i trest smrti.⁶⁰

Zločiny proti majetku byly upraveny v § 8 – 10 a opět zde byly skutkové podstaty vymezeny odkazem na trestní zákon ze dne 27. května 1852, č. 117 ř.z. Toto přísněji postihované jednání ale také muselo být spácháno ve prospěch Německa nebo jeho spojenců, nebo republiky nepřátelského hnutí jeho organizací či členů. Ustanovení § 9 postihovalo ty, kteří s výše uvedeným úmyslem způsobili soudním nebo správním rozhodnutím protiprávní odnětí jmění Československé republiky, právníckým nebo fyzickým osobám. Kdo zneužil tísně způsobené národní, politickou nebo rasovou perzekucí, aby se obohatil na úkor státu, právnícké nebo fyzické osoby byl potrestán podle § 10 dekretu.

Udavačství bylo definováno v § 11 velkého retribučního dekretu. Na rozdíl od londýnského retribučního dekretu č. 6/1945 úř. věst. čsl. bylo udavačství velmi přísně postihováno a v případě, že mělo za přímý nebo nepřímý následek ztrátu svobody většího počtu lidí nebo těžkou újmu na zdraví, bylo trestem doživotní vězení, a v případě, že udání mělo za následek něčí smrt, trestalo se smrtí. V § 12 byla vyjádřena zásada, že podle velkého retribučního dekretu může být stíhán i cizinec, jenž se dopustil zločinu, uvedeného v § 1 nebo některého ze zločinů uvedených v § 4 – 9 v cizině, pokud se jich dopustil na československém státním občanu nebo na československém veřejném nebo soukromém majetku. Okolnost vylučující protiprávnost nevznikala skutečností, že by jednání nařizovaly nebo dovolovaly předpisy jiného práva než československého nebo jiné než československé orgány. Stejně tak trestnost nevylučovalo konání služební povinnosti „s obzvláštní horlivostí, která překračuje tak ve značné míře normální rámec svých povinností“ nebo v úmyslu napomáhat válečnému úsilí Němců (jejich

⁶⁰ Tamtéž c.d. s. 374

spojenců), poškodit či mařit válečné úsilí Československa (jeho spojenců), nebo jednání z jiné zřejmě zavržitelné pohnutky. Neodolatelné donucení rozkazem představeného nezprošťovalo viny toho, kdo se dobrovolně stal členem organizací, jejichž členství ukládalo vykonat každý, i zločinný rozkaz.

Jako tresty stanovoval velký retribuční dekret tresty žaláře až na doživotí, trest smrti, doživotní nebo dočasné zbavení občanské cti, nucené práce, propadnutí části nebo celého majetku. Obsah pojmu zbavení občanské cti byl stanoven § 15 dekretu a skládal se z celkem 12 dílčích následků (např. ztráta akademických a vojenských hodností a vyznamenání, práva volit a být volen do veřejných funkcí, provazovat svobodné podnikání atd.). Dekret umožňoval, aby soud mohl snížit trest i pod dolní hranici trestní sazby, zaměnit tento trest za mírnější či od něj úplně upustit v „případech zvláštního zřetele hodných“ (§ 16 odst. 2). Mezi tyto důvody patřilo např. prokázání úmyslu dalším jednáním prospět českému nebo slovenskému národu nebo Československé republice či jejím spojencům nebo jinému obecnému zájmu nebo pokud se pachatel svou pozdější činností zasloužil o osvobození republiky z nepřátelské moci. Tohoto ustanovení ale nešlo použít pokud převyšovala škoda pachatelem zaviněná neúměrně obecný prospěch jím sledovaný. Vzhledem k tomu, že značná část soudy projednávaných případů byla menší závažnosti a společenské nebezpečnosti, soudy často využívaly tohoto zmírňujícího ustanovení. V případě Němců, obviněných z bagatelních trestných činů, zde navíc převažoval zájem na jejich urychleném odsunu ještě před vlastním projednáním soudem.⁶¹

Velký retribuční dekret obsahoval kromě hmotně právních ustanovení obsažených v hlavě první, také ustanovení procesní, které obsahovala hlava druhá. Na základě dekretu byla vytvořena zvláštní soudní soustava tzv. mimořádných lidových soudů, které byly příslušné pro projednávání trestných činů obsažených v dekretu. Mimořádné lidové soudy byly zřízeny v sídlech krajských soudů a pracovaly v pětičlenných senátech. Předsedou senátu byl

⁶¹ KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002, c.d. s. 376

soudce z povolání, čtyři další soudci byli z lidu.⁶² Tím byl zajištěn prvek zlidovění v tomto mimořádném soudnictví, který byl požadován některými politickými uskupeními. V čele mimořádného lidového soudu stál přednosta. Přednosta soudů, jejich náměstky a soudce z povolání jmenoval prezident republiky na návrh vlády. Soudce z lidu jmenovala vláda na návrh okresních národních výborů. Veřejné žalobce jmenovala vláda nebo z jejího pověření ministr spravedlnosti z řad prokurátorů nebo z jiných právnicky vzdělaných osob. Veřejní žalobci byli podřízeni ministru spravedlnosti. Činnost jednotlivé mimořádné lidové soudy zahajovaly postupně podle toho, jak brzy se příslušným okresním národním výborům podařilo sestavit návrhy na jmenování soudců z lidu. První byl ustaven mimořádný lidový soud v Brně (1. přelíčení se konalo 8. června 1945 a soud zahajoval svoji činnost ještě podle londýnského dekretu č. 6/1945 úř. věst. čsl.) a poslední byl mimořádný lidový soud v Chebu (až v roce 1946). Postupně tak vzniklo celkem 24 mimořádných lidových soudů.⁶³

Řízení u mimořádných lidových soudů probíhalo podle zásad řízení před stannými soudy a pouze v některých ohledech byla připuštěna obecná úprava podle trestního řádu (výslech obžalovaného a provádění důkazů). Pokud byl obžalovaný rozsudkem mimořádného lidového soudu osvobozen, nevznikala tím překážka trestního stíhání před příslušným řádným soudem, případně soudem státním podle zákona č. 68/1935 Sb. nebo příslušným soudem pro posouzení vojenské zrady. Jednou ze základních zásad byla zásada rychlosti řízení, proti jednomu obžalovanému trvalo nejdéle tři dny. Pokud v této lhůtě nedospěl mimořádný lidový soud k rozsudku, postoupil věc příslušnému řádnému soudu. Hlavní líčení se mohlo na návrh veřejného žalobce konat i v nepřítomnosti obžalovaného. V takovém případě musel soud zřídit obhájce „z moci úřední“. Mimořádným lidovým soudem nesměly být souzeny těhotné ženy. Řízení bylo ústní a veřejné a obžalovaného mohl obhajovat kromě advokáta i osoba nezapsaná v seznamu obhájců, pokud

⁶² SOUKUP, L.: Příspěvky k právnímu vývoji v Československu v letech 1945 – 1990, sborník, Karolinum 2002, c. d. s. 145

⁶³ BORÁK, M.: Spravedlnost podle dekretu, Ostrava 1998, s. 47 an.

dosáhla doktorátu práv nebo složila alespoň tři státní zkoušky. V řízení se soud nezabýval otázkami adhezního nároku poškozeného na náhradu škody. Po ukončení „průvodního řízení“ a jeho zhodnocení veřejným žalobcem, veřejný žalobce podal svůj konečný návrh. Po té bylo uděleno slovo obžalovanému a jeho obhájci k přednesení obhajoby a ti měli i právo posledního slova.

Soud se usnášel na rozsudku v neveřejné poradě. Pokud měl být uložen za trestný čin trest smrti, opíral-li se výrok pouze o tři hlasy, nebo dospěl-li soud k názoru, že jsou zde významné polehčující okolnosti, mohl soud uložit trest těžkého žaláře od dvaceti let až na doživotí.

Proti rozsudku mimořádných lidových soudů byla stanovena nepřipustnost opravných prostředků. To bylo dalším významným znakem mimořádné procesní úpravy. Dovozovala se ovšem přípustnost mimořádných opravných prostředků.⁶⁴ Z těchto opravných prostředků přicházela v úvahu obnova řízení, mimořádná obnova řízení a zmateční stížnost. Úvahy o přípustnosti těchto mimořádných opravných prostředků byly reakcí na podle veřejnosti příliš nízké tresty vyměřené některým členům protektorátní vlády Národním soudem. Tyto úvahy tedy byly vedeny spíše směrem k revizi rozsudku v neprospěch obžalovaného než naopak. Zákonem č. 245/1946 Sb. došlo ke změně velkého retribučního dekretu (a dekretu o Národním soudu), kterou byla možnost podání mimořádného opravného prostředku (obnovy řízení a zmateční stížnosti) výslovně připuštěna. O návrhu měl rozhodovat sborový soud první stolice, v jehož sídle je zřízen mimořádný lidový soud, který ve věci rozhodl. Nové hlavní přelíčení se však mělo opět konat před mimořádným lidovým soudem. Popudem ke zmíněné novelizaci retribučních dekretů nebyla ani tak snaha poskytnout možnost obnovy trestního řízení obžalovaným, ale spíš dát novou příležitost výhradně žalobě, jak zněl první návrh ministerstva vnitra ovládaného komunisty. Zákon však nakonec poskytl tuto možnost oběma stranám.⁶⁵

⁶⁴ k tomu SOLNAR, V.: Jsou přípustné tzv. mimořádné opravné prostředky proti rozsudkům mimořádných lidových soudů Národního soudu, Právník 1946, s. 158 an.

⁶⁵ BORÁK, M.: Spravedlnost podle dekretu, Ostrava 1998, c.d. s. 34

Dalším výrazem mimořádnosti procesní úpravy řízení bylo, že dokonce ani žádost o milost v případě trestu smrti neměla odkladný účinek. Trest smrti se vykonával zpravidla do dvou hodin po vyhlášení rozsudku a pouze na výslovnou žádost odsouzeného mohla být tato lhůta o hodinu prodloužena. Pokud se řízení konalo v nepřítomnosti obžalovaného, prováděl se rozsudek smrti do 24 hodin od dopadení odsouzeného. Mimořádný lidový soud také mohl rozhodnout, že se trest smrti vykoná veřejně, zejména pokud to bylo odůvodněno zvláště surovým způsobem spáchání zločinu či zvrhlou osobou pachatele. V tomto případě se poprava konala nejpozději do 24 hodin od vyhlášení rozsudku. Teprve poté, co veřejná poprava nacistického náměstka primátora Josefa Pfitznera vyvolala odmítavé reakce i v zahraničí a poté, co bylo zjištěno, že se jí účastnily i děti, vydala vláda 14. září 1945 nařízení upravující podmínky poprav. Přístup k popravám byl umožňován na základě potvrzení, které bylo na požádání vydáváno osobám starším 18 let.⁶⁶

Společně s velkým retribučním dekretem byl vydán dekret č. 17/1945 Sb., o Národním soudu. Původní londýnský dekret č. 6 s Národním soudem nepočítal a o jeho zřízení se rozhodlo až na jednáních v Moskvě na jaře 1945.⁶⁷ Národní soud byl zřízen v Praze a byl příslušný pro projednávání trestných činů podle dekretu č. 16/1945 Sb., pokud se jich dopustily osoby vyjmenované v § 2 dekretu o Národním soudu. Jednalo se o státního prezidenta tzv. protektorátu (Dr. Emil Hácha), členy protektorátních vlád, členy ústředního vedení Vlajky, členy Kuratoria pro výchovu mládeže, členy výboru a činovníky České ligy proti bolševismu, vedoucí činovníky Národní odborové ústředny zaměstnanců a Svazu zemědělství a lesnictví, novináře, kteří propagačně sloužili vládě vetřelců v denním tisku, nebo vůbec osoby, které byly vedoucím postavením v životě politickém, vysokým úřadem, vysokou funkcí velitelskou nebo význačným místem v životě hospodářském vázány být svým spoluobčanům vlasteneckým vzorem. Tento soud fungoval jednak jako soud trestní, jednak jako soud čestný. Pokud byly osoby označené podle § 2 souzeny Národním soudem jako soudem čestným, mohl soud

⁶⁶ KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002, c.d. s. 377 an.

⁶⁷ BORÁK, M.: Spravedlnost podle dekretu, Ostrava 1998, s. 59

vyslovit, že se po 21. květnu 1938 „nechovaly jak se slušelo na věrné a statečné občany československé“. Kdo byl takto označen, byl výrokem Národního soudu zbaven aktivního a pasivního volebního práva a některých dalších politických práv.

V čele Národního soudu stál přednosta a jeho dva náměstci. Národní soud rozhodoval v sedmičlenných senátech, které sestavoval přednosta soudu. Přednosta Národního soudu, jeho dva náměstkové a předsedové senátů museli být soudci z povolání. Jmenoval je prezident republiky na návrh vlády. Přisedící senátů pro Národní soud jmenovala vláda na návrh ministra spravedlnosti ze seznamů pořízených zemskými národními výbory. Přisedící nemuseli být znalí práva, ale měli jimi být osvědčení vlastenci nebo osoby z domácího či zahraničního odboje nebo oběti nepřátelské perzekuce. Veřejným žalobcem u Národního soudu byl národní prokurátor jmenovaný vládou na návrh ministra spravedlnosti. O tom kdo z osob vyjmenovaných dekretem bude souzen Národním soudem a pro které činy rozhodoval národní prokurátor. Příslušnost Národního soudu v těchto případech měla přednost před mimořádnými lidovými soudy i soudy řádnými.

Pro řízení před Národním soudem platila obecná ustanovení trestního řádu, která byla modifikována ustanoveními dekretu č. 17/1945 Sb. Vyšetřování se nekonalo a vyhledávání se omezovalo pouze na skutečnosti zásadní důležitosti a prováděl je národní prokurátor. Po skončení vyhledávání podal národní prokurátor písemnou obžalobu, popř. písemné obvinění pokud Národní soud fungoval jako soud čestný. Obžalovaný měl právo si zvolit obhájce a pokud tak neučinil byl mu zřízen obhájce ex offio. Obhájcem mohla být osoba, která dosáhla doktorátu práv nebo alespoň složila tři státní zkoušky. Pokud se obžalovaný nedostavil nebo nemohl dostavit z jakýchkoliv důvodů, mohlo se hlavní přelíčení konat v nepřítomnosti obžalovaného. V takovém případě musel soud zřídit obhájce ex offio. Hlavní líčení bylo veřejné a ústní. Po ukončení průvodního řízení zhodnotil národní prokurátor jeho výsledky a podal konečný návrh. Předseda nato udělil slovo obžalovanému a jeho obhájci a ti měli také právo posledního slova. Poté se soud v neveřejné poradě usnesl

na rozsudku. Neopíral-li se výrok o vině u zločinů, za něž je uložen trest smrti, alespoň o pět hlasů anebo dospěl-li soud k názoru, že pro zjištěné polehčující okolnosti by trest smrti byl nepřiměřeně přísným, mohl soud uložit trest těžkého žaláře od dvaceti let až na doživotí. Proti rozsudku (v původním znění dekretu) nebylo žádných opravných prostředků. Stejně tak jako u řízení před mimořádnými lidovými soudy neměla žádost o milost odkladný účinek a trest smrti mohl být vykonán veřejně.

Při přípravě dekretu o Národním soudu byl stěžejní zájem na posouzení otázky viny a případném odsouzení bývalého protektorátního prezidenta Dr. Emila Hácha a členů protektorátních vlád. Otázka, zdali má být postaven před soud Hácha, byla diskutována na schůzi vlády dne 13. června 1945.⁶⁸ Zápis z této schůze poodhaluje politické pozadí retribucí a důvody proč bylo umožněno vedení řízení v nepřítomnosti obžalovaného: „Hlavní otázkou však je, zda se dekret má doplnit tak, aby podle něho mohl být odsouzen Hácha přesto, že není ani stopy možnosti, že by se řízení mohl zúčastnit. Ministr (J. Stránský) uvádí v této souvislosti podrobnosti lékařské zprávy o zdravotním stavu dr. Háchy. Vysvětluje, že pojal do § 26 dekretu o mimořádných lidových soudech a do § 11 dekretu o Národním soudu výjimečné ustanovení o tom, že se řízení může konat i v nepřítomnosti obžalovaného. To je ovšem v moderním trestním řízení neznámé prolomení zásady o nutném výslechu obžalovaného co procesní strany, přičemž ministr má ovšem na mysli moderní trestní proces v demokratických zemích, nikoliv postup diktátorských režimů. Ministr se rozhodl pro toto prolomení zásady z důvodů politických. Kdyby se však řízení provedlo též proti Háchovi, znamenalo by to, že by jeho nepřítomnost nebyla jím samým zaviněna, nýbrž byla by způsobena jeho zdravotním stavem. To by už vlastně nebyl soud. Účelem trestního procesu proti Háchovi mohla být jen jeho obrana... Nemá-li možnost, aby se skutečně hájil, nemá řízení vlastně smyslu... Je jasné, že by Hácha, kdyby byl schopen výslechu, musil býti odsouzen k smrti, i když jeho zdravotní stav, což jest rovněž jasné, nedovoluje, aby byl rozsudek vykonán.“

⁶⁸ JECH, K. – KAPLAN, K. (vyd.): Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945, druhé vydání, Brno 2002, dokument č. 14.1, s. 273 - 275

Dále se diskuze vlády zaobírá technickými otázkami procesu: „Náměstek předsedy vlády K. Gottwald se domnívá, že by se věc mohla vyřešit tak, že by se Hácha považoval za nepřítomného. Ministr prof. dr. J. Stránský upozorňuje, že nelze soudit obžalovaného, kterému příroda jaksi vtlačila roubík do úst. Ministr prof. dr. A. Procházka dodává, že pojmovým znakem každého soudu je existence dvou stran: žalobce a obžalovaného. Od této zásady zná moderní proces jen jednu odchylku. V tomto případě by druhá strana zde nebyla a nemohlo by se ani tvrdit že její nepřítomnost byla zaviněna... Dochází k podrobnější debatě, v níž vedle ministra dr. H. Ripky také ministr V. Kopecký a náměstek předsedy vlády K. Gottwald uplatňují názor, že Hácha musí být souzen a odsouzen.“⁶⁹ Uvádím zde doslovně tento zápis ze schůze vlády protože, ustanovení § 11 dekretu o Národním soudu a jeho výklad je klíčové pro posuzování otázky legality a legitimity řízení s J. A. Baťou před Národním soudem. Je zde totiž určitá paralela s uvažovaným procesem dr. Háchy, který se nemohl (v době schvalování dekretu) účastnit jednání Národního soudu. Oproti tomu J. A. Baťa se hodlal účastnit svého procesu před Národním soudem, ale nebylo mu to umožněno (k tomu viz kapitola V.).

K soudu s protektorátním prezidentem dr. E. Háchou již nakonec nedošlo, protože zemřel dříve než byl ustaven Národní soud. Stejně tak unikli postihu další dva významní prominenti protektorátního režimu František Chvalkovský a Emanuel Moravec. František Chvalkovský byl ministrem zahraničních věcí za tzv. Druhé republiky a byl spoluodpovědný za tragické události 15. března 1939, později se stal vyslancem Protektorátu Čechy a Morava v Berlíně. Zahynul při spojeneckém náletu v únoru 1945. Emanuel Moravec, bývalý plukovník generálního štábu Československé armády, zastával za protektorátu funkci ministra školství a národní osvěty a jako propagátor převýchovy českého národa v duchu nacistických myšlenek se stal nejvíce odsuzovaným a nenáviděným ministrem celé protektorátní vlády.⁷⁰ Moravec spáchal sebevraždu po vypuknutí Pražského povstání 5. května 1945.

⁶⁹ JECH, K. – KAPLAN, K. (vyd.): Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945, druhé vydání, Brno 2002, dokument č. 14.1, c.d. s. 273 an.

⁷⁰ BORÁK, M.: Spravedlnost podle dekretu, Ostrava 1998, c.d. s. 61

Celkem bylo Národním soudem projednáno 36 trestních žalob proti 80 osobám a ve třech případech fungoval Národní soud jako soud čestný. Jednání soudu bylo velmi pečlivě sledováno novináři, politickými stranami i samotnou vládou. Vzhledem k nemožnosti projednání provinění tří výše zmíněných osob, se stěžejním jednáním Národního soudu staly procesy s členy protektorátních vlád. Vláda jednala několikrát o tom, zda už samotné členství v protektorátní vládě je trestným činem. Národní prokurátor obžaloval nejprve 5 z celkem 16 členů protektorátních vlád a zastával názor, že kdo z ministrů po 15. březnu 1939 setrval ve vládě, schvaloval okupaci a je tudíž vinen. Výjimkou byl pouze předseda protektorátní vlády A. Eliáš, který byl za účast v odboji popraven Němci a ministr L. Feierabend, který v roce 1940 emigroval a posléze se stal členem exilové vlády v Londýně. Bylo evidentní, že charakter těchto procesů měl být hlavně politický, což nepopíral ani ministr spravedlnosti P. Drtina.⁷¹ Souzeni byli bývalí předsedové protektorátních vlád J. Krejčí a R. Bienert, ministři A. Hrubý, J. Kamenický, J. Kalfus. Během procesu docházelo k závažným zásahům do soudcovské nezávislosti, např. výše trestů byla projednávána vládou a docházelo k velkému nátlaku ze strany komunistů, kteří prosazovali exemplární potrestání. Nakonec nevynesl národní soud v tomto procesu žádný rozsudek smrti, a proto byl následně terčem kritiky ze strany komunistů. Ti hodlali proces otevřít znovu a na základě tohoto procesu došlo i ke změně retribučních dekretů, která umožňovala využití mimořádných opravných prostředků. Ty však měly sloužit spíše k revokaci příliš nízkých trestů udělených soudy než jako nástroj obhajoby.

Později byl souzen i ministr vnitra a generál četnictva J. Ježek a protektorátní ministři J. Kapras a D. Čipera, kteří však byli osvobozeni. Podle ministra spravedlnosti P. Drtiny „radikalismus proti provinilým z českých řad silně poklesl“.⁷² Naopak v procesu s bývalými představiteli druhé republiky R. Beranem a generálem J. Syrovým padly vysoké tresty. Rudolf Beran byl předsedou vlády od prosince 1938 do dubna 1939 a také předsedou agrární strany, která nebyla po válce znovu povolena. Beran byl za kontakty

⁷¹ Tamtéž c.d. s. 62

⁷² K tomu blíže DRTINA, P.: Československo - můj osud 2. svazek, I. kniha, Praha 1992

s odbojem odsouzen nacistickým soudem na 10 let a většinu války strávil ve vězení. Byl označen za zrádce národa a škůdce republiky a podle L. Feierabenda jeho proces „byl nejdůležitějším politickým procesem v Československu a přímo kabinetní ukázkou politické msty“.⁷³ Řízení proti němu bylo vedeno značně jednostranně, připouštěny byly zmanipulované důkazy a naopak důkazy obhajoby zcela opomíjeny. Stejně tendenčně byl odsouzen bývalý předseda vlády v době mnichovské krize generál J. Syrový, kterému bylo zejména kladeno za vinu, že vydal příkaz, aby armáda nekladla odpor při okupaci Německem v březnu 1939. Tento příkaz ale Syrový vydal na základě pokynu prezidenta Háchy, stejně tak jako armáda uposlechla rozkaz ustoupit v době mnichovské krize. Za války se pak nijak neangažoval ani nekolaboroval. Přestože důkazy proti těmto dvěma obviněným byly velmi nepřesvědčivé, byli odsouzeni k dvaceti letům těžkého žaláře a tento rozsudek je výstavní ukázkou politické msty v tehdy ještě „demokratickém“ Československu. Beran ve vězení zemřel a Syrový byl propuštěn na základě amnestie v roce 1960. Ve věci R. Berana a J. Syrového podal ministr spravedlnosti J. Novák v roce 1994 stížnost pro porušení zákona Nejvyššímu soudu, který jí zamítl v roce 1995 jako nepřípustnou s odůvodněním, že „podle současné právní normy nelze hodnotit rozsudky mimořádných soudů, které vznikly podle Benešových prezidentských dekretů v roce 1945 a měly mimořádné pravomoci“.⁷⁴

Kromě vládních představitelů byli Národním soudem souzeni také představitelé Vlajky, Kuratoria pro výchovu mládeže, České ligy proti bolševismu, aktivističtí novináři a některé další osoby. Souzen byl Národním soudem i J. A. Baťa, což je předmětem kapitoly V.

Na Slovensku probíhaly retribuční podle nařízení SNR č. 33/1945 Sb. o potrestání fašistických zločinců, okupantů, zrádců a kolaborantů a o zřízení lidového soudnictví. Nařízení představovalo odlišnou úpravu od dekretu č. 16/1945 Sb. jak po stránce hmotně právní, tak po stránce procesní. Soudy probíhaly před okresními lidovými soudy a před Národním soudem

⁷³ BORÁK, M.: Spravedlnost podle dekretu, Ostrava 1998, c.d. s. 64

⁷⁴ tamtéž c.d. s. 65

v Bratislavě. Národní soud v Bratislavě měl soudit zejména trestné činy prezidenta válečné Slovenské republiky Msgre. J. Tisa, členy slovenských vlád a další exponenty režimu. Bývalý prezident Tiso byl v procesu odsouzen k trestu smrti, který byl vykonán. Jinak byly retribuční na Slovensku obecně mírnější, počet odsouzených ani vyměřené tresty nedosahovaly přísnosti českých retribučních. Větší přísnost českých soudů nepochybně měla kořeny v šestileté okupaci českých zemí a v nacistickém teroru, který zde probíhal. Navíc byla česká společnost již za tu dobu navyklá mimořádným soudům, které v průběhu války vynesly několik tisíc rozsudků smrti, a tak kladně přijímala poválečnou odplatu opět ve formě mimořádného soudnictví. Naproti tomu na Slovensku za války mimořádné soudy nepůsobily, a tak nebyl vztah Slováků ke zřízení retribučních soudů tak kladný.

Retribuční dekrety doznaly postupně několika zásadních změn tak, jak si je vyžádala praxe retribučních soudů nebo zájmy politických stran. Zákonem č. 22/1946 Sb., jímž se schvalují, mění a doplňují předpisy o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, byl velký retribuční dekret dodatečně schválen Národním shromážděním a tedy dříve než Národní shromáždění ratifikovalo všechny dekrety prezidenta republiky zákonem č. 57/1946 Sb. Zákon zároveň přinesl některé změny, zejména v oblasti přípravného vyšetřování a výkonu trestu smrti.⁷⁵ Zákonem č. 149/1946 Sb. byla původní účinnost velkého retribučního dekretu prodloužena do 8. ledna 1947. K další změně velkého retribučního dekretu (zejména v oblasti řízení před mimořádnými lidovými soudy i před Národním soudem) a k opětovnému prodloužení jeho účinnosti došlo zákonem č. 245/1946 Sb.

Součástí retribučního zákonodárství byl také dekret č. 138/1945 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti, tzv. malý retribuční dekret. Dekret platil pouze v českých zemích a měl postihovat méně závažná provinění, která byla nepostižitelná podle velkého retribučního dekretu. Podle tohoto dekretu měly být postiženy osoby, které v době zvýšeného ohrožení

⁷⁵ KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002, c.d. s. 384

republiky (tj. od 21. května 1938 do 31. prosince 1946) nepřístojným chováním, urážejícím národní cítění českého nebo slovenského lidu, vzbudily veřejné pohoršení. Jako trest za toto provinění ukládal malý retribuční dekret vězení až do jednoho roku nebo pokuta do 1 000 000 Kč nebo veřejné pokárání, popř. více nebo všechny tyto tresty dohromady. Řízení podle tohoto dekretu vedly okresní národní výbory a byly vázány směrnicemi ministra vnitra k tomu vydanými. Tyto směrnice podrobněji upravovaly příklady jednání, která se považoval za toto „nepřístojné chování“ ve smyslu malého retribučního dekretu. Jednalo se například o politickou spolupráci s Němci a Maďary, členství ve fašistických organizacích, dobrovolné hlášení se k německé nebo maďarské národnosti, schvalování činů nacistů fašistů či zrádců aj. Také u malého retribučního dekretu bylo možné od potrestání upustit, pokud byl čin spáchán pod nátlakem nebo pokud pachatel jednal s úmyslem prospět českému nebo slovenskému národu nebo Československé republice.⁷⁶ O provinění proti malému retribučnímu dekretu rozhodovaly komise okresních národních výborů, které však nepodléhaly, na rozdíl od mimořádných lidových soudů, ministerstvu spravedlnosti, ale ministerstvu vnitra. Z toho plynuly značné politické důsledky, neboť tehdy již bylo ministerstvo vnitra v rukou komunistů. Odsuzování těmito komisemi byly například známé osobnosti z řad herců či podnikatelů, jako např. Vlasta Burian či Lída Baarová. K tomu, že rozhodování těchto komisí bylo snadno politicky manipulovatelné přispívala i naprosto vágní formulace viny stanovená malým retribučním dekretem.⁷⁷

Kromě těchto obecných retribučních předpisů byly vydány také zvláštní předpisy, podle nichž se měla provádět „národní očista“ v některých odvětvích poválečné společnosti. Jednalo se například o vysoké školy či veřejné zaměstnance. K tomu byl vydán dekret č. 105/1945 Sb., o očištných komisích pro přezkoumávání činnosti veřejných zaměstnanců. S problematikou retribucí souvisel i ústavní dekret č. 137/1945 Sb., o zajištění osob, které byly považovány za státně nespolehlivé, v době revoluční. Účelem

⁷⁶ KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002, s. 386 an.

⁷⁷ BORÁK, M.: Spravedlnost podle dekretu, Ostrava 1998, s. 37 an.

tohoto ústavního dekretu bylo zpětné prohlášení zajištění (vazby) státně nespolehlivých osob, tedy zejména osob, které byly zajištěny pro účely stíhání podle retribučních dekretů, za zákonné i pokud se tak stalo „i mimo případy zákonem dovolené“ či „přes dobu přípustnou podle zákona“.⁷⁸ Dále s retribučními souvisely i předpisy o výkonu trestu, např. dekret č. 126/1946 Sb., o zvláštních nucených pracovních oddílech.

Činnost mimořádných lidových soudů a Národního soudu nakonec skončila až 4. května 1947. Stalo se tak proti vůli komunistů, kteří trvali na opětovném prodloužení účinnosti retribučních dekretů. Řádným soudům bylo předáno pouhých 334 nevyřízených případů, což tvořilo asi jedno procento všech zažalovaných případů.⁷⁹ Spolu s velkým retribučním dekretem skončila i účinnost malého retribučního dekretu. Počet nevyřízených případů podle malého retribučního dekretu ale byl mnohonásobně větší a tyto případy pak byly postoupeny okresním soudům. Na závěr tohoto období podal ministr spravedlnosti P. Drtina dne 29. května 1947 Národnímu shromáždění závěrečnou zprávu o průběhu retribucí. Podle této zprávy došlo v době platnosti retribučních dekretů veřejným žalobcům celkem 132 549 trestních oznámení, ze kterých vzešlo 38 316 žalobních návrhů. Celkem bylo k trestu odnětí svobody odsouzeno 19 888 osob, na doživotí 741 osob a k trestu smrti 713 osob.⁸⁰

Po únoru 1948 došlo k obnovení retribučního soudnictví na základě komunisty schváleného zákona č. 33/1948 Sb. Toto obnovení mimořádné soudnictví se mělo v rukou nových vládců stát účinným nástrojem v boji proti třídnímu nepříteli. Bylo možno otevřít každý pravomocně skončený případ i bez splnění podmínek a formálností obnovy řízení. Jistým paradoxem je, že tento zákon podepsal ještě prezident Beneš. Obnovena byla i účinnost malého retribučního dekretu zákonem č. 34/1948 Sb. Komunisty byla očekávána hloubková revize všech „nepohodlných“ rozsudků, ale skutečnost nakonec byla jiná. Výsledky, jichž toto z politických příčin obnovené retribuční

⁷⁸ KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002, c.d. s. 390

⁷⁹ BORÁK, M.: Spravedlnost podle dekretu, Ostrava 1998, s. 71

⁸⁰ tamtéž s. 72

soudnictví dosáhlo, byly více než skrovné, Nově souzené případy tvořily jen asi desetinu všech případů retribučního soudnictví v ČSR, tedy něco málo přes tři tisíce.⁸¹ Kapitola retribučního soudnictví se tak definitivně uzavřela teprve koncem roku 1948, kdy přešlo trestání válečných zločinců a zrádců do kompetence řádných trestních soudů.

Hodnocením činnosti a výsledků retribučního soudnictví v období do r. 1947 se v poslední době zabývala řada odborných prací. Do tohoto procesu již několikrát odmítl vstoupit Nejvyšší soud ČR, který opakovaně zamítal žádosti o rehabilitaci osob údajně postižených výroky mimořádných lidových soudů či Národního soudu. Z pohledu práva je to, až na výjimky (mezi které patří i obnova procesu s J. A. Baťou), uzavřená kapitola. Samotné hodnocení činnosti těchto soudů bylo složité již v době, kdy tyto soudy působily. Avšak spojujícím článkem celého politické spektra tehdejší společnosti, domácího i zahraničního odboje bylo spravedlivé potrestání zločinů, spáchaných za války nacistickými okupanty, kolaboranty a zrádci na území Československa. To, že se tak stalo formou mimořádného soudnictví, což si vynutilo i prolomení zásady zákazu retroaktivity v trestním právu, s sebou přineslo nebezpečí zneužití retribucí pro politické zájmy. K tomu skutečně došlo, ale ne všechny zmanipulované případy lze přičítat pouze zlovůli komunistické strany a jejím přísluhovačům. Je nepochybné, že v některých procesech, zvláště před Národním soudem, hrály svojí roli i politické zájmy prezidenta Beneše a jím preferovaných politických stran. Evidentním se to stalo v případě odsouzení bývalého předsedy vlády R. Berana a generála Syrového. Kromě tohoto byla zřejmá i snaha Hradu postavit před soud i představitele tzv. protibenešovské opozice v exilu, kvůli kterým byl do velkého retribučního dekretu zahrnut § 4. Nicméně obecně lze asi říci, že retribuční představy byly účinným nástrojem pro denacifikaci české společnosti a rychlé vyrovnání s protektorátní minulostí. Oproti tomu v Německu či Rakousku, kde denacifikace neprobíhala zdaleka v takovém rozsahu, se s důsledky této benevolentnější politiky potýkali ještě mnohá desetiletí a v některých případech se potýkají dosud.

⁸¹ BORÁK, M.: Spravedlnost podle dekretu, Ostrava 1998, c.d. s. 105

Kapitola III.: J. A. Baťa – okolnosti převzetí firmy, postoje za války

Úvodem k této části bych chtěl zmínit pár vět o historii firmy Baťa ve Zlíně. Jejím zakladatelem byl Tomáš Baťa (3. 4. 1876 – 12. 6. 1932). Společně s Tomášem Baťou stáli u vzniku firmy r. 1894 jeho dva starší sourozenci. Počátky jejich podnikání byly nelehké, několikrát stála firma na pokraji krachu, ale pod vedením T. Bati se postupně pozice firmy upevňovala.⁸² T. Baťa byl člověk otevřený technickým novinkám a tak podnikal cesty, zejména do USA (v letech 1904 a 1911), aby získal pro firmu potřebné informace o nejmodernějších výrobních postupech.⁸³ Po smrti bratra se T. Baťa roku 1908 stává jediným vlastníkem firmy a zároveň se i formálně ujímá jejího vedení (do této doby stál v čele firmy formálně bratr Antonín, byť faktickým vedoucím byl již od r. 1895 T. Baťa). Kromě vlastní výroby obuvi proniká firma i s vlastní sítí obchodů, které zajišťují odbyt pro výrobu. První světovou válku překonala firma zejména díky zakázkám pro Rakousko-Uherskou armádu, které uchránili továrnu před zavřením a její zaměstnance před odjezdem na válečnou frontu. Po skončení války, v době překotných změn spojených se vznikem Československé republiky, prošla firma krizí (neproplacené pohledávky u Rakousko-Uherské armády, odbytová krize), ale již v roce 1922 Baťa rozhodně podpořil deflační politiku min. financí Aloise Rašína. Tímto rozhodnutím, kdy byly ceny produktů sníženy o padesát procent, si Baťa zajišťuje nová odbytiště pro své výrobky a dochází tím k celosvětové expanzi firmy.⁸⁴ Zakládají se první zahraniční obchodní pobočky i první zahraniční továrny. V této době se na řízení podílel již také nevlastní bratr T. Bati – Jan Antonín Baťa (7. 3. 1898 – 23. 8. 1965). V době konjunktury 20. let se z původně malého městečka Zlín stává průmyslové město celostátního významu. Kromě nových obuvnických továren, firma Baťa proniká i do souvisejících

⁸² VALACH, F.: Fenomén Baťa, Praha 1990, s. 21 - 25

⁸³ IVANOV, M.: Sága o životě a smrti Jana Bati a jeho bratra Tomáše, Lída 2000, s. 32 an.

⁸⁴ IVANOV, M.: Sága o životě a smrti Jana Bati a jeho bratra Tomáše, Lída 2000, s. 72 an.

průmyslových odvětví. Celé město Zlín se buduje podle jednotného funkcionalistického plánu architekta Františka Lydie Gahury s názvem Zahradní město. Pro zaměstnance se staví na tehdejší poměry luxusní bydlení - tzv. Baťovy domky, dále se budují objekty občanské vybavenosti jako jsou školy, školky, obchody, také letiště a solidní síť silnic. Součástí filozofie firmy byl velký důraz na vědu a vzdělávání, byly založeny firemní školy, výzkumný ústav atd.⁸⁵ V roce 1931 je změněna právní forma společnosti Baťa na akciovou společnost. V roce 1932 T. Baťa umírá při tragické letecké nehodě a zanechává po sobě manželku a nezletilého syna Tomáše Baťu ml. (17. 9. 1914 – 1. 9. 2008).

Po této tragické události samozřejmě vyvstala otázka, kdo bude nástupcem T. Bati v čele tehdy již významné firmy Baťa a.s.⁸⁶ Jediným akcionářem firmy byl zemřelý T. Baťa.

Ještě téhož dne, kdy došlo k oné tragické nehodě, byla v kanceláři zemřelého T. Bati otevřena ohnivzdorná pokladna, která obsahovala kromě dalších listin a předmětů, dvě zalepené obálky. První byla nadepsána „Moje závěť“ a druhá „J. A. Baťa“⁸⁷. Obálka nadepsaná J. A. Baťa obsahovala písemné potvrzení o ústní kupní smlouvě, kterou T. Baťa prodal veškeré akcie Baťa a.s. Zlín a dále akcie nebo podíly výčtem uvedených zahraničních společností J. A. Baťovi a (kromě několika vyjmenovaných věcí) veškerý svůj majetek i pokud ve smlouvě uveden nebyl za obnos 50.000.000 Kč⁸⁸.

Výčet zahraničních společností uvedený v této kupní smlouvě nebyl úplný, mimo jiné nezahrnoval akcie firmy Leader A. G. se sídlem ve Švýcarsku, což byla holdingová společnost, přes kterou T. Baťa ovládal většinu svých zahraničních továren a obchodů. Důvodem ke zřízení Leader A. G. byla skutečnost, že pro rozvoj podnikání v zahraničí potřeboval T. Baťa velmi mnoho kapitálu, který nemohla mateřská společnost Baťa a.s. Zlín poskytnout. Naopak ve Švýcarsku bylo mnoho potencionálních investorů, kteří byli ochotni svůj kapitál investovat do firmy Leader A. G. a tedy i do celosvětové expanze

⁸⁵ VALACH, F.: Fenomén Baťa, Praha 1990, s. 29 - 34

⁸⁶ IVANOV, M.: Sága o životě a smrti Jana Bati a jeho bratra Tomáše, Lípa 2000, s. 94

⁸⁷ Protokol ze dne 12. července 1932 sepsaný JUDr. Hugo Försterem, notářem ve Zlíně, IVANOV, M.: Sága o životě a smrti Jana Bati a jeho bratra Tomáše, Lípa 2000, s. 103 an.

⁸⁸ Potvrzení o ústní kupní smlouvě, sepsané T. Baťou dne 10.5.1931 a podepsané J. A. Baťou dne 13.7.1932, ARCANJO, F. M.: Svět porozumí, Krásná Lípa 2004, přílohy

podnikání firmy Baťa. Tato společnost se totiž po druhé světové válce stala předmětem mnohaletého sporu mezi J. A. Baťou a T. Baťou ml., protože byla klíčem k ovládnutí tzv. Baťovi světové organizace (viz. kapitola V. této práce).

Dle tehdejšího vyjádření J. A. Bati došlo mezi ním a T. Baťou skutečně někdy v květnu roku 1931 k ústní kupní smlouvě, ale později na tento rozhovor J. A. Baťa prý zapomněl. K osvětlení situace je nezbytné zmínit, že J. A. Baťa již tehdy byl ředitelem firmy Baťa a činil z titulu své funkce právně závazná rozhodnutí a zastupoval firmu navenek, podepisoval závazné dokumenty atd. T. Baťa si v letech 1931 – 1932 osoboval toliko hlavní vedení ve formě udílení pokynů k dalšímu rozvoji firmy, obchodní a kontrolní cesty atd. J. A. Baťa tedy po otevření této obálky dne 13. 7. 1932 nejdříve učinil dotaz na přítomného notáře, zda je smlouva platná. Notář potvrdil, že smlouva bude platná jakmile jí J. A. Baťa podepíše⁸⁹, což J. A. Baťa učinil a podepsal slovy: Souhlasím a kupuji resp. souhlasil a koupil jsem při ústním jednání, J. A. Baťa⁹⁰.

Je otázka, která již nejspíše nebude nikdy rozřešena, zdali skutečně k ústní dohodě právoplatně v květnu 1931 došlo. Pokud k ústní smlouvě nedošlo, písemné potvrzení pak tvořilo vlastní písemnou smlouvu, která by dle mého názoru nejspíše stejně platně vznikla akceptací J. Baťou, protože oferent svou formálně správnou nabídku řádně odeslal.

Druhá obálka, která se našla v pokladně T. Bati, skutečně obsahovala závěť zemřelého J. A. Bati. Závěť výčtem uvádí majetek zůstavitele a to zejména pohledávku za odprodej veškerých akcií společností tuzemských i zahraničních ve výši 50.000.000 Kč, dále několik nemovitostí a pohledávku od města Zlín. Dědici jsou závětí ustanoveni zejména manželka Marie Baťová a syn Tomáš Baťa ml.⁹¹.

Prohlášením ze dne 20. 7. 1932 Marie Baťová uznává nastalý stav a v dopise ze 6. 6. 1933 prohlašuje že „ústní trhovou smlouvu uzavřenou mezi p. Tomášem Baťou a Janem A. Baťou uznává právoplatnou“ a znovu prohlašuje, že Marie T.

⁸⁹ IVANOV, M.: Sága o životě a smrti Jana Bati a jeho bratra Tomáše, Lípa 2000, s. 106

⁹⁰ Potvrzení o ústní kupní smlouvě, sepsané T. Baťou dne 10.5.1931 a podepsané J. A. Baťou dne 13.7.1932, ARCANJO, F. M.: Svět porozumí, Krásná Lípa 2004, přílohy

⁹¹ Poslední vůle T. Bati ze dne 19. 5. 1931, prohlášená u okresního soudu ve Zlíně dne 13. 7. 1932, ARCANJO, F. M.: Svět porozumí, Krásná Lípa 2004, přílohy

Baťová a její syn Tomáš Baťa ml. „nemají proti ní námitek...“⁹². Marie Baťová ani Tomáš Baťa ml. proti uvedené kupní smlouvě nic nenamítali (nepodnikli žádné právní kroky, kterými by zpochybnili platnost uvedené smlouvy) a uznali tedy nastalý stav, což trvalo až do konce druhé světové války.

V letech 1932 – 1938 se firma Baťa pod novým vedením stala skutečně celosvětovou organizací a expandovala i do nesouvisejících oborů jako byla výroba letadel, hraček, vlastní filmové ateliery, pojišťovna atd.⁹³ J. A. Baťa byl vášnivý budovatel a tak kromě podnětů k rozličným projektům, vydává např. knihu Budujeme stát pro 40 milionů, jejíž název mluví sám za sebe. Mimo jiné vydává v dubnu 1938 i zajímavý fejeton Osidlovat, který se v roce 1945 stane podnětem pro obvinění, že chtěl vystěhovat český národ do Patagonie.⁹⁴ Rok 1938 ale znamenal v Evropě předzvěst budoucí války a měl tragické důsledky pro Československo. Sudetoněmecké požadavky, Hitlerova útočná politika a neschopnost západních mocností vzdát se politiky appeasementu dohromady vyústilo v přijetí Mnichovské dohody, která fakticky znamenala zánik svobodného Československa.

J. A. Baťa se v osudném roce 1938 rozhodně postavil za obranu Československa, uspořádal sbírku 30 milionů Kč na obranu státu, psal vlastenecké články, jednal s politiky a byl rozhodným zastáncem nepřijetí Mnichovské dohody, domníval se, že bychom se měli bránit. Po přijetí Mnichovské dohody v říjnu 1938 zavládla v Československu deziluze. J. A. Baťa v tomto období nepropadl depresi, nebyl zlomen, ale rozhodl se, že proti této národní tragédii je třeba bojovat prací a nikoliv politikou. Neodpustil si však kritiku proti postupu prezidenta Beneše, kterou vyjádřil nejen osobním dopisem Benešovi, ale i svým vystupováním na veřejnosti. Z druhé strany vyjádřil Benešovi podporu při vzniku exilové reprezentace a sám mu nabízel pomoc ještě v zimě 1938.

Po odstoupení sudet v říjnu 1939 byl J. A. Baťa, který byl na cestě do Holandska, zatčen gestapem po překročení říšských hranic v Mariánských

⁹² IVANOV, M.: Sága o životě a smrti Jana Bati a jeho bratra Tomáše, Lípa 2000, c.d. s. 113

⁹³ k tomu blíže IVANOV, M.: Sága o životě a smrti Jana Bati a jeho bratra Tomáše, Lípa 2000, s. 125

⁹⁴ Spolu s dalšími uveřejněnými články J. A. Bati byl součástí obžalovacího spisu u Národního soudu

lázních a uvězněn v Karlových Varech. Na základě protestu československé vlády byl druhý den propuštěn, ale pouze pod podmínkou, že pojedje do Berlína, kde s ním chtěl mluvit říšský maršál Göring. S tím musel J. A. Baťa souhlasit, aby byl propuštěn. Tato návštěva, později komunisty interpretovaná jako dobrovolná spolupráce, se neuskutečnila ihned po propuštění, ale až tehdy, kdy byla tato podmínka J. A. Baťovi důrazně připomenuta a byl za ním dokonce vyslán z Berlína kurýr. Göring prý Baťu přijal velmi přátelsky a dlouze mu vysvětloval přednosti spolupráce s Německem pro něj i pro jeho závody. Právě po této návštěvě se J. A. Baťa rozhodl k odjezdu z Československa.⁹⁵ Údajně prý Göring počítal s tím, že by se J. A. Baťa mohl stát Československým prezidentem (Beneš již abdikoval a Hácha ještě nebyl zvolen), protože měl velikou autoritu u národa. Účelem setkání tak měla být sondáž, zdali by Baťova kandidatura nemohla posloužit zájmům Německé říše.⁹⁶ Nicméně J. A. Baťa se nenechal zviklat nabídkami Göringa na spolupráci a žádný náznak kolaborace ve vztahu k Německu na základě tohoto rozhovoru nepotvrdil ani jinak zmanipulovaný Národní soud v roce 1947.

Ještě před Mnichovskou krizí bylo vedení podniku Baťa ve Zlíně jasné, že by případná budoucí válka mohla ohrozit postavení firmy a případně přerušit spojení se zahraničními závody. Proto bylo rozhodnuto o vybudování celosvětové centrály firmy Baťa mimo území ČSR. Ta byla nejprve zřízena v Holandsku, později se s rozšíření válečných událostí přesunula do Velké Británie a nakonec do USA. To souviselo i s plánovaným přesunem výroby z Československa po Mnichovu. Proto byly systematicky uvolňovány vztahy mezi Zlínem a zahraničními podniky a zároveň byla vytvořena řada holdingových společností po světě, které vybudovali řadu nových továren. Ze Zlína stačil Baťa ještě před vypuknutím války přesunout do nově budovaných továren nejen řadu strojů a vybavení, ale i mnoho zaměstnanců. Postupně tak bylo vybudováno mnoho továren, včetně střediska v Belcampu v USA, odkud měla být nově řízena celá organizace.

⁹⁵ MENČÍK, F.: Poskokem u Jana Bati, Praha 1993, s. 53 an.

⁹⁶ <http://mbelza.sweb.cz/Goehring%20CZ.htm>

Okupace zbytku ČSR zastihla Baťu v Polsku. Původně se pokusil dostat tam i svoji rodinu, ale to se mu již nepodařilo. Proto se musel Baťa posléze vrátit v dubnu 1939 do Zlína. Do vedení podniku ve Zlíně začali zasahovat nacisté, kteří tam dosadili dva příslušníky gestapa. Vzhledem ke známým protiněmeckým výrokům Bati z dřívější doby bylo jen otázkou času jeho zatčení. A proto se rozhodl, že pod záminkou účasti na Světové výstavě v New Yorku emigruje (to bylo v létě 1939). Sám dostal povolení k odjezdu, ale nemohl vzít s sebou rodinu. Té se však podařilo utéct a přijet také do USA.

Jeho příjezd do USA byl však provázen problémy, zvláště jeho spolupracovníci byli zpočátku považováni za nežádoucí osoby. Bylo tomu tak z důvodu, že představoval pro tamní obuvnický průmysl nevíтанou konkurenci. Americké úřady sice povolili výstavbu továrny v Belcampu, ale jinak musel Baťa soustavně překonávat odpor úřadů k jeho plánům a zároveň čelit mediálnímu tlaku konkurence.

Ve Zlíně se situace také zhoršovala. Německé úřady se stále dotazovaly vedení podniku, kdy se Baťa vrátí. Pokud by se odmítl vrátit a propadl mu pas, který měl platný do konce února 1940, mohli by přistoupit ke konfiskaci. A tak oficiálně dotázali vedení podniku, kdo je vlastně akcionářem.⁹⁷ Za této situace byl zrealizován plán, který měl zamezit konfiskaci podniku ve Zlíně. Byla uzavřena smlouva, kterou Marie Baťová (vdova po Tomáši Baťovi a matka Tomáše Bati ml.) získala na revers 25 % akcií firmy Baťa a dále po sedmi procentech akcií získali ředitelé Čipera, Hlavnička, Malota, Vavrečka a Hynek Baťa, tedy dohromady 35 % akcií. Celkem bylo takto převedeno 60 % akcií. Na rozdíl od výše zmíněných ředitelů Marie Baťová to, že tento převod byl fingovaný a že po konci války měla akcie vrátit J. A. Baťovi, před vyšetřovací komisí ONV ve Zlíně zapřela. Marie Baťová v roce 1940 ale tuto dohodu přijala a dokonce při vrácení akcií měla dostat 5 000 000 Kč jako odměnu za tuto pomoc.⁹⁸ Vzhledem k této dohodě se ale musela vrátit do Protektorátu, kde zůstala do konce války.

Dalším bodem, který byl Baťovi po válce vytýkán u Národního soudu bylo to, že se k jeho zásobám v Norsku dostali Němci. Firma Baťa měla v Norsku sklady

⁹⁷ IVANOV, M.: Sága o životě a smrti Jana Bati a jeho bratra Tomáše, Lída 2000, s. 211 an.

⁹⁸ tamtéž

jak obuvi, tak surovin, které tam byly přesunuty z válkou ohroženého Rotterdamu. Baťa vyjednával o koupi těchto zásob s Angličany, ale než se stihli domluvit, obsadil Wehrmacht i Norsko. Část zásob sice stačil prodat neutrálním Švédům, kteří je pak draze prodali Němcům, ale zbytek získali Němci bez námahy. Tato skutečnost byla Baťovi po válce vyčítána tak, že byl na tomto postupu s Němci domluven a že takto podporoval Německé hospodářství. Toto tvrzení bylo naprosto nepravdivé a nebylo nikdy prokázáno.

Okolnosti zapsání J. A. Bati a jeho podniků na anglickou černou listinu jsou velmi nejasné. Již v listopadu 1939 vyšla ve francouzském odborovém listě obuvnických výrobců zpráva, že Jan Baťa bude dán záhy na černou listinu spojenců a tím bude konečně poražen ten nestydatě úspěšný český fabrikant, který roznáší fabriky po celém světě.⁹⁹ A skutečně byl Baťa a jeho podniky zapsán na černou listinu po půl roce od vydání tohoto článku. Důvody zápisu Ministry of Economic Warfare (MEW) nikdy nesdělilo. S tímto krokem ale začalo systematické omezování Baťovi organizace v různých evropských zemích. Po vstupu USA do války, kdy USA zavedly svoji vlastní černou listinu, byl zapsán Baťa i tam. Po jeho odchodu do Brazílie ale nakonec byly jeho severoamerické podniky z této listiny smazány, a tak na ní zůstal sám osobně a jeho latinskoamerické továrny. Za výmaz Bati z černé listiny požadovali Angličané zaplacení kauce 100 000 liber. Bylo to v době, kdy se celá Baťova organizace potýkala s řadou problému a navíc tuto kauci měl zaplatit Baťa osobně aniž by na to použil peněz z britských továren firmy. To byla pro Baťu těžko řešitelná situace, a proto odmítl zaplatit, zvláště když pro zápis nebyl objektivní důvod. Podle tajných záznamů v americké vládě nenašla FBI žádné náznaky ani důvody proč by měl být zapsán J. A. Baťa na černou listinu, a tak navrhla jeho vyškrtnutí. Na to však podle americké vlády reagovala československá vláda žádostí, aby byl Baťa na černé listině ponechán, protože jeho případné vyškrtnutí by znemožnilo jeho odsouzení v Československu a konfiskaci jeho majetku.¹⁰⁰ Podle Memoranda J. S. Brocka z Úřadu pro správu cizího majetku (úřad USA) ze dne 20. dubna 1943 byly důvody zapsání Bati na černou listinu následující: 1) rozhovor Bati

⁹⁹ Tamtéž s. 215

¹⁰⁰ Tamtéž s. 235

s maršálem Göringem; 2) to, že Baťa odmítl veřejně vyjádřit podporu spojencům 3) Baťa prý veřejně prohlásil, že „nikdy nebude jednat proti zájmům Německé říše“, což pak vysvětloval jako „vnější nátěr“ pro uspokojení nacistů 4) to, že opustil USA a zakoupil od německé firmy v Brazílii rozsáhlé pozemky, Němci by prý totiž tak rozsáhlé pozemky neprodali někomu, komu by nevěřili.¹⁰¹ Žádný relevantní důvod to tedy podle této nedávno odtajněné zprávy nebyl, jednalo se pouze o spekulace.

Ve vztahu k exilovému zřízení byl Baťa vnímán velmi rezervovaně. Beneš žádal, aby Baťa veřejně vyjádřil podporu odboji, jinak nebyla exilová vláda ochotna intervenovat ve prospěch Bati v otázce černých listin. Opakovaně na toto téma hovořil s Baťou člen státní rady Vojta Beneš, kterému Baťa vysvětloval svoje důvody, proč tak nehodlá učinit. I po převodu 60 % akcií firmy Baťa zůstalo J. A. Baťovi 40 % akcií a ty se mohly stát předmětem konfiskace ze strany nacistů. Navíc nelze pominout ani možnost, že by na světlo vyšla pravda o tom, kdo je skutečným vlastníkem všech akcií. Ředitelé firmy Baťa, kteří se účastnili fiktivního převodu akcií, byli bedlivě sledováni nacistickými bezpečnostními složkami a byli varováni, že při prvním náznaku protinacistického odporu budou exemplárně potrestáni. Navíc bylo v Baťových závodech ve Zlíně na pokyn J. A. Bati zřízeno rozsáhlé výzkumné středisko, ve kterém našli útočiště stovky vědců z nacisty zavřených vysokých škol. Za této situace nehodlal Baťa i přes všechny komplikace ohrozit nikoho ve Zlíně, a proto vytrvale odmítal návrhy, aby se veřejně připojil k odboji. Byl však rozhodným zastáncem odboje, který vydatně podporoval pod různými pseudonymy, popř. přispěním jeho zahraničních továren (viz tabulka níže). Tento jeho postoj byl ale trnem v oku některým exilovým reprezentantům, z nichž někteří přišli o svoje blízké nacistickou perzekucí, a dále prezidentu Benešovi, který mu zazlíval jeho opoziční postoj během Mnichovské krize.

Vzhledem k situaci v USA, kde byl Baťa dán na černou listinu, a zároveň, kdy mu americké úřady naznačovaly, že je v jejich zemi nežádoucí, se Baťa rozhodl odjet do Brazílie, kterou si před časem vybral pro svoje rozvojové projekty. Baťa

¹⁰¹ Memorandum J. S. Brocka z 20. dubna 1943, <http://mbelza.sweb.cz/Brock%20CZ.htm>

zakoupil v Brazílii v roce 1940 rozsáhlé pozemky v provincii Sao Paolo. Koupil je od je od německých firem a byly zaplacený z prostředků firmy Baťa ve Zlíně. Vzhledem k tomu, že měla firma Baťa a.s. Zlín zablokované miliony marek v Berlíně a tato transakce byla německými úřady povolena, byla pro Baťu i jeho společnost velmi výhodná. Baťa tedy začal budovat nové pozice v Brazílii a rozhodl se zde usídlit na trvalo. Vedením podniku v Belcampu v USA pověřil F. Mušku, který měl dobré vztahy s americkými i čs. exilovými úřady, a tak dosáhl alespoň škrtnutí Baťových severoamerických podniků z černé listiny.

Přehled o podpoře protinacistického odboje J. A. Baťou¹⁰²

OBDOBÍ	OBSAH PODPORY
1938	Budování nových průmyslových odvětví podle potřeby československého obrany, např. výroba pneumatik, plynových masek, acticarbonu, syntetického kaučuku a taninu. Výcvik pilotů pro obranu vlasti. Sběrka zaměstnanců fy Baťa a dar J. A. Bati celkem 30 milionů korun na obranu republiky.
Listopad 1938	Osobní nabídka finanční pomoci E. Benešovi, která zůstala nevyužita. Osobní intervencí v Národní bance v Praze dále zařídil Benešovi posláni peněz z jeho účtu.
1938/1939	Po Mnichově Jan Bata odstranil z Československa všechny možné materiály které by mohli Němci použít. Toto zahrnuje lidi, vybavení, suroviny, finance, design, atd. Vysílání plně vybavených tzv. "jednotek" (pracovních skupin nejdůležitějších zaměstnanců) do všech koutů svobodného světa.
říjen nebo listopad 1939	Jan Bata nařídil předání hrubých zisků jeho akc. podílů (asi 33%) z podniků v Anglii, Francii a Indii - provedení zabránil Masarykem

¹⁰² <http://mbelza.sweb.cz/Podpora%20odboje%20JAB.htm>

	doporučený předseda společnosti v Anglii a snad i v Indii; z Francii posílal Udržal jen 100.000 FRF měsíčně Národnímu výboru v Paříži (počátek roku 1940 - vláda ještě nebyla ustavena) - JAB jej za to odvolal. Prostředky měly stačit na krytí všech výloh vlády během války (cca US\$ 1,000.000 ročně)
1939 a násl.	Během války mnoho z Baťových společností řízených Janem Batou darovalo velké částky peněz československé exilové vládě. Indická akciová společnost darovala US\$ 200.000, francouzská akciová společnost darovala 5,617.000 FRF. Americká akciová společnost v Belcamp, Maryland také dala velký dar.
Prosinec 1939 – říjen 1940	Na Benešův pokyn přijímá člen Čs. národního výboru E. Outrata (jeho syn je v dnešním Senátu ČR) od Jana Bati 1000 liber měsíčně (to je 30.000 FRF týdně). Z toho 300 liber z anglické společnosti (gen. Speare), zbytek Baťa sám.
1940 a násl.	Příspěvky JAB a spolupracovníků v Brazílii. JAB pod jmény Jan Neznámý, Jan z Trocnova, Jan Nikodém, Kaplan aj. Seznamy přispěvatelů v londýnských novinách 1940/41. Kromě toho poskytl JAB po 1,000.000 FRF Benešovi a Osuskému. V roce 1940 a v jiných letech daroval Jan Bata peníze na českou věc Janu Masarykovi. Počátkem roku 1940 (před ustavením oficiálního exilu) to bylo US\$ 30.000 - předáno v Belcampu, v Masarykových dokladech vedeno jako "neurčeno" či "Nejmenovaný".
někdy během války	Asi 200.000 FRF manželce velvyslance Osuského přes Franka Mušku. Daroval českým letcům dva letouny Spitfire.
Celkem 1939 - 1945	Baťova pomoc pro odboj úhrnem činila 90,000.000 Kč + 80,000.000 Kč pro spojenecké země + osobní podpora Janu Masarykovi 30.000 USD

Kapitola IV.: Znárodnění firmy Baťa a.s. Zlín

Dne 2. května 1945 byl Zlín osvobozen od nacistické okupace Rudou armádou. Po krátkém období bezvládní nastal čas odplaty pod taktovkou komunistické strany. Již 7. května 1945 byli vyhozeni dosavadní ředitelé Baťova podniku a bylo dosazeno nové revoluční vedení podniku. Ředitelé Čipera a Vavrečka byli dokonce za svoji účast v protektorátních resp. druhorepublikových vládách zatčeni a později postaveni před Národní soud. Tento krok byl velmi rychle legalizován. Na podnik Baťa a. s. ve Zlíně byla totiž uvalena národní správa podle dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.¹⁰³ Ve Zlíně byl ustaven revoluční národní výbor a jeho předsedou se stal Josef Vávra – Stařík (což byla velmi kontroverzní osoba, za války konfident gestapa, později státní bezpečnosti, svědek v případě s Miladou Horákovou a později byl popraven za vraždu mjr. Schramma).

Zároveň s uvalením národní správy na koncern Baťa začala vyšetřovací komise ONV ve Zlíně pátrat, kde jsou akcie této firmy a kdo je jejich vlastníkem. V průběhu vyšetřování vyšlo najevo, že J. A. Baťa za války fiktivně převedl na každého z pěti členů správní rady podniku (J. Hlavnička, D. Čipera, H. Vavrečka, H. Baťa a F. Malota) 7% akcií (k tomu viz. výše). Dalších 25 % akcií převedl Baťa na Marii Baťovou za stejných podmínek jako členům správní rady (tedy že po válce dojde na základě požádání J. A. Bati ke zpětnému převodu. Marie Baťová ale tuto skutečnost, potvrzenou výpověďmi členů správní rady, popřela. Ve svém vysvětlení pro vyšetřovací komisi ONV ve Zlíně ze dne 11. 9. 1945 Marie Baťová tvrdila, že jí J. A. Baťa předal akcie, aniž by se zavázala mu je vrátit. Popřela i svůj dřívější konkludentní souhlas s kupní smlouvou z roku 1931 (resp. 1932), kterou se stal vlastníkem koncernu Baťa J. A. Baťa. Podle Marie Baťové bylo přáním jejího zesnulého manžela Tomáše Bati, aby J. A. Baťa přenechal podnik Tomáši Baťovi ml.

¹⁰³ K tomu blíže ROUŠAR, P.: Dějiny národního podniku Svit, Praha 1967, s. 59 an.

(tedy synovi Tomáše Bati) až dosáhne zletilosti. Předáním 25 % akcií Marii Baťové tak měl J. A. Baťa podle ní plnit část tohoto přání Tomáše Bati. Tato argumentace se stala také jednou z verzí, kterou používala Marie Baťová a její syn Tomáš při právních bitvách o jednotlivé podniky firmy Baťa po celém světě, které se rozběhly krátce po válce.

Vyšetřováním ONV ve Zlíně bylo zjištěno, že skutečným vlastníkem všech akcií firmy Baťa je J. A. Baťa a tvrzení Marie Baťové bylo odmítnuto jako nepotvrzené.

Součástí košického vládního programu byla i zásadní hospodářská reforma včetně znárodnění klíčových odvětví průmyslu. Ta byla realizována přijetím výše zmíněných znárodnovacích dekretů prezidenta republiky. Vydáním dekretu č. 100/1945 Sb. byl koncern Baťa znárodněn. Znárodnění bylo realizováno vyhláškou ministerstva průmyslu č. 442/1946, kterou byl znárodněn veškerý dělní majetek firmy Baťa, vyhláškou ministerstva průmyslu č. 625/1946, kterou byly znárodněny slovenské doły a Baťovany, a vyhláškou ministerstva průmyslu č. 491/1946, kterou byla znárodněna celá firma Baťa a.s. Zlín („poněvadž jde o podnik pro výrobu usní, náhražek z usní, předmětů s usní s více než 400 zaměstnanci – o podnik průmyslu kovodělného s více než 500 zaměstnanci – o podnik, který podle stavu v den 27. října 1945 má tovární zařízení pro výrobu pryžových obručí pro motorová vozidla a jízdní kola a pro výrobu syntetického kaučuku, - o podnik průmyslu pletářského s více než 400 zaměstnanci...“)¹⁰⁴

Znárodnění koncernu Baťa ve Zlíně proběhlo tedy na základě dekretu č. 100/1945 Sb. a podnik nebyl konfiskován, jak se někdy mylně uvádí. To potvrzuje i vyjádření Ministerstva průmyslu ze dne 6. června 1946, ve kterém je uvedeno i to, že „o náhradě za znárodnění podniky firmy Baťa a.s. ve Zlíně bude rozhodnuto podle § 7- 11 dekretu č. 100/1945 Sb.“.¹⁰⁵ Stejně se vyjádřil také 6. června 1946 v této věci i Ústřední svaz průmyslu.¹⁰⁶

Při přípravě znárodnovacích dekretů byla otázka znárodnění firmy Baťa několikrát projednávána na zasedání vlády. Zejména na zasedání vlády 25. září 1945

¹⁰⁴ IVANOV, M.: Sága o životě a smrti Jana Bati a jeho bratra Tomáše, Lípa 2000, c.d. s. 264

¹⁰⁵ Jan Antonín Baťa – život a dílo, pokračovatel práce Tomáše Bati, sborník Zlín 2007, s. 103

¹⁰⁶ tamtéž

byla tato otázka široce diskutována.: „Ministr H. Ripka vyslovil obavu, že znárodnění podniku firmy Baťa podle dekretu může znamenat ztrátu všech výhod z Baťových zahraničních podniků... Ministr V. Kopecký se domnívá, že právě v případě Baťových závodů musí být vláda důsledná, neboť jde přece o typicky velkokapitalistický podnik, o podnik českého Forda a byl by omyl, kdybychom se domnívali, že bychom přes Baťovi závody, vedené soukromokapitalistickým způsobem, měli vliv na zahraničí, naopak zahraniční podniky by získali vliv na nás.“¹⁰⁷ Dále ministr H. Ripka připomíná, že: „to byli právě Baťa a kruh kolem něho, kteří nám připravili vnitropolitický Mnichov.“¹⁰⁸ Dále ministři diskutovali o zahraničních podnicích firmy Baťa. Konečným závěrem diskuze byla shoda na nutnosti znárodnění, avšak zůstal zde politický podtext tohoto rozhodnutí.

Vzhledem k tomu, že koncern Baťa byl zestátněn podle dekretu č. 100/1945 Sb., hrozilo, že stát bude muset vyplatit J. A. Baťovi náhradu za jeho znárodněné podniky, která by byla zřejmě značná. Proto se začala vyšetřovací komise ONV ve Zlíně zabývat i sbíráním důkazů proti J. A. Baťovi, které by zajistili, aby náhrada nemusela být vyplacena. Sbíráním důkazů proti Baťovi se zabývalo i vedení nově ustaveného národního podniku Baťa ve Zlíně. Tuto činnost dále koordinovalo komunistické ministerstvo vnitra, které dodávalo některé důkazy z archivů exilové vlády či záznamy z černých listin USA a Velké Británie. Vláda také podnikla v tomto období příslušné kroky, aby nebyly Baťa a jeho podniky škrtnuty z těchto černých listin dříve, než bude vhodné pro účely znárodnění bez vyplácení náhrady.

Na podzim 1945 vystoupil na veřejném táboře lidu ve Zlíně ministr msgre. Hála (ministr. pošt za Čs. stranu lidovou) a vůdce komunistické strany Gottwald (náměstek předsedy vlády). Ministr Hála na této schůzi veřejně označil J. A. Baťu jako kolaboranta s nacisty a nařkl ho z toho, že nepodporoval v cizině zahraniční hnutí za osvobození Československa a tudíž, že zradil vlast. Na základě této Hálovy denunce provedl komunistický tisk rozsáhlou zrádcovskou kampaň proti Baťovi a

¹⁰⁷ JECH, K. – KAPLAN, K. (vyd.): Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945, druhé vydání, Brno 2002, dokument 32.10, c.d. s. 567

¹⁰⁸ tamtéž

požadoval, aby byl postaven před Národní soud.¹⁰⁹ Rudí aktivisté dokonce požadovali, aby byl Baťa jako kolaborant pohnán na šibenici.¹¹⁰

Kapitola V.: Národní soud a J. A. Baťa

Vyšetřování ve věci údajných zločinů proti státu spáchaných za války J. A. Baťou se naplno rozběhlo na základě trestního oznámení ministerstva vnitra ze dne 17. června 1946. Toto trestní oznámení bylo postupně doplňováno 12. prosince 1946, 30. prosince 1946, 23. ledna 1947 a 29. ledna 1947.¹¹¹

Národní prokurátor podal dne 22. března 1947 u Národního soudu následující obžalobu.¹¹² Jan Antonín Baťa, bývalý majitel firmy Baťa a. s. ve Zlíně, byl žalován, že v době zvýšeného ohrožení republiky jako vlastník firmy Baťa a. s. ve Zlíně a její reprezentant, tudíž jako osoba, která vedoucím postavením v životě hospodářském byla zavázána být svým občanům vlasteneckým vzorem, v době od podzimu 1939 až do roku 1942, tedy za války v cizině opatroval nepříteli prospěch a zároveň v době od 21. května 1938 až do roku 1944 z počátku ve Zlíně a později v cizině podporoval fašistické a nacistické hnutí.

Tím měl J. A. Baťa spáchat zločin proti státu podle § 1 dekretu prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. ve znění zákona č. 22/1946 Sb. a zákona č. 245/1946 Sb. spáchaný zločinem vojenské zrady podle § 6 čís. 1 zákona č. 50/1923 Sb. a dále zločin proti státu podle § 3 odst. 1 dekretu prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. ve znění zákona č. 22/1946 Sb. a zákona č. 245/1946 Sb. se zřetelem na § 34 trestního zákona.

¹⁰⁹ IVANOV, M.: Sága o životě a smrti Jana Bati a jeho bratra Tomáše, Lípa 2000, s. 282 an.

¹¹⁰ ARCANJO, F. M.: Svět porozumí, Krásná Lípa 2004, s. 90 an.

¹¹¹ Trestní oznámení proti J. A. Baťovi a jeho doplňky, spis TNs 12/1947, NAD 925, kart č. 162

¹¹² Obžalovací spis J. A. Bati, Doručení národnímu soudu 22. března 1947, spis TNs 12/1947, NAD 925, kart č. 162

Národní prokurátor zároveň rozhodl o příslušnosti Národního soudu a navrhl, aby k hlavnímu přelíčení byli předvoláni jako svědci: JUDr. Karel Červenka, Eberhard Dvořák, Jan Fierlinger, MUDr. Jan Kabelík, Ladislav Novotný, Eduard Valenta a Josef Mikulec. Součástí obžalovacího spisu byla i řada administrativních protokolů od dříve vyslychaných svědků a zároveň i „závadné“ články, které psal J. A. Baťa do tisku.

Obžaloba byla odůvodněna následovně.¹¹³ Popisuje stručně vznik podniku Baťa a.s. a jeho převod od původního majitele Tomáše Bati na J. A. Baťu. Dále jsou zmíněny obchodní cesty J. A. Bati po světě v letech 1936 - 1937. Po návratu z cest po Itálii a Japonsku se Baťa prý netajil svým obdivem k tamním fašistickým režimům. Jeho obdiv v tomto směru se prý projevoval publicisticky, protože uveřejňoval ve svém závodním časopise „Zlín“ řadu článků se „zřejmou fašistickou tendencí“. Přílohou obžaloby byly i některé tyto články, které byly pro účely tohoto soudního řízení obstarány komunistickým vedením firmy Baťa n.p. (příloha spisu TNs 12/1947).

Následuje popis schůzky s Göringem: „Krátce po okupaci přijel však do Zlína zvláštní kurýr Hermanna Göringa k obviněnému. Když ho ve Zlíně nenašel, přijel tento kurýr za obviněným až do Bělehradu s přípisem, v němž Göring projevuje lítost nad tím, že J. A. Baťa opustil Zlín a okupované území a vyzýval ho k návratu s tím, že má s ním určité plány. Zároveň tento kurýr přivezl jakýsi glejt, neboť se obviněnému zaručovala pro případ návratu osobní bezpečnost a volnost pohybu.. Na této schůzce, jak obviněný sám prohlašoval, byl žádán Göringem, aby v cizině opatřil pro Německo surovou gumu. Avšak také, jak se později ukázalo, projednával Göring s obviněným též plán na přemístění českého národa. Svými styky s Göringem se obviněný ostatně netajil a zakládal si na nich“.

Ještě před začátkem války odjel Baťa do USA na řádný německý pas (pozn.: což byla pravda – Němci ho pustili po dlouhém vyjednávání na výstavu do New Yorku). Zásilka surové gumy v té době dorazila do Rotterdamu a prý z důvodů válečných událostí byla přesunuta do Norska (ve skutečnosti to bylo z toho důvodu, že Baťa nechtěl, aby připadla Němcům na okupovaném území). Podle

¹¹³ tamtéž

obžaloby byl sklad obuvnického zboží firmy Baťa v Norsku převzat proti zaplacení ve zlaté měně Německem. Ve zlatě takto měla být Německem zaplacená do ciziny ona zásilka surové gumy. Důkazem pro toto tvrzení obžaloby měl být dokument z tzv. Štěchovického archivu (záznam K. H. Frankova tajemníka Dr. Giese ze dne 21. 6. 1940), jehož údajná fotokopie měla být soudu předložena. Vzhledem k tomu, že obsah a původ Štěchovického archivu je dodnes opředen mnoha záhadami, je otázkou pravdivost tohoto důkazu. Nicméně ona zásilka surové gumy v norském skladu skutečně připadla Německu, které Norsko okupovalo v roce 1940, ovšem některé části dodávky si museli nacisté odkoupit od Švédů, kterým Baťa část dodávky stačil prodat.

Dalším „důkazem“ obžaloby je popis podnikání J. A. Bati v USA během války, kdy budoval „podnik velkých rozměrů“ v Belcampu. Měl prý vyplácet zaměstnancům velmi nízké mzdy a tím se měl dostat do „rozporů s americkými úřady na poli sociálním“. Při tom se měl obviněný stavět k československému odboji naprosto odmítavě, měl se vyhýbat československým zastupitelským úřadům a měl bránit českým zaměstnancům ve styku s krajanskými spolky a československými úřady. Naopak měl udržovat stále styky s německým vyslanectvím.

Dále obžaloba vinila J. A. Baťu z toho, že se obklopil „státně nespolehlivými osobami známými svým defaitistickým postojem“ jako byl Ing. Otakar Kabeláč, který měl za manželku Němku a Dr. Bořivoj Machatý, který odmítl vstoupit do odboje.

Baťa byl podle obžaloby zastupitelskými úřady a krajanskými spolky výslovně vyzván k účasti a zejména hmotné podpoře zahraničního odboje, což prý však vždy odmítl. Podle svědectví E. Dvořáka, J. Mikulce a L. Novotného obviněný své české zaměstnance důrazně varoval před jakoukoliv činností ve prospěch zahraničního odboje a československých zájmů a výslovně jim měl připomínat, že složili přísahu věrnosti protektorátu a že nepřišel do USA politikovat, nýbrž obchodovat. Měl svým zaměstnancům dokonce vyhrožovat, že v případě jejich podpory odboje je udá německým zastupitelským úřadům a měl je přímo zrazovat od vstupu do československé armády (pozn.: o podpoře J. A.

Bati československému odboji viz kapitola III.). Žalobce na tomto základě dochází k závěru, že se nelze divit, „že v americkém tisku byla činnost obviněného uváděna v souvislosti s akcemi nepřátelskými vůči spojencům a dokonce podnik v Belcampu byl označován jako podezřelé centrum německé špionážní služby (pozn.: ve skutečnosti však tato očerňující mediální kampaň byla placena obuvnickou konkurencí v USA, která se bála neblahých důsledků rozvoje Baťova podniku).

Za další bylo Baťovi vytýkáno, že se nepřihlásil do soupisu československých zahraničních občanů u československých zastupitelských úřadů, nýbrž že žádal německé vyslanectví o prodloužení svého cestovního pasu (pozn.: což ovšem souviselo se snahou J. A. Bati, aby mu nebyl zkonfiskován jeho podnik ve Zlíně, na který by pak již nemohl vykonávat žádný vliv a nemohl by tak vůbec chránit svoje zaměstnance před nacistickou porobou). Důsledkem této žalobou tvrzené činnosti obviněného pak mělo být zapsání J. A. Bati v Anglii na tzv. černou listinu. Proto také prý nebylo v USA prodlouženo Baťovi povolení k pobytu a musel z USA v roce 1940 odjet. Po té obviněný odjel do Brazílie, kde si však prý zachoval svůj odmítavý postoj k československému zahraničnímu odboji. Vedení podniku v Belcampu, který prý byl před úpadkem, převzal František Muška, který prý pak již loajálně spolupracoval s čs. zahraničním odbojem. Když USA vstoupili do války, založili také svoji tzv. černou listinu, na kterou byl dán J. A. Baťa osobně a jeho podniky v latinské Americe. Podmínkou pro vyškrtnutí Baťových podniků z černé listiny bylo, že se měl Baťa vzdát intervence na vedení podniků a složit své podíly v Belcampu do bankovního ústavu určeného Američany. I poté však zůstal Baťa osobně na americké černé listině a také jeho podniky v Brazílii. Z důvodů tísně se v roce 1942 měl Baťa obrátit na československé vyslanectví v Rio de Janeiro se žádostí, „aby mu vymohly naše úřady škrtnutí jeho z angloamerické černé listiny“. Proto byl J. A. Baťa vyzván čs. úřady, aby vydal veřejné prohlášení loajality vůči Československé republice a spojencům, což odmítl učinit.

Dále je v obžalobě popisován údajný plán Bati na přestěhování českého národa do Jižní Ameriky. Tento plán prý vycházel z hypotézy, že Německo

vyhraje válku. Baťa prý vytvořil plán na přestěhování malých středoevropských národů do Jižní Ameriky a ten měl obsahovat i mapu s územím pro budoucí československý stát. Mělo v něm být prý i uvedeno, že se o tomto přestěhování dohodl s vůdci německého národa. V tomto plánu vysvětluje prý Baťa nutnost přestěhování českého národa a že prý říše zásadně učiní vše, co by pomohlo s přestěhování českého národa do nové země. Pro území nového státu prý vybral Patagonii, která je částečně na území Chile a z větší části v Argentině. Dále se zabývá způsobem provedení osidlování, které by mělo trvat 30 let. Čechy a Morava by pak úplně připadly Německu. Dále obžaloba pokračuje: „Podle tohoto plánu obviněného je přesídlení Čechů do Patagonie jediné rozumné řešení a umožní styk s Německem stále lepší k zvelebení německého prostoru. Vyzdvihuje, že Německo je neodvolatelně rozhodující mocností světa. Že vůdce německého národa má vůli získati pro německý národ prostor i na úkor národů jiných, že se staví proti přestěhování Čechů do Ruska, kde by svou vyspělostí se stali nakonec znovu ohrožením Německa“. Celé toto obvinění stojí zejména na svědectví Dr. Jiřího Udržala a jím dodaného „opisu“ tohoto plánu.¹¹⁴ Dále je jako důkaz předkládáno, že Baťa nechal za války podrobně zkoumat pozemky, které pro firmu zakoupil v Brazílii. Podle obžaloby tak Baťa byl přesvědčen o vítězství nacistického Německa, obdivoval jeho fašistický režim a teprve v roce 1944, kdy již byla jasné, že Německo válku prohraje, se zúčastnil oslav 28. října v české kolonii v Brazílii, kde se nechal i vyfotografovat.

Na závěr obžaloby národní prokurátor shrnuje provinění J. A. Bati: „Tím, že obviněný J. A. Baťa již za války opatřil Německu celý lodní náklad surové gumy,.. tím, že bránil za války českým svým zaměstnancům účasti a podpoře našeho zahraničního odboje, že sám odmítal jakoukoliv účast na odboji za současného zdůrazňování svým zaměstnancům, že složili přísahu věrnosti protektorátu, že nemají ničeho podnikat, co by se nesrovnávalo s německými zájmy, jinak, že by byl nucen je oznámiti u německých úřadů a že je nejen takto, ale též výslovně zrazoval od vstupu do československé zahraniční armády; tím vším opatroval v cizině za války, tedy v době zvýšeného ohrožení republiky

¹¹⁴ Příloha k obžalobě J. A. Bati, spis TNs 12/1947, NAD 925, kart č. 162

nepříteli, Německu prospěch. Tím se obviněný dopustil zločinu vojenské zrady podle § 6 čís. 1 zákona na ochranu republiky.“ A protože bylo jméno firmy Baťa známé po celém světě, poškodil obviněný J. A. Baťa jako vlastník a reprezentant firmy Baťa, tudíž jako osoba, která vedoucím postavením v životě hospodářském byla zavázána být svým občanům vlasteneckým vzorem, svým postojem, chováním a jednáním doma, zejména články v tisku, i v cizině zájmy národa a státu. To mělo být jasné i z toho, že vypracoval plán na přestěhování českého národa do Patagonie, aby Čechy a Morava připadly Německu. Toto jeho jednání bylo prý vzhledem k významu firmy Baťa v celém světě „mocnou podporou fašistického a nacistického hnutí“.

Pro úplnost na tomto místě dodávám, že v obžalovacím spise nebyl jasně vymezen ten skutek, pro jehož údajně spáchání byl nakonec J. A. Baťa Národním soudem odsouzen. Stejně tak nebyla ani vymezena jeho právní kvalifikace (§ 4 velkého retribučního dekretu).

Podle pozdějšího vyjádření jednoho z advokátů J. A. Bati, Dr. Pražáka, se původně mělo hlavní přelíčení konat v Brně a předsedajícím soudcem byl designován Dr. Beran. O tom takto mělo rozhodnout ministerstvo spravedlnosti se souhlasem předsedy Národního soudu, což podle Dr. Pražáka naznačovalo, že byl přelíčení přikládán výjimečný politický význam.¹¹⁵ Adresa J. A. Bati byla známa Národnímu soudu nejméně od prosince 1946. Dr. Beran věděl, že za tohoto stavu by bylo nemožné soudit osobu in absentia pokud byla jeho adresa známa a když mu nebyla podána žádná obsílka, protože pouze když se obviněný nepodrobí, může se soudní řízení na návrh prokurátora konat bez přítomnosti obviněného (§ 42 trestního řádu). Proto okamžitě oznámil, že nemůže převzít soudcovskou stolicí v případě, kde byly zřejmé takové základní neshody se zákonem. Jak se později dověděl byl vybrán jiný profesionální právník, který se však také odmítl zúčastnit, a tak byla věc nakonec přidělena generálovi justiční služby Šrámkovi, který byl členem komunistické strany od roku 1945.¹¹⁶ Přijal předsednictví senátu a zároveň bylo rozhodnuto, že se přelíčení bude konat v Praze a nikoliv v Brně.

¹¹⁵ Resumé dopisu dr. Pražáka ohledně soudního přelíčení ve věci J. A. Bati, Jan Antonín Baťa – život a dílo, pokračovatel práce Tomáše Bati, sborník Zlín 2007, s. 110 an.

¹¹⁶ tamtéž

Hlavní přelíčení v této věci bylo nařízeno na 28. dubna 1947. Jisté problémy se vyskytly při ustanovování ostatních členů tribunálu, protože někteří designovaní členové tuto funkci odmítli. Nakonec bylo složení soudního senátu toto: Předseda: gen. JUDr. Jaroslav Šrámek¹¹⁷; přísedící: Josef Nerad, Jaroslav Sýkora, Ing. Gustav Hradil, Dr. František Spáčil, Josef Hovadík a Josef Holeček. Na příkaz Národního soudu byl advokátní komorou ustanoven dne 2. 4. 1947 JUDr. Rudolf Pacholík jako obhájce ex officio.¹¹⁸ Stalo se tak přesto, že Národní soud v té době již věděl, že Dr. Pražák má plnou moc udělenou J. A. Baťou k zastupování v této věci.

Plnou moc k zastupování J. A. Bati měl také Dr. Šaller, který 7. 4. 1947 podal proti výše uvedené obžalobě odpor. V tomto vyjádření Dr. Šaller opět uvedl přesnou adresu J. A. Bati: Batatuba, Sao Paulo, Brazílie. Současně uvedl, že J. A. Baťa je brazilským státním občanem a na důkaz přiložil příslušné naturalizační dokumenty. Současně vyjádřil údiv nad tím, že Národní soud nechal ustanovit advokáta ex officio Dr. Pacholíka, přestože Národnímu soudu bylo známo, že plnou moc k zastupování Bati má Dr. Pražák. Aniž by znal obsah spisu, který tou dobou neznal ani Dr. Pražák, učinil Dr. Šaller odpor proti žalobě, který odůvodnil následovně. Vyjádřil názor, že Národní soud je věcně nepřislušný pro projednávání zmíněné žaloby. § 2 resp. § 4 dekretu č. 17/1945 Sb. určuje, kdo má být souzen Národním soudem a poukazuje na příslušná ustanovení dekretu č. 16/1945 Sb. V úvodu tohoto dekretu jsou vymezeni pachatelé jako nacisté a zpronevřivší se českoslovenští občané, § 4 určuje, že potrestán má být československý občan. J. A. Baťa ale nebyl ani nacistou ani československým občanem, proto nemohl (resp. neměl) být postaven před mimořádný československý soud, natož soud Národní. Z tohoto důvodu považoval Dr. Šaller obžalobu za nepřípustnou.

¹¹⁷ Rozhodnutí přednosta Národního soudu ze dne 15. 4. 1947, kterým byl předsedou soudu jmenován gen. JUDr. Šrámek, spis TNs 12/1947, NAD 925, kart č. 162

¹¹⁸ Úřední záznam ze dne 2. 4. 1947 o ustanovení Dr. Pacholíka obhájcem ex officio, spis TNs 12/1947, NAD 925, kart č. 162

Trestní spis ve věci J. A. Bati měl dle pozdějšího vyjádření Dr. Pražáka¹¹⁹ více než 300 stran a navíc advokátům obviněného nebylo umožněno celý spis důkladně prostudovat. Navíc na přípravu takto složité obhajoby zbývalo pouze 16 dní a to bez kontaktu s klientem.

Dne 11. dubna 1947 podal odpor proti výše uvedené obžalobě také obhájce ex officio Dr. Pacholík. Napadl celý postup soudu vůči obžalovanému a jeho obhájcům, neboť podle něj byla porušena procesní ustanovení, která zaručovala obžalovanému právo (a povinnost soudu) na doručení obžaloby do vlastních rukou zároveň s obsílkou na hlavní přelíčení (hlavní přelíčení se pak koná nejdříve 8 dní po doručení obsílky). Místo pobytu bylo Národnímu soudu známo a obžalovaný vyjádřil i ochotu dostavit se k hlavnímu přelíčení osobně. Práva J. A. Bati na obhajobu byla tímto nezákonným postupem porušena, a proto navrhnul Dr. Pacholík, aby byla obžaloba doručena J. A. Baťovi do Batatuby v Brazílii a zároveň, aby mu bylo umožněno zvolit si svého obhájce a aby mu bylo umožněno se zúčastnit hlavního líčení a aby mu zároveň byla dána možnost „ v zájmu objektivní spravedlnosti uplatnit v rámci své obhajoby veškeré skutečnosti pro spravedlivé rozhodnutí nezbytně nutné“.¹²⁰ Dále Dr. Pacholík zmiňuje, že J. A. Baťa již pravděpodobně získal brazilské občanství a v tomto případě by již nemohl být postaven před mimořádný soud. Argumentace pro absolutní nepřislušnost Národního soudu pro projednání této věci je totožná s argumentací Dr. Šallera (viz výše). Z tohoto důvodu, dokládaje, že J. A. Baťa je brazilský občan, navrhl Dr. Pacholík (stejně jako Dr. Šaller), aby bylo Národním soudem vysloveno, že obžaloba J. A. Bati před tímto soudem je nepřipustná.

Dne 16. dubna 1947 byla doručena advokátovi ex officio Dr. Pacholíkovi obsílka k hlavnímu přelíčení, které se mělo konat 28. dubna 1947. Další Baťův advokát, Dr. Pražák, předložil soudu 19. dubna 1947 rozsáhle zdůvodněný návrh, aby se Národní soud prohlásil za nepřislušný a aby, z toho důvodu, že bylo ministerstvu vnitra a ONV Zlín známo místo pobytu obžalovaného, který nebyl

¹¹⁹ Resumé dopisu dr. Pražáka ohledně soudního přelíčení ve věci J. A. Bati, Jan Antonín Baťa – život a dílo, pokračovatel práce Tomáše Bati, sborník Zlín 2007, s. 110 an.

¹²⁰ Odpor proti obžalobě J. A. Bati, podaný 11. dubna 1947 u Národního soudu v Praze Dr. Pacholíkem, spis TNs 12/1947, NAD 925, kart č. 162

vůbec vyslechnut, ani mu nebyl řádně sdělen obsah obvinění a dále z toho důvodu, že obviněný je brazilským státním občanem, byl tento případ přikázán příslušnému řádnému trestnímu soudu.¹²¹

V odůvodnění tohoto návrhu se Dr. Pražák zabývá i tím, že proti obviněnému byl sbírán materiál již od roku 1940 ještě exilovou vládou (konkrétně ministerstvem vnitra) a řízení u ministerstva vnitra a vyšetřující komise ONV bylo zahájeno již v prvních týdnech po osvobození Československa. Zároveň podle Dr. Pražáka ze spisu jasně vyplývá, že se toto řízení zabývalo téměř výhradně šetřením stavu majetku obviněného, hlavně zdali je majitelem všech nebo části akcií zlínského koncernu. Současně zdůrazňuje, že po zavedení národní správy nad firmou Baťa a.s. v květnu 1945 byla zahájena rozsáhlá mediální kampaň, která měla získat materiál proti obviněnému. Dále se Dr. Pražák zabývá rolí vedoucího vyšetřování Dr. Šimčíka, bývalého zaměstnance firmy Baťa, jehož výslechové metody (používání výhrůžek a násilí), které museli podstoupit vedoucí zaměstnanci firmy Baťa, byly zjevně protiprávní. Zároveň Dr. Pražák uvádí, že proti Dr. Šimčíkovi je současně (v roce 1947) vedeno trestní řízení pro podezření ze spáchání závažné násilné trestné činnosti. V dříve zastaveném trestním řízení proti Dr. Šimčíkovi bylo znalci konstatováno, že je nepřičetný. Z tohoto titulu pokládá Dr. Pražák protokoly z výslechů vedených Dr. Šimčíkem za zmatečné. Dále Dr. Pražák ve svém návrhu podrobně rozebral to, že byla podstatným způsobem zkrácena práva obviněného na obhajobu. Dr. Pražák také napadl tu skutečnost, že vyšetřování bylo vedeno administrativními orgány (ministerstvem vnitra a ONV Zlín) a nikoliv soudem, jak ukládá trestní zákoník. Zároveň navrhl, aby byly opatřeny důkazy prostřednictvím výslechů Dr. Šallera (pozn. Baťův zlínský advokát), Dominika Čipery (pozn. jeden z ředitelů firmy Baťa a.s. a bývalý protektorátní ministr, osvobozený Národním soudem v jiné kauze), Hugo Vavrečky (další ředitel firmy Baťa a.s. a bývalý ministr vlády za tzv. Druhé republiky), Ing. Františka Maloty a soudce ve Vizovicích Dr. Lebedy.¹²²

¹²¹ Návrh Dr. Pražáka Národnímu soudu ve věci obžaloby J. A. Bati ze dne 19. dubna 1947, spis TNs 12/1947, NAD 925, kart č. 162

¹²² Resumé dopisu dr. Pražáka ohledně soudního přelíčení ve věci J. A. Bati, Jan Antonín Baťa – život a dílo, pokračovatel práce Tomáše Bati, sborník Zlín 2007, s. 112

Několik dní před zahájením hlavního řízení ve věci J. A. Bati vyšla ve Zlíně nákladem firmy Baťa n.p. 48 stránková brožura s názvem „Bude odsouzen zrádce J. A. Baťa?“ a podtitulem „Shromažďování důkazních dokumentů o kolaborantské činnosti dřívějšího vlastníka firmy Baťa a.s., brazilském státním příslušníkovi J. A. Baťovi“. V této brožuře je velmi zdůrazněn finanční podtext této kauzy, protože její vydavatelé měli pochopitelně zájem na tom, aby za znárodněný majetek nebyla vyplacena náhrada. Jsou zde uvedena obvinění, proklamovaná jako dokázaná, a jako důkazy jsou předkládány zejména články z novin a dále je zde vyhrožováno stávkami v továrnách firmy Baťa pokud nebude Baťa odsouzen.

Ještě před zahájením hlavního řízení, dne 26. dubna 1947, doručil Národnímu soudu k rukám přednosty Národního soudu Dr. Tomsy obhájce ex officio Dr. Pacholík svůj návrh, o kterém mělo rozhodnout prezidium Národního soudu. V tomto podání Dr. Pacholík zrekapituloval veškeré kroky učiněné ve věci této obžaloby všemi obhájci a opět navrhnul, aby se Národní soud prohlásil nepřislušným, aby byl tento případ přikázán řádnému trestnímu soudu. O tomto návrhu mělo podle Dr. Pacholíka rozhodnout přímo prezidium Národního soudu, protože to plyne z povahy věci a zároveň se jedná o posouzení ryze právních otázek, které nemohou rozhodovat přísedící laici v senátu soudu. Zároveň Dr. Pacholík navrhl, aby bylo ustanovené hlavní přelíčení v této trestní věci odročeno až do doby, než bude právoplatně rozhodnuto o těchto prejudiciálních právních otázkách.¹²³

O den později, 27. dubna 1947, doručil Národnímu soudu plnou moc k zastupování i třetí pověřený advokát J. A. Bati., JUDr. M. Pokorný. Ve stejnou dobu předložili všichni čtyři obhájci dohromady Národnímu soudu Průvodní návrhy obhajoby, obsažené na 28 stranách textu, ve kterých dávali pokyn k přivolání 40 svědků a požadovali mnoho listin, které byly pro obhajobu nezbytné. Žádný z takto určených svědků předvolán soudem nebyl. V tomto podání je podrobně rozebírána podstata obvinění formulovaná v obžalobě a je vyvracena bod po bodu. To, že byla obviněnému zkrácena jeho obhajovací práva

¹²³ Návrh Dr. Pacholíka ve věci J. A. Bati, doručení Národnímu soudu dne 26. dubna 1947, spis TNs 12/1947, NAD 925, kart č. 162

výše uvedeným způsobem, bylo podle obhájců „nejhrubším porušením zásad platného trestního řádu a práv vyhrazených každému obviněnému, neboť znemožňuje zjistiti materiální pravdu. Tato zásada je ústavou zaručená, je nekompromisním a posvátným příkazem všech trestních řádů celého civilizovaného světa“.¹²⁴ Je zde podrobně osvětlen Baťův vztah k nacistické a fašistické ideologii, jeho budovatelské plány, které již ostatně deklaroval například vydáním knihy Budujeme stát pro 40.000.000 lidí. Naopak byl Baťa nacistickou propagandou silně poškozován, což je rovněž prokazatelné. Dále jsou osvětleny okolnosti, kde pobýval J. A. Baťa 15. března 1939, tedy v Polsku, a dále, že následně odletěl do Anglie a tudíž se nemohl opětovně setkat s Göringem, jak tvrdila obžaloba. Okolnosti schůzky s Göringem na podzim 1938 jsou taktéž objasněny i s důkazy. Objasněny jsou také skutečnosti ohledně údajné dodávky surové gumy Němcům, ze kterých vyplynulo, že Baťa stačil sklady prodat neutrálním Švédům ještě dříve než ho obsadili Němci. Současně obhajoba vyvrátila podezření, že Baťa odmítl podporovat úsilí o obranu Československa, protože vybudoval řadu provozů podle požadavků čs. armády a uspořádal sbírku na obranu republiky. Dále je obšírně rozebráno i obvinění, že se obviněný bezdůvodně odmítl připojit k odboji proti nacistům. Tyto důvody, proč tak obžalovaný neučinil, ale zároveň skrytě odboj finančně podporoval, jsou velmi pádné. Tímto rozhodnutím Baťa alespoň zmírnil nacistickou perzekuci mnoha tisíc svých zaměstnanců. Stejně tak zapsání Bati a jeho podniků na černou listinu mělo pouze konkurenční důvody, což nevyvrací ani vyjádření spojeneckých úřadů, které žádný relevantní důvod nikdy neuvodily. Co se týká důkazů obžaloby, ty jsou také podrobně rozebrány a přesvědčivě vyvráceny, včetně zpochybnění důvěryhodnosti všech svědků obžaloby. Podle obhájců má navíc celé řízení jediný jasný důvod a to, „aby mohl být majetek obžalovaného výrokem Národního soudu konfiskován. Dojde-li k takovému výroku, bude to znamenat katastrofu pro prestiž našeho právního řádu a hlavně pro prestiž Národního soudu“.¹²⁵

O námitkách obhajoby, které argumentovaly nepřislusností Národního soudu, nebylo vůbec rozhodováno. Hlavní soudní řízení bylo zahájeno 28. dubna 1947.

¹²⁴ Průvodní návrhy obhajoby, spis TNs 12/1947, NAD 925, kart č. 162

¹²⁵ tamtéž

Od první chvíle soudního řízení bylo evidentní, že byl předseda, generál justice Šrámek, rozhodnut uskutečnit řízení, pro jehož trvání se původně počítalo se 14 dny, v tak krátké době, že by 5 pracovních dní, které zbývaly do konce existence Národního soudu, postačovalo.¹²⁶ Vzhledem k tomu nebylo ani technicky možné provést veškeré obhajobou navržené důkazy. Podle obhájce Dr. Pražáka tak nakonec nebyl žádný z důkazů obhajoby doveden ke správnému konci a dokázán, protože to nebylo soudem vůbec umožněno. Na začátku líčení národní prokurátor navrhuje, aby se líčení konalo v nepřítomnosti obžalovaného. Obhájce Dr. Pokorný opakuje návrhy obhajoby. Všichni obhájci, tedy Dr. Pražák, Dr. Šaller a Dr. Pokorný prohlašují, že přebírají obhajobu za obhájce ex officio Dr. Pacholíka. Obhájce Dr. Šaller odůvodňuje nepřipustnost řízení v tomto případě. Národní prokurátor dovozuje možnost a přípustnost řízení v nepřítomnosti a předkládá tři dodatky trestního oznámení s návrhem na jejich přečtení. Obhájce Dr. Pražák v replice dovozuje nemožnost řízení a předkládá telegram došlý od obžalovaného.¹²⁷ V tomto telegramu obviněný znovu uvedl, že je ochotný se osobně zúčastnit řízení, pokud obdrží obsílku. Dále obviněný odmítl předsedu a senát pro zaujetí a uváděl, že předseda, jako vojenský soudce, který se musí podřizovat rozkazům, a členové poroty, jako státní zaměstnanci, jsou také zaujetí. S otázkou možné přítomnosti obviněného u řízení se prokurátor vypořádal slovy, že nevěří, že by byl ochoten obviněný se k soudu dostavit a uvedl, že to dokáží svědkové během řízení.¹²⁸ Na telegram obviněného reaguje předseda soudu, konstatováním, že z přisedících jsou pouze tři státními úředníky a že předseda jako vojenský soudce požívá ústavou mu zaručených práv neodvislosti jako každý jiný soudce. Národní prokurátor předčítá obžalobu. Následně soud odchází ke krátké poradě. Dr. Pražák k tomu poznamenává, že za těch 8 minut, co byla porota mimo soudní síň, nemohla přečíst – ani velmi rychlým tempem – obsah žádosti obhajoby (celkem 38 stran) a bylo ještě méně možné, aby se porota

¹²⁶ Resumé dopisu dr. Pražáka ohledně soudního přelíčení ve věci J. A. Bati, Jan Antonín Baťa – život a dílo, pokračovatel práce Tomáše Bati, sborník Zlín 2007, s. 112

¹²⁷ Zápis z hlavního líčení proti J. A. Baťovi u Národního soudu, s. 2, spis TNs 12/1947, NAD 925, kart č. 162

¹²⁸ Resumé dopisu dr. Pražáka ohledně soudního přelíčení ve věci J. A. Bati, Jan Antonín Baťa – život a dílo, pokračovatel práce Tomáše Bati, sborník Zlín 2007, s. 113

poradila ohledně těchto věcí.¹²⁹ Po návratu do jednací síně předseda prohlásil usnesení, jímž se námitky obhajoby na nepříslušnost soudu a nepřípustnost řízení v nepřítomnosti zamítají s ohledem na ustanovení § 11 dekretu o Národním soudu, a návrhy na slyšení svědků pak jako nezávazné, protože s trestní věcí samou bezprostředně nesouvisí a na posouzení viny nemohou mítí vlivu.¹³⁰ Dále následují výslechy svědků obžaloby Dr. K. Červenky, E. Valenty, J. Fierlingera, L. Novotného. Svědci nevypovídají nic rozhodujícího, pouze někteří z nich tvrdí, že na ně J. A. Baťa „působil fašistickým dojmem“. Na otázku, z čeho to usuzují odpovídali, že z jeho literární činnosti a stěžovali si na podmínky v továrně v Belcampu. O případné podpoře Bati odboji taktéž nic nevypověděli. Pak národní prokurátor předkládá další dodatek trestního oznámení s přílohami a navrhuje jejich čtení. Navrhuje předvolání A. Gebauera a F. Peřiny jako svědků. Oba tito noví svědci obžaloby jsou soudem připuštěni a budou předvoláni na 30. dubna. Obhájci upozorňují na tiskovou kampaň proti obviněnému a na brožuru vydanou vedením zlínského podniku Baťa n.p.a žádali, aby byl tento nepřípustný nátlak na rozhodnutí soudu zastaven. Předseda tuto žádost naprosto ignoroval. Během řízení se uskutečnila velmi ostrá výměna mezi předsedou soudu a obhájci, gen. Šrámek dokonce vyhrožoval Dr. Pokornému, že ho vyloučí ze soudního jednání. Také předseda soudu výrazně omezil práva obhajoby, protože ke každému předmětu mohl mluvit pouze jeden obhájce. Na druhé straně však předseda soudu ani jednou nepřerušil dlouhé vysvětlování prokurátora proti námitkám obhajoby. Dále obhajoba bez úspěchu protestovala proti čtení protokolů o výpovědi svědků před administrativními orgány během vyšetřování pro rozpor s trestním řádem. Mimo to předseda soudu četl jen pasáže z těchto protokolů, které potvrzovaly tvrzení obžaloby a opomenul jiné, které svědčili ve prospěch obhajoby. Celkově podle vyjádření Dr. Pražáka bylo během tohoto prvního dne přelíčení o mnoho více neregulérností na straně předsedy soudu, konflikt mezi ním a obhájci, kterým opakovaně upíral slovo, přerušoval jejich řeč atd. Pro pokračování přelíčení od následujícího dne si obhájci alespoň vymohli přítomnost úředního stenogramu,

¹²⁹ tamtéž

¹³⁰ Zápis z hlavního líčení proti J. A. Baťovi u Národního soudu, s. 3, spis TNs 12/1947, NAD 925, kart č. 162

ovšem na náklady obhajoby. Po ukončení jednání prvního dne si také Dr. Pražák stěžoval na postup soudu i na ministerstvu spravedlnosti. Výsledkem těchto kroků obhajoby bylo, že předseda soudu během příštích několika dní projednávání nedával svou zaujatost tak zřetelně najevo, ale spěchal se vším tak rychle, aby nebyl zmeškán termín 5. května – po tomto datu by celá věc totiž musela přijít před řádný soud.¹³¹

Přes určitou změnu ve vedení řízení se během následujících přelíčení vyskytlo opět mnoho neregulérností a podnětů pro žádost o prohlášení tohoto řízení za zmatečné, zvláště pak fakt, že veškeré návrhy obhajoby byly zamítány a naopak veškerým návrhům obžaloby bylo vyhověno. Z tohoto důvodu na konci třetího dne se Dr. Šaller vzdal obhajoby na protest proti takto zaujatému vedení sporu.¹³²

Hlavní přelíčení pokračovalo následujícího dne, tedy 29. dubna 1947, za přítomnosti stejných osob jako předešlého dne. Obhájce Dr. Pražák přednesl návrhy obhajoby a předal je písemně soudu. Předseda soudu je předává k prostudování národnímu prokurátorovi se slovy: „Pánové (obrací se k obhájcům), já se nemohu zbavit podezření, že jste tyto návrhy mohli udělat minulý týden“¹³³ (pozn. říká to za situace, kdy byla obhajoba již tak zkrácena na svých právech příliš krátkým časem na přípravu k hlavnímu přelíčení...). O zaujetí předsedy soudu proti obhájcům svědčí i následující: „Dr. Šaller: *Měl bych ještě jiné návrhy, pane předsedo.* Předseda: *Již včera jsem vám říkal, že ke každé věci může z pánů mluvit jenom jeden. To byste sem mohli přivést celou advokátní komoru a já bych líčil ne do konce tohoto týdne, nýbrž do konce roku.* Dr. Šaller: *I na to pamatoval retribuční dekret.* Předseda: *Nedal jsem vám slovo, pane doktore.*“¹³⁴ Po tomto úvodu následoval výslech svědka Prof. Kabelíka, ohledně obvinění o přestěhování národa do Patagonie, ale ten nepotvrdil tvrzení obžaloby. Dále výslech E. Dvořáka a pak se přes protesty obhajoby čtou protokoly o dřívějších výpovědích několika svědků (pozn. další soudem připuštěný neregulérní důkaz). Další sporný bod nastává ve chvíli, kdy národní prokurátor

¹³¹ Resumé dopisu dr. Pražáka ohledně soudního přelíčení ve věci J. A. Bati, Jan Antonín Baťa – život a dílo, pokračovatel práce Tomáše Bati, sborník Zlín 2007, s. 113

¹³² tamtéž

¹³³ Stenografický záznam jednání Národního soudu, s. 2, spis TNs 12/1947, NAD 925, kart č. 162

¹³⁴ tamtéž

předkládá dopis Dr. Udržala z 25. dubna 1947 adresovaný Dr. Holému ve Zlíně a navrhuje jeho přečtení. Obhájci navrhují, aby byl Dr. Udržal předvolán jako svědek, stejně tak jako jeho manželka a Dr. Wiesbach, který má tou dobou být ve vazbě u Krajského soudu v Uherském Hradišti. Předseda soudu čte dopis Dr. Udržala. Dr. Šaller k tomu předkládá obálku od tohoto dopisu, z níž je patrné, že Dr. Udržal používá krycí jméno Jan Kaplan. Následně soud odchází k poradě a po návratu předseda prohlašuje usnesení, kterým předvolává další svědky a jako důkazy připouští i fotokopie dřívějších dopisů Dr. Udržala (pozn. hlavním důkazem obžaloby byly právě ony dopisy Dr. Udržala, a proto žádali obhájci opětovně jeho předvolání jako svědka, avšak nebylo jim vyhověno..). Pak se čtou dodatky k trestnímu oznámení a následně soud přerušuje jednání do dalšího dne.

Třetí den hlavního přelíčení 30. dubna 1947 byl předvolán jako svědek F. Peřina. Tento svědek však v rozporu s trestním řádem byl přítomen oba předcházející dny soudnímu přelíčení a neměl tedy svědčit. Proti jeho připuštění protestovali obhájci velmi důrazně, avšak marně. Navíc svědek slovně napadal obžalovaného (nazýval ho válečným zločincem), ale předseda soudu nezasáhl. Jeho výpověď se týká okolností kolem dodávky surovin v Norsku, ale jedná se pouze o spekulace. Pak vypovídají další svědci o tom, jak měli být zrazováni od vstupu do československé armády v zahraničí. Jedná se však o svědectví z doslechu – naprosto neprůkazné. Další svědek K. Czesany vypovídá o černých listinách. Podle něj snad nebylo možné dostat se na černou listinu pouze z konkurenčních důvodů – opět pouze spekulace. Pak měl svědčit bývalý velvyslanec USA Hurban ohledně černé listiny, který se ale pro nemoc nedostavil. Soud na to konstatoval, že jeho výpověď již nebude nutná.¹³⁵ Obhájce Dr. Šaller znovu přednáší návrh na osobní vylíčení Dr. Udržala. Národní prokurátor je proti tomu, protože výslech prý již nemůže nic objasnit a může jen řízení zdržet.¹³⁶ Soud znovu odchází k poradě a pak vyhlašuje usnesení, že budou napřed přečteny všechny zbývající průvodní prostředky a pak soud rozhodne v jakých směrech a jakým způsobem se doplní dokazování. Pak se čte obsah

¹³⁵ Resumé dopisu dr. Pražáka ohledně soudního přelíčení ve věci J. A. Bati, Jan Antonín Baťa – život a dílo, pokračovatel práce Tomáše Bati, sborník Zlín 2007, s. 113

¹³⁶ Zápis z hlavního líčení proti J. A. Baťovi u Národního soudu, spis TNs 12/1947, NAD 925, kart č. 162

vyšetřovacího spisu ONV ve Zlíně. Následně prokurátor rozšiřuje obžalobu!! pro podezření, že obžalovaný zásilkami zboží z Brazílie umožnil podnikům ve Zlíně, že se mohly zásobit surovinami a pracovat s nimi ve prospěch říše, čímž by byl spáchán zločin podle § 1 retribučního dekretu a § 6 č. 1 zákona na ochranu republiky (pozn. opět zásadní porušení procesních předpisů..).¹³⁷ Dále se čtou již zmíněné fotokopie plánu na přestěhování do Patagonie a další písemnosti. Obhájci navrhuje další důkazy (výsledky svědků zejména E. Valenty, Ing. Vavrečky a dalších), ale tento návrh je opětovně zamítnut v souladu se zájmy obžaloby. Pak se čte další písemnost Dr. Udržala, aniž by byl vyslechnut a další dodatky trestního oznámení. Obhájce Dr. Šaller navrhuje, aby pomocí spisů Národního soudu proti Čiperovy byl proveden důkaz o odbojové činnosti vedoucích mužů koncernu Baťa, o čemž obžalovaný věděl, což jej tím více muselo vést k opatrnosti ve vystupování, aby tento odboj neznemožnil.¹³⁸ Národní prokurátor však navrhuje zamítnutí důkazu, protože trestní věc proti Čiperovi ještě není uzavřena (pozn. D. Čipera byl Národním soudem osvobozen). Pak jsou čteny některé písemnosti obhajoby (telegram F. Mušky a další) a nakonec soud odchází opět k poradě. Po návratu předseda prohlásil usnesení, že soud má dosavadním průvodním řízením věc natolik objasněnu, že další (důkazy) nepotřebuje, a proto se tyto jako bezvýznamné zamítají.¹³⁹ Na to povstal obhájce Dr. Šaller a prohlásil, že se vzdává obhajoby. Učinil tak hlavně z toho důvodu, že přes opakované návrhy obhajoby nebyl Dr. Udržal připuštěn jako svědek k výslechu (svědecké výpovědi). Byl jedním z hlavních svědků obžalovaného, který však nikdy nebyl přímo vyslechnut jako svědek, ale udělal svá prohlášení pouze administrativním způsobem a napsal několik dopisů. Jeho dopisy, které sloužily jako nejvíce usvědčující materiál proti obviněnému, nebyly dokonce ani napsány soudu, ale rozličným osobnostem, jako např. ministru Feierabendovi či Masarykovi, jako důkaz byl přečten dokonce dopis, který napsal svému nadřízenému, národnímu řediteli zkonfiskovaných závodů Dr. Holému, avšak

¹³⁷ tamtéž

¹³⁸ tamtéž

¹³⁹ tamtéž

přímý výslech tohoto důležitého svědka nebyl povolen.¹⁴⁰ Soud byl odročen na 2. května 1947.

Pokračování hlavního líčení se konalo dne 2. května 1947 za přítomnosti stejných osob jako dne 30. května 1947 s výjimkou přisedícího A. Mudrocha, který byl údajně zaneprázdněn a zastupoval ho náhradník J. Holeček. Vzhledem k tomu, že J. Holeček byl určen komunistickou stranou, došlo tímto krokem k vybočení z již tak pochybné politické rovnováhy soudního tribunálu. Podle Dr. Pražáka tak již nebyla žádná naděje na spravedlivé rozhodnutí a bylo naprosto jisté, že bude vyřčen takový rozsudek, aby mohla být vyhlášena konfiskace majetku. Na to vznesl obhájce Dr. Pokorný protest proti obsazení soudu v tom smyslu, že prý neodpovídá nyní vládnímu intimátu o politickém rozvrstvení přisedících (pozn. podle vlády měla porota být složena paritně ze zástupců stran národní fronty). Dále Dr. Pokorný odmítá jménem obhajoby předsedu senátu pro zaujatost a podává o tom písemné odůvodnění, jež předseda předčítá. Toto písemné vyjádření obhajoby bylo velmi pečlivě odůvodněno na příkladech jednání předsedy senátu v předchozích dnech přelíčení, včetně stenogramem zdokumentovaných výhrůžek, závažných procesních vad řízení atd. Na to reagoval národní prokurátor tím, že odporoval návrhu na zamítnutí předsedy senátu a navrhl dalšího svědka, s čímž obhajoba nesouhlasila. Soud se odebral k poradě. Po návratu předseda prohlásil, že se další svědci zamítají pro bezvýznamnost a stejně tak se odmítá i protest proti tomu, že nastoupil místo přisedícího náhradník, protože to odpovídá trestnímu řádu. Pokud se pak týče námitek proti předsedovi poukazuje předseda na to, že námitky takové mohou býti podle trestního řádu podány před hlavním přelíčením a trestní řád nezná důvody zaujatosti, které by vznikly z postupu při hlavním přelíčení.¹⁴¹ Tím bylo průvodní řízení skončeno. Na to prohlásil obhájce Dr. Pražák, že skládá obhajobu. Národní prokurátor přednáší závěrečnou řeč a žádá, aby obžalovaný byl uznán vinen a potrestán podle žaloby. Pak přednáší Dr. Pokorný obhajovací řeč. Na to

¹⁴⁰ Resumé dopisu dr. Pražáka ohledně soudního přelíčení ve věci J. A. Bati, Jan Antonín Baťa – život a dílo, pokračovatel práce Tomáše Bati, sborník Zlín 2007, s. 113

¹⁴¹ Zápis z hlavního líčení proti J. A. Baťovi u Národního soudu, spis TNs 12/1947, NAD 925, kart č. 162

soud odchází ke konečné poradě.¹⁴² Tato porada podle Dr. Pražáka trvala několik hodin, během kterých se rozpoutal vášnivý boj o výši trestu, neboť o vině rozhodlo 5 komunistů a předseda.¹⁴³ Po návratu předseda prohlašuje rozsudek.

O tom jak rozhodovala porota a jak složité toto rozhodování bylo vypovídá poradní protokol vedený k tomuto řízení. Pozn.: ve spise TNs 12/1947 byl založen v obálce s razítky Nejvyššího soudu ČR, z toho tedy usuzuji, že byl otevřen až Nejvyšším soudem v roce 1993, kdy tento projednával stížnost pro porušení zákona ve věci odsouzení J. A. Bati Národním soudem.. Ve všech poradách soudu, které předcházeli konečné poradě rozhodoval soud jednomyslně, pouze s jednou výjimkou. Touto výjimkou byl návrh na předvolání Dr. Udržala jako svědka, proti jehož zamítnutí byli členové poroty Ing. Hradil a Dr. Spáčil. Na konečné poradě byl J. A. Baťa uznán vinným zločinem podle § 4 retribučního dekretu tím, že odmítl připojit se otevřeně k čs. odboji, bránil v tom i svým zaměstnancům a jednal tak, že přišel i se svými závody na černou listinu. Pro toto rozhodnutí hlasovali všichni členové poroty vyjma Ing. Hradila a Dr. Spáčila (tedy byl odsouzen všemi komunistickými hlasy..). V ostatních bodech byl zproštěn jednomyslně obžaloby.¹⁴⁴ V otázce výše trestu ale nebyla porota tak jednotná.. Tři členové poroty byly pro dvacet let těžkého žaláře, zostřeného každoročně v den 15. března temnou komůrkou (pozn. k výročí okupace). Jeden člen poroty sedm let, zostřených stejně. Předseda 15 let, zostřených stejně. Ing. Hradil a Dr. Spáčil se zdrželi hlasování (pozn. byli proti odsouzení). Platí 15 let těžkého žaláře zostřeného každoročně v den 15. března temnou komůrkou. Porota se neshodla jednomyslně ani na ztrátě občanské cti a způsobu výkonu trestu, ale nakonec došla k závěru, že obžalovaný občanské cti po dobu trestu a prvních deset let si má odpykat v pracovních oddílech. Současně soud vyslovil trest propadnutí celého majetku ve prospěch státu (pozn. jednomyslně až na hlasy Ing. Hradila a Dr. Spáčila).¹⁴⁵ K výši trestu poznamenal Dr. Pražák následující: „ Po dvou letech existence Národního soudu se stalo jeho praxí, že

¹⁴² tamtéž

¹⁴³ Resumé dopisu dr. Pražáka ohledně soudního přelíčení ve věci J. A. Bati, Jan Antonín Baťa – život a dílo, pokračovatel práce Tomáše Bati, sborník Zlín 2007, s. 115

¹⁴⁴ Poradní protokol Národního soudu ve věci J. A. Bati, spis TNs 12/1947, NAD 925, kart č. 162

¹⁴⁵ tamtéž

bylo, s rozsudkem do pěti let nařízena konfiskace 1/3 majetku, do deseti let 2/3 majetku, a nad deset let celého majetku. To bylo pravděpodobně důvodem, proč bylo po dlouhém boji vyměřeno 15 let – aby mohl být zkonfiskován celý majetek a aby bylo možno zmírnit tlak komunistického tisku, který požadoval trest smrti.¹⁴⁶

Národní soud vynesl po skončeném jednání dne 2. května 1947 následující rozsudek¹⁴⁷: **Jan A. Baťa**, narozený 9. května 1898 v Uher. Hradišti, velkopřemyslník, Dr. honoris causa, pobyttem udánlivě v Batatubě, Sao Paulo v Brazílii **je vinen**, že jako československý občan od poloviny roku 1939, tedy v době zvýšeného ohrožení republiky, v zahraničí vědomě poškozoval zájmy republiky Československé tím, že odmítl připojit se otevřeně k čs. hnutí odbojovému, bránil v tom i svým zaměstnancům a jednal tak, že i se svými závodníky přišel na černé listiny anglickou a americkou, **čímž spáchal zločin podle státu podle § 4 retribučního dekretu a odsuzuje se podle § 4 retribučního dekretu k těžkému žaláři v trvání 15 roků**, zostřenému každoročně v den 15. března temnou komůrkou. Podle § 14 retribučního dekretu se vyslovuje, že odsouzený pozbývá po dobu trestu občanské cti, že prvních 10 roků trestu odpyká ve zvláštních nucených pracovních oddílech a že celé jeho jmění propadá ve prospěch státu. Naproti tomu se podle § 252 odst. 2 trestního řádu dílem pro nedostatek důkazů, dílem pro nedostatek skutkové podstaty **zprošťuje obžaloby**, 1) že by byl v době zvýšeného ohrožení republiky, tedy za války, opatřil nepříteli prospěch tím, že by byl dodávkou gumy a jiného zboží podporoval německé hospodářství a že by byl zrazoval čs. brance od vstupu do čs. vojska, 2) že by byl v době zvýšeného ohrožení republiky podporoval nacistické, příp. fašistické hnutí tím, že by byl po dohodě s H. Göringem připravoval plán na přestěhování českého národa do Patagonie a že by byl v časopise Zlín uveřejnil svoje články fašistické tendence, **čímž by spáchal ad 1) zločin proti státu podle § 1 retribučního**

¹⁴⁶ Resumé dopisu dr. Pražáka ohledně soudního přelíčení ve věci J. A. Bati, Jan Antonín Baťa – život a dílo, pokračovatel práce Tomáše Bati, sborník Zlín 2007, s. 115

¹⁴⁷ Rozsudek Národního soudu ve věci J. A. Bati ze dne 2. 5. 1947, spis TNs 12/1947, NAD 925, kart č. 162

dekretu a zločin vojenské zrady podle § 6 č. 1 zákona na ochranu republiky ad 2) **zločin proti státu podle § 3 odst. 1** retribučního dekretu.¹⁴⁸

Odůvodnění rozsudku je obsaženo na dvanácti stranách a podle mého názoru z něj jasně vyplývá, že prokázání viny nemá žádné relevantní základy. Všechny zločiny, ze kterých byl Baťa původně obviněn, včetně obvinění z kolaborace, ztroskotaly a ve skutečnosti byl odsouzen za něco negativního, tj. protože se odmítl veřejně připojit k odporu, což ovšem nebyl trestný čin. Soud konstatuje v odůvodnění, že „s příchodem obžalovaného do USA byly spojovány na české straně nemalé naděje. Bylo by zajisté velmi prospělo čs. snahám odbojovým měly-li by na své straně jednoho z nejvýznačnějších a ve světě nejznámějších českých průmyslníků. Obžalovaný však naděje ty zklamal“.¹⁴⁹ Dále jsou zmíněny výpovědi býv. člena státní rady Vojty Beneše a býv. ministra Dr. L. Feierabenda, ze kterých vyplynulo, že obžalovaný byl osobou velmi opatrnou, nechoval se protistátně, ale odmítl se veřejně přiklonit na stranu odboje, protože prý chtěl vyjít jak s Němci, tak se spojenci, což prý vedlo k tomu, že se dostal na černou listinu jak anglickou, tak americkou. Podle dalších, proti obžalovanému značně zaujatých výpovědích, odmítl obžalovaný ve větším měřítku finančně podpořit odboj a také bránil svým zaměstnancům, aby se připojili k čs. odbojovému hnutí. Dále soud konstatuje, že tvrzení obhajoby a některých listinných důkazů, že obžalovaný „prý s ohledem na Zlín mohl podporovati čs. vládu jen potajmu, že to také dělal příkazuje vedoucím zahraničních podniků, aby podporovali odboj dodávkami a požadováním voj. povinností na mladých zaměstnancích. Toto hájení se nemohlo zbavit obžalovaného viny.“¹⁵⁰ Soud dále vzal za prokázané tvrzení Dr. Czesany, že podle jeho zkušeností (jako úředníka zahraniční vlády) nebylo možné dostat se na anglickou a americkou černou listinu z důvodů konkurenčních nebo podobně, jak tvrdí obžalovaný. Pozn.: toto svědectví však není nijak podloženo (např. vyjádřením příslušných anglických či amerických úřadů). Podle soudu obžalovaným „tvrzená nutnost ohledu na spolupracovníky ve Zlíně není přesvědčivá: obžalovaný svým nekompromisním postavením se za

¹⁴⁸ Rozsudek Národního soudu ve věci J. A. Bati ze dne 2. května 1947, spis TNs 12/1947, NAD 925, kart č. 162

¹⁴⁹ tamtéž

¹⁵⁰ tamtéž

čs. věc nemohl dle soudu vážně ohrozit své spolupracovníky ve vlasti, nýbrž jedině svá vlastnická práva tamtéž. Bylo zajisté povinností čs. občana ve volné cizině, aby se postavil za čs. vládu v exilu a její odboj, a nelze nevyhovění této povinnosti omluvit stavem nouze, když byla ohrožena jen práva majetková... Soudu je jasné, že tímto postojem obžalovaného čs. věc nemálo utrpěla právě pro význačné postavení obžalovaného. Obžalovaný si musel být vědom toho, že postojem svým poškozují čs. věc a tudíž zájmy čs. republiky...¹⁵¹ V tomto před soudem „prokázaném“ jednání tak soud viděl všechny náležitosti zločinu podle § 4 retribučního dekretu a uznal ho proto vinným.

Dále následovalo odůvodnění části rozsudku, kterým byl obžalovaný zproštěn viny z dalších zločinů. Z tohoto odůvodnění je patrná nechuť soudu obžalovaného obvinění zbavit, ale také to, že k tomu soud musel přistoupit z důvodů absolutního nedostatku důkazů. Na závěr rozsudku se soud vypořádal s námitkami na nepřípustnost obžaloby a nepřípustnost řízení v nepřítomnosti obžalovaného tvrzenými obhajobou. Přípustnost obžaloby soud spatřoval v tom, že se obžalovaný dopustil jednání jako čs. občan, což je jedině rozhodné podle § 4 retribučního dekretu, aniž záleží na jeho nynější státní příslušnosti (Pozn.: obhajobou byla napadána přípustnost obžaloby (tj. řízení) před Národním soudem popř. mimořádným lidovým soudem, tedy nepřípustnost soudu pro nesplnění procesních podmínek nikoliv absolutní nepřípustnost obžaloby před jakýmkoliv soudem. Procesní podmínky se na rozdíl od hmotně právních podmínek vždy posuzují ke stavu v době řízení a nikoliv k době spáchání činu.). Přípustnost řízení v nepřítomnosti obžalovaného soud dovodil z ust. § 421 trestního řádu, který platil podpůrně k retribučnímu řízení jako obecné ustanovení trestního řádu. Tento § 421 stanovil, že je-li vznesena obžaloba na někoho, jehož pobyt není znám nebo neleží na zdejší území, jako tomu bylo u obžalovaného, je nutné mu zřídit obhájce a tomu spis doručit. Z toho soud dovozoval, že mu není povoleno provádět doručení mimo zdejší území. Dále soud argumentuje, že sice § 422 trestního řádu stanovil, že proti osobám, jimž pro nepřítomnost nelze obsílku doručit, má zůstat trestní řízení až do jejich postižení v klidu, ale § 11 odst. 2

¹⁵¹ tamtéž

dekrety o Národním soudu stanovil, že nedostaví-li se nebo nemůže-li se dostavit obžalovaný k soudu z jakéhokoliv důvodu, může národní prokurátor navrhnout konání hlavního přelíčení v nepřítomnosti obžalovaného, jemuž musí být zřízen obhájce (toto ustanovení se jako zvláštní použije). Těmto ustanovením tedy soud vyhověl, a proto byly námitky obhajoby jako neodůvodněné zamítnuty.¹⁵² Rozsudek nabyl podle § 15 odst. 1 dekretu o Národním soudu ihned právní moci.

Tak skončilo trestní řízení J. A. Bati před Národním soudem v Praze. Hodnotit tento soud po více než šedesáti letech od jeho konání je zajisté složité, už jenom proto, že je nutno jej zasadit do dobového kontextu. Uskutečnil se v době, kdy společnost silně volala po potrestání válečných viníků a kolaborantů a zároveň v době, kdy budoucí komunistická moc postupně odstraňovala všechny nepohodlné osoby, což se jí vzhledem k mocenské základně na ministerstvu vnitra docela dařilo. Nelze zapomenout ani na to, že se tento soud konal pouhých osm měsíců před tragickými událostmi února 1948. Tedy za situace, kdy již vzrůstalo politické napětí mezi komunisty a jejich skrytými pomocníky a zbylými politickými stranami. Navíc nelze pominout ani zájmy prezidenta Beneše, který nebyl po válce příliš velkorysý ke svým politickým oponentům. A Baťa patřil mezi jeho oponenty, protože Benešovi zablýskal jeho ústup v době Mnichovské krize. To Beneš nezapomněl a stejně jako v procesu proti Beranovi a Syrovému neučinil nic v jeho prospěch (spíše naopak). Odsouzení Bati také přesně zapadá do dobového kontextu nechuti vrátit se k politickému a hospodářskému životu první republiky. Po roce 1945 byla sice obnovena, alespoň formálně, demokracie, ale pouze v omezené míře. Samotný institut Národní fronty a zejména to, že z ryze politických důvodů (aby se zbavili nechtěné silné konkurence) nebylo umožněno obnovení agrární strany, vypovídá o omezenosti této demokracie. V oblasti hospodářské se stalo vůdčím principem rozsáhlé znárodnění, které bylo zejména prosazováno komunisty a ÚRO (což byli také komunisti) a podporované i Benešem. Ostatně o politickém pozadí tohoto kroku nelze mít iluze, když je jasné, že vydání znárodnovacích dekretů prakticky v předvečer ustanovení Národního shromáždění bylo vedeno nejistotou, zda-li by Národní shromáždění

¹⁵² tamtéž

tyto předpisy schválilo. Tato významná hospodářská reforma, která hluboce zasahovala do vlastnických práv, měla být bez pochyby ponechána na rozhodnutí zákonodárského sboru, vyjadřujícího skutečnou vůli lidu. Účelem celého prozatímního státního zřízení, včetně dekretální pravomoci prezidenta republiky, bylo obnovení Československa v jeho předválečných hranicích a s tím související kroky (jako potrestání válečných viníků, či provedení odsunu německé a maďarské menšiny), ale nikoliv hospodářské reformy, které ve skutečnosti popíraly kontinuitu s předválečnou ČSR. A je pochopitelné, že při provádění této hospodářské reformy vyvstal složitý problém s otázkou náhrady za znárodnění. Markantní byl právě v případě koncernu Baťa Zlín, protože náhrada za jeho znárodnění by dosahovala sumy desítek miliard tehdejších korun. A to nehodlala tehdejší politická reprezentace připustit.

Počáteční vyšetřování, komu ve skutečnosti patří akcie firmy Baťa, tak kontinuálně přešlo ve sbírání důkazů o kolaboraci či jinému deliktu J. A. Bati proti retribučním dekretům. Vhod přišlo vyšetřovatelům a později i soudu to, že byl Baťa v opozici proti Benešovi již od roku 1938 a zároveň fakt, že se veřejně nepřihlásil k odboji. Jak soud v rozsudku prohlásil, byla to jeho povinnost.. Ovšem, i kdyby by byla, v situaci, kdy nechtěl přijít zcela o vliv ve Zlíně, kde zaměstnal mimo jiné stovky bývalých vysokoškolských kantorů, jeho morální povinnost, nebylo její porušení v té době, ani podle retribučních dekretů, zločinem. Ani velmi vágní formulace § 4 velkého retribučního dekretu (jehož skutková podstata je natolik neurčitá, že se nabízí otázka, zda-li je vůbec v souladu obecnými zásadami trestního práva, které stanovují určitý minimální standard na určitost skutkové podstaty) nebyla ani nemohla být jednáním Bati naplněna. Navíc soud nepřipustil žádné důkazy obhajoby, které prokazovaly jeho značnou podporu odboji, kterou však v zájmu ochrany zaměstnanců ve Zlíně, činil skrytě. Ani samotné zapsání Bati a jeho podniků na černou listinu spojenců nebylo v retribučních dekretech uvedeno jako zločin. Navíc se soud nehodlal příliš zabývat důvody tohoto zápisu a vystačil si se svědectvím jednoho, zcela nezúčastněného svědka. Britská ani americká strana oficiálně nikdy nesdělila důvody tohoto zápisu, ale neoficiální vyjádření jasně potvrzovala tvrzení Bati, že

se tak stalo hlavně z konkurenčních důvodů. Navíc za škrtnutí z černých listin byla spojenci po Baťovi opakovaně požadována vysoká kauce, kterou nebyl schopen zaplatit. Kdyby tedy byl na straně nacistů, jak tvrdila obžaloba, nepochybně by nikdy tuto spojeneckou nabídku nedostal. To, že by bránil Baťa svým zaměstnancům ve vstupu do oboje, rovněž soud nikterak důkazy neprokázal, ale vzal to za hotovou věc. A to i přesto, že existovaly důkazy o opaku, které však soud nepřipustil. Celkově lze tedy říci, že rozsudek po hmotně právní stránce postrádal jakékoliv základy. To ostatně potvrdil i výsledek obnovy řízení v této věci, která proběhla v roce 2007.

Po stránce procesní trpělo řízení mnoha závažnými vadami. Ty by zcela jistě tvořily dobrý základ pro prohlášení zmatečnosti řízení, pokud by to bylo obhajobě umožněno. Zejména argumentace soudu ve věci přípustnosti řízení v nepřítomnosti obžalovaného postrádala základy právní logiky. Pokud soud správně dovedl přednost ustanovení § 11 dekretu o Národním soudu před ustanovením § 422 trestního řádu, nemohl se dovolávat zároveň ustanovení § 421 trestního řádu (a z něj ještě dovozovat nepřípustnost doručování obžaloby do ciziny) jako obecného ustanovení trestního řádu, protože to bylo nerozlučně provázáno právě s ust. § 422 tř. § 421 byl zcela konkrétním ustanovením tr. řádu, jehož použití fakticky vylučovala přednost ust. § 11 dekretu o Národním soudu jako *lex specialis*.

Dále také argumentace ohledně příslušnosti Národního soudu byla zcela chybná. Soud zde zcela nesprávně dovedl příslušnost Národního soudu podle toho, že obžalovaný byl v době spáchání činu československým občanem. Pominul tím jednu ze základních zásad trestního řízení a totiž, že se řízení koná podle předpisů a za splnění jím uváděných podmínek platných ke dni konání řízení (nikoliv ke dni spáchání činu). Navíc soud, kromě toho tím, že nedoručil obviněnému obžalobu, mu ani neumožnil aby se sám hájil, protože Baťa se o konání soudu dozvěděl pouhých devět dní předem a to by na cestu z Brazílie nestačilo. Kromě toho neměl ještě brazilský pas a čs. orgány mu československý odmítly vydat.

V průběhu řízení došlo i k mnoha jiným neregulérnostem. Soud vyslechl pouze malý počet svědků a jinak byli svědkové vyslýcháni administrativními orgány (což byly revoluční orgány ONV ve Zlíně, či komunistické ministerstvo vnitra). Kromě toho Národní soud používal jako usvědčující materiály či důkazy pouze dopisy a bral je jako výpovědi, konečně, jako usvědčující materiál byly používány dopisy bez vlastnoručních podpisů a dokonce photostaty (fotokopie) kopií.¹⁵³ Navíc nebyly opakovaně připuštěny důkazy obhajoby a soud se nenamáhal předvolat jimi označené svědky. Obhajoba neměla ani dostatek času na přípravu (pouhých 10 dní). I za těchto obhajobě nepřijímajících podmínek byl J. A. Baťa osvobozen ze všech obžalobou tvrzených zločinů. Jeho odsouzení za zločin podle § 4 retribučního dekretu má ještě jeden protiprávní rozměr. A totiž ten, že soud podle tr. řádu může odsoudit obžalovaného pouze za skutky, tvrzené v obžalobě. A to se nestalo, protože Baťa byl nakonec odsouzen za nečinnost ve prospěch čs. odboje a nikoliv za kolaboraci. Soud tímto porušil další základní pravidlo trestního řízení.

Celkově byl tento proces vykonstruovaný a zmatečný. Obhájce Dr. Pražák se ještě po vynesení rozsudku pokusil podniknout kroky, aby byl prohlášen za neplatný. Kontaktoval několik vlivných osob (včetně generálního prokurátora), kteří mu potvrdili, že tento rozsudek by měl být neplatný, ale nového řízení nedosáhl. Na šedesát let se tak stal J. A. Baťa zločincem podle čs. práva. O politických manipulacích během procesu svědčí i fakt, že Dr. Šaller a Dr. Pražák měli velké problémy s opuštěním republiky, dokonce ještě před únorem 1948, protože jim odmítali úřady vydat cestovní pasy. Dr. Pokorný skončil v komunistickém vězení a o jeho dalším osudu nevím. Obhajovat J. A. Baťu byl i před únorem 1948 sám o sobě politický zločin...

¹⁵³ Resumé dopisu dr. Pražáka ohledně soudního přelíčení ve věci J. A. Bati, Jan Antonín Baťa – život a dílo, pokračovatel práce Tomáše Bati, sborník Zlín 2007, s. 115

Kapitola VI.: Spor J. A. Baťa vs. Tomáš Baťa ml.

Rok 1947 nepřinesl J. A. Baťovi pouze odsouzení Národním soudem v Praze, ale také i začátek mnohaleté právní bitvy s Tomášem Baťou ml. o vlastnictví zahraničních podniků firmy Baťa. Podstatou těchto sporů bylo napadení platnosti kupní smlouvy, kterou Tomáš Baťa prodal J. A. Baťovi celý svůj majetek včetně firmy Baťa a.s (k tomu viz kapitola III.). Tomáš Baťa ml. a jeho matka Marie Baťová tvrdili, že jako dědici Tomáše Bati jsou pravými vlastníky zahraničních podniků firmy Baťa. U některých soudů úplně odmítali existenci předmětné kupní smlouvy a pokud nebylo možné její existenci popřít, tak alespoň argumentovali tím, že přáním Tomáše Bati bylo, aby J. A. Baťa předal firmu Baťa a.s. Tomáši Baťovi ml. až dosáhne zletilosti a nabude určité zkušenosti. To měl J. A. Baťa údajně realizovat za války, když předal 25 % akcií firmy Marii Baťové. Jiným argumentem žalobců byla skutečnost, že většina zahraničních podniků byla vlastněna holdingovou společností Leader A. G., která nebyla uvedena v kupní smlouvě z roku 1931. Tomáš Baťa ml. tím dovozoval, že nebyla předmětem této kupní smlouvy a tudíž spadá do dědictví (to však nebyla pravda, protože Tomáš Baťa na to v kupní smlouvě pamatoval ustanovením, že touto smlouvou prodává i všechny ostatní zde neuvedený majetek).

J. A. Baťa měl ztížené postavení v těchto sporech hlavně z toho důvodu, že listiny, které by osvědčovaly jeho práva, byly zadržovány v tehdy již komunistickém Československu a nebyly mu vydány. Existují i spekulace o tom, že se tak Čs. vláda rozhodla po úvaze, že je pro ni výhodnější stát na straně Tomáše Bati ml., který měl s vládou pozitivnější vztahy. Stranou některých žalob byl i národní podnik Svit (původně Baťa), který se také pokoušel ovládnout některé zahraniční podniky. O tom, že vztahy mezi Tomášem Baťou ml. a J. A. Baťou byly napjaté vypovídá i zápis z jednání čs. vlády ze dne 25. září 1945.: Podle vyjádření ministra B. Laušmana „ Tomáš Baťa konstatoval, že nemá nic společného s Janem Baťou, kterého považuje nejen za kolaboranta, nýbrž přímo za zrádce. Dodal, že respektuje a bude respektovat

všechna opatření, která vláda učiní ve věci Baťových závodů, a že počítá s jejich zestátněním“.¹⁵⁴ I když lze o tomto vyjádření Tomáše Bati mít určitou pochybnost, faktem zůstává, že Tomáš Baťa nesevřel při procesu před Národním soudem v Janův prospěch.

Tomáš Baťa ml. navíc vystupoval jako vlastník kanadské továrny firmy, což nebyla pravda. Odjel do Kanady řídit továrnu z pověření J. A. Bati.

První soud byl zahájen v dubnu 1947 v Curychu ve Švýcarsku. Žalobci (Marie Baťová a Tomáš Baťa ml.) žalovali o vydání majetkových hodnot a na určení neplatnosti kupní smlouvy z roku 1931. Současně se rozběhl soud v New Yorku o vydání tam uschovaných akcií firmy Laeder A. G.¹⁵⁵ Spor o vlastnictví akcií firmy Laeder A. G. byl klíčový pro ovládnutí celé tzv. západní Baťovi organizace. Vlastnictví k akciím firmy Laeder A. G. nakonec bylo přisouzeno americkými soudy Tomáši Baťovi. Kromě těchto hlavních sporů probíhala postupně i řada dílčích sporů v celkem 27 státech o vlastnictví kapitálových podílů v jednotlivých místních továrnách organizace. Některé soudy vyhrál Tomáš Baťa ml., jiné zase J. A. Baťa. Definitivní rozhodnutí ve všech sporech však nikdy nepadlo.

Po patnácti letech byl J. A. Baťa probíhajícími spory natolik unaven a i finančně vyčerpan, že kapituloval. Dohodl se s Tomášem Baťou ml. a učinil následující prohlášení: „Já, podepsaný J. A. Baťa... tímto se vzdávám ve váš prospěch všech nároků na celý akciový kapitál fy Baťa a.s. Zlín... a tímto odvolávám své námitky proti vašemu tvrzení, totiž že tyto akcie přešly zákonnou posloupností smrti Tomáše Bati dne 12. července 1932 na jeho zákonné dědice, jmenovitě na jeho jediného syna Tomáše J. Baťu ze 3/4 a jeho vdovu, zemřelou paní Marii T. Baťovou z 1/4 a prohlašuji, že nemám žádný zájem na jmenovaných akciích...“¹⁵⁶ Učinil tak pod podmínkou, že Tomáš Baťa ml. vezme zpět všechny svoje žaloby, jimiž se domáhal vlastnictví podniků firmy v Brazílii.

Tímto aktem se stal definitivním vlastníkem kapitálových podílů všech zahraničních továren firmy Baťa Tomáš Baťa ml., s výjimkou území Brazílie, kde zůstal vlastníkem J. A. Baťa.

¹⁵⁴ JECH, K. – KAPLAN, K. (vyd.): Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945, druhé vydání, Brno 2002, dokument 32.10, c.d. s. 568

¹⁵⁵ IVANOV, M.: Sága o životě a smrti Jana Bati a jeho bratra Tomáše, Lída 2004, s. 312 an.

¹⁵⁶ Tamtéž c.d. s. 329 an.

Kapitola VII.: Majetkové nároky rodiny Batů a snaha o rehabilitaci J. A. Bati po r. 1989

Jak jistě vyplynulo z předchozích kapitol, odsouzení J. A. Bati Národním soudem bylo nespravedlivé a nesprávné. Celé řízení bylo politicky zmanipulované a jediným jeho cílem bylo znemožnění majetkových nároků J. A. Bati za znárodněné podniky. Navíc odsouzení přivítali zejména komunisté, kterým se velmi hodilo do jejich propagandistických projevů. Nelze se tedy divit, že rodina odsouzeného Bati, který zemřel v roce 1965, se po změně poměrů v Československu v listopadu 1989 a návratu k demokracii snažila o jeho rehabilitaci. Bohužel, na období před únorem 1948 nepamatovala legislativa přijatá po r. 1989, přestože došlo k nezákonnostem i v mnoha případech projednávaných ještě před rozhodným únorem 1948, a tudíž zbývala pouze cesta mimořádných opravných prostředků.

Na popud rodiny odsouzeného podal k Nejvyššímu soudu v roce 1993 tehdejší generální prokurátor České republiky JUDr. Jiří Šetina stížnost pro porušení zákona ve věci odsouzení J. A. Bati. V této stížnosti generální prokurátor napadl zejména způsob dokazování prováděný Národním soudem, soud měl totiž povinnost vyhledat důkazy jak usvědčující, tak zprošťující. Dále měl soud také pečlivě zkoumat důkazní prostředky, co do jejich věrohodnosti, tak i v jejich vnitřní souvislosti, což soud neučinil. Navíc celou řadu podstatných důkazů soud neprovedl a ani neprojevil snahu tak učinit. Generální prokurátor dále napadl skutečnost, že jednáním odsouzeného nemohlo dojít k naplnění skutkové podstaty zločinu podle § 4 velkého retribučního dekretu.¹⁵⁷ Nejvyšší soud tuto stížnost generálního prokurátora projednal ve veřejném zasedání dne 20. července 1994 a vydal usnesení, kterým tuto stížnost zamítl. V odůvodnění vyslovil Nejvyšší soud názor, že „nelze zpětně na základě současné úpravy stížnosti pro porušení zákona

¹⁵⁷ Stížnost pro porušení zákona ve věci J. A. Bati, Polygon 5+6/98

postup a rozhodnutí výjimečných soudů, v tomto případě Národního soudu, přezkoumávat. Postup mimořádných soudů byl z důvodu daných situací a dobou jejich vzniku natolik výjimečný, že ho nelze při pozdějším přezkumu podřadit současnému právnímu řádu. Činnost Národního soudu a mimořádných lidových soudů je nutno považovat za období právně uzavřené, nepodléhající kritériím později platného práva, které nezná ani instituty zločinů proti státu v dekretch prezidenta republiky uvedených, ani procesní instituty vedoucí k jejich objasnění a potrestání.¹⁵⁸ Zároveň ale Nejvyšší soud nevyloučil možnost obnovy řízení za splnění zákonných podmínek.

Na základě návrhu na povolení obnovy řízení, které podalo Městské státní zastupitelství v Praze, rozhodoval v této věci senát Městského soudu v Praze ve veřejném zasedání dne 25. června 2007. Předsedkyní tříčlenného senátu byla soudkyně JUDr. Marie Marková. Státní zástupkyně JUDr. Jaromíra Biolková v úvodní řeči odůvodnila tento návrh tak, že ze shromážděných archivních materiálů a listin došla k závěru, že se jedná o důkazy průvodního řízení, které Národnímu soudu nebyly známé a které se úzce dotýkají předmětného skutku. Státní zástupkyně tedy navrhla, aby soud odsuzující výrok národního soudu zrušil a věc znovu projednal. Obhajoby se ujali advokáti potomků J. A. Bati JUDr. Jiří Šetina, Mgr. Michal Štika a Mgr. Pavel Pražák. Obhájci se připojili k návrhu státní zástupkyně. Po té byl předvolán jediný ohlášený svědek, kterým byl Tomáš Baťa ml. Jeho svědectví nevnese do věci nic nového, kromě toho, že Tomáš Baťa ml. prohlásil, že byl od počátku jediným vlastníkem kanadské továrny firmy, což nebyla pravda. Po té se četly několik hodin listinné důkazy, jako byly místopřísežná prohlášení bývalých zaměstnanců, doklady o podpoře exilové vlády, dopisy J. A. Bati Československé vládě a další korespondence. Dále se četl rozsudek Národního soudu v předmětné věci a usnesení Nejvyššího soudu ČR, kterým byla zamítnuta stížnost pro porušení zákona. Větší část provedených důkazů byla k dispozici Národnímu soudu již při původním řízení, ale soud tehdy nepovolil jejich provedení. Některé důkazy byly nové jako např. doklady o záchraně až 300 židovských rodin jejich vysláním do zahraničí před vypuknutím

¹⁵⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 20. července 1994 Tzn. 51/93, Polygon 5+6/98

války.¹⁵⁹ Po ukončení dokazování přednesli závěrečné řeči státní zástupkyně a obhájce JUDr. Jiří Šetina.

Státní zástupkyně se ve své závěrečné řeči ztotožnila s dříve podanou stížností pro porušení zákona z roku 1993 a konstatovala, že bylo při současném řízení provedeno precizní dokazování, které odůvodňuje povolení obnova řízení. Zároveň zmínila skutečnost, že by použití stížnosti pro porušení zákona bylo pro řešení této kauzy přílehlavější, a proto považuje výrok Nejvyššího soudu za poněkud nešťastný.

Obhájce JUDr. Jiří Šetina se ve své závěrečné řeči nejprve zabýval taktéž rozhodováním Nejvyššího soudu v roce 1994 a jeho rozhodnutí označil jako nestandardní, protože Nejvyšší soud do té doby rozhodoval i v jiných případech Národního soudu a tam změnu rozsudku povoloval. Navíc v roce 1994 bylo rozhodnutí Nejvyššího soudu konečné, protože nebyla možnost přezkoumání Ústavním soudem nebo Evropským soudem pro lidská práva. Dále JUDr. Šetina zdůraznil, že J. A. Baťa byl Národním soudem zproštěn obvinění z kolaborace. Jednání J. A. Bati, za které byl Národním soudem odsouzen nebylo zločinem podle § 4 velkého retribučního dekretu a navíc tento skutek nebyl vůbec v obžalobě uveden. Obhajoba se připojila k návrhu státního zastupitelství s tím rozdílem, že navrhla, aby po povolení obnovy řízení byla věc postoupena krajskému soudu ve Zlíně. Tento návrh odůvodnila tím, že příslušné ust. trestního řádu a jeho výklad stanoví, že obnovené řízení provede, v případě že původní soud již neexistuje, ten soud, který by byl příslušný k projednání v současné době. Vzhledem k tomu, že údajná trestná činnost J. A. Bati začala ve Zlíně, měl by o ní dle názoru obhajoby rozhodovat krajský soud ve Zlíně.

Po té se soud odebral k závěrečné poradě. Po návratu soud vyhlásil usnesení, kterým se ruší rozsudek Národního soudu sp. zn. TNs 12/47 ve výroku o vině a trestu a všechna další rozhodnutí na zrušené rozhodnutí obsahově navazující, pokud touto změnou pozbyla podkladu. Soud vrátil věc státnímu zastupitelství k došetření. Toto usnesení soud odůvodnil následovně: Na základě provedených důkazů, které předložili částečně státní zastupitelství a částečně obhájci došel

¹⁵⁹ BELZA, M.: J. A. B. – spravedlnost po šedesáti letech zvítězila, <http://jan.sinagl.cz/phpbb2/viewtopic.php?t=1787>

soud k názoru, že se Národní soud v květnu 1947 dostatečně nevypořádal se všemi důkazy, které mohl mít k dispozici, neprovedl veškeré dostupné důkazy a zejména neprovedl důkazy navrhované tehdejšími obhájci J. A. Bati. Z hlediska platného práva ale tyto skutečnosti spíše opravňovaly postup rozhodnutí stížnosti o porušení zákona. Národní soud ale tím, že důkazy tehdy navrhované obhajobou byly k dispozici a nebyly provedeny, pomohl tomu, že bylo možno dnes obnovu řízení povolit. Tím, že tyto důkazy nebyly provedeny, mohl tento návrh na povolení obnovy řízení splnit zákonné podmínky aby mu bylo vyhověno, protože původní řízení bylo neúplné a dokazování nebylo dostatečné. Návrhu obhájců ve věci příslušnosti krajského soudu ve Zlíně Městský soud v Praze nevyhověl, protože řízení bylo po povolené obnově řízení vráceno do přípravného řízení státnímu zastupitelství k došetření. Městský soud tak zrušil pouze odsuzující část rozsudku Národního soudu a ta část, kterou byl J. A. Baťa zproštěn viny zůstává nadále v platnosti.

Městské státní zastupitelství usnesením ze dne 15. listopadu 2007 trestní stíhání J. A. Bati zastavilo s odůvodněním, že nebyl spáchán žádný trestný čin. Tím se po šedesáti letech trestní kauza Jana Antonína Bati definitivně uzavřela.

Nároky J. A. Bati na náhradu za znárodněný majetek byly pochopitelně po výroku Národního soudu v roce 1947 zcela bezpředmětné. Z hlediska tehdy platného práva mu totiž byl výrokem Národního soudu zkonfiskován celý jeho majetek. Jinak na tom byl Tomáš Baťa ml., který se pokusil získat náhradu za znárodněné podniky již v roce 1949. Argumentoval v této věci stejně jako ve sporu s J. A. Baťou, že vlastníkem firmy Baťa je on a jeho matka jakožto zákonní dědici Tomáše Bati. Tehdejší Československá vláda mu však na jeho žádost nikdy neodpověděla. V roce 1973 uzavřelo Československo a Kanada dohodu, která řešila náhradu za majetek znárodněný v Československu u kanadských občanů. V souladu s mezivládními depešemi, které byly uskutečněny v této souvislosti, se tato dohoda výslovně nevztahovala na nároky Tomáše Bati ml.

Další etapa snahy Tomáše Bati ml. o vyplacení náhrady za znárodněné podniky firmy nastala záhy po roce 1989, kdy v Československu došlo k rozsáhlým restitucím a privatizacím. Tomáš Baťa ml. opakovaně jednal s vládou

České republiky o budoucnosti obuvnického průmyslu v Československu a také o možnosti restituce rodinného podniku. Tato jednání ale byla neúspěšná, protože vláda odmítla přistoupit na podmínky spolupráce v oblasti obuvnického průmyslu, které by de facto znamenaly skrytou restituci znárodněného podniku. Baťa by totiž podle těchto podmínek dostal jako odměnu za pomoc při restrukturalizaci obuvnického průmyslu 51 % akcií firmy, která by vznikla transformací národního podniku Svit (pozn.: po únoru 1948 byl podnik Baťa n.p. přejmenován na Svit n.p.). Navíc nebyl Baťa ochoten přinést do tohoto společného podniku žádné významné investice, které vláda ovšem předpokládala. Otázka případné restituce majetku byla diskutována i na půdě České národní rady v březnu 1991, kde vláda vyjádřila svoje negativní stanovisko. V odpovědi na interpelaci poslance ČNR Jiřího Honajzera na vládu České republiky vyslovil ministr spravedlnosti Leon Richter názor, že vlastníkem akcií firmy Baťa byl do roku 1945 J. A. Baťa na základě platné kupní smlouvy z roku 1931 a nikoliv restituce se dožadující Tomáš Baťa ml. Rozhodující pro posouzení otázky „nároku Tomáše Bati ml. na akcie firmy Baťa na území ČSFR je vydání dekretu č. 95/1945 Sb. Podle jeho §16 totiž bylo povinností vlastníka akcií uložit je do veřejné úschovy a přihlásit je. Protože se tak v tomto případě nestalo, propadly veškeré nepřihlášené akcie podle §18 zmíněného dekretu státu. Veškeré následující spory mezi Janem Antonínem Baťou a Tomášem Baťou ml. tedy nemohly nic změnit na vlastnictví československého státu k akciím firmy Baťa, týkajícím se podniků na našem území. Není totiž rozhodující, zda byl jejich vlastníkem Jan Antonín Baťa nebo Tomáš Baťa ml., neboť ani jeden z nich je neuložil do veřejné úschovy a nepřihlásil ve stanovené lhůtě, takže podle § 18 dekretu č. 95/1945 Sb. propadly státu. Tomáši Baťovi ml. ovšem zůstala teoretická možnost uplatnit nárok na 25% akcií, převedených v roce 1939 Janem Antonínem Baťou na Marii Baťovou. Marie Baťová ovšem akciemi podle §68 odst. 1 bod 3 dekretu č. 134 ze dne 30. 9. 1946 zaplatila státu dávky z majetku a majetkového přírůstku.“¹⁶⁰ O tomto stanovisku ministra spravedlnosti byl Tomáš Baťa ml. informován dopisem v lednu 1991. Ministr spravedlnosti zároveň upozornil Baťu, že jím řízený úřad

¹⁶⁰ Odpověď ministra spravedlnosti Leona Richtera na interpelaci poslance Jiřího Honajzera ze dne 25. března 1991, mbelza.sweb.cz

není nezávislým soudním orgánem, který by v kontradiktorním soudním řízení zjišťovat podrobnosti skutkového stavu a z těchto zjištění dovodit závazné důsledky i po právní stránce.¹⁶¹ Právní rozbor nároku rodiny Baťů, jak ho provedl ministr spravedlnosti je poměrně zajímavý. Zcela pomíjí fakt, že podnik Baťa byl *ex lege* znárodněn a to za náhradu dekretem č. 100/1945 Sb. ze dne 27. 10. 1945, což bylo dříve než rozhodné datum (15. listopad 1945 resp. konec ledna 1946) podle § 14 dekretu č. 95/1945 Sb. V tomto rozboru se ovšem řeší teoretická možnost restituce majetku a nikoliv případné vyplácení náhrady za znárodněný majetek. Bylo tomu tak proto, že výše uvedená interpelace byla vznesena v souvislosti s přípravou a projednáváním zákona č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, který by v jiném než nakonec schváleném znění mohl umožnit restituci podniku Baťů.

Firma Svit a.s. jako právní nástupce znárodněné firmy Baťa a.s. ve Zlíně vstoupil v srpnu 2003 do likvidace.

Zatím poslední dějství sporu o náhradu za znárodněnou firmu Baťa a.s. Zlín se odehrálo v letošním roce. Evropský soud pro lidská práva dne 24. června 2008 ve věci sporu Tomáše Bati ml. proti České republice o náhradu za znárodněný majetek rozhodl, že stížnost je nepřijatelná.¹⁶² Soud rozhodoval na základě podání Tomáše Bati ml. ze dne 7. prosince 2005. Tomáš Baťa se prohlásil za vlastníka 75% akcií firmy, které získal dědictvím po otci a dalších 25% akcií, které zdědila jeho matka. Odmítl tak kupní smlouvu mezi Tomášem Baťou starším a J. A. Baťou, kterou argumentovali zástupci vlády České republiky. V této stížnosti Tomáš Baťa ml. tvrdil, že mu Česká republika upřela právo na pokojné užívání majetku a odepřela mu právo na přístup k soudu i možnost opravných prostředků u domácích soudů. Zároveň zde byly vylíčeny předchozí pokusy o náhradu, které Tomáš Baťa ml. učinil.

Soud rozhodoval na základě posouzení dosavadní české judikatury ve věci dekretů prezidenta republiky a znárodnění a dospěl k závěru, že Tomáš Baťa ml. nevyčerpal všechny vnitrostátní prostředky, kterými by se mohl domoci

¹⁶¹ tamtéž

¹⁶² Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci Baťa vs. Česká republika ze dne 24. 6. 2008 (43775/05), The European Court of Human Rights HUDOC portal

nápravy.¹⁶³ Tomáš Baťa ml. se totiž po r. 1989 nepokusil domoci se náhrady za znárodnění před soudem. Jednal sice s představiteli vlády ČR a parlamentu, ale nerozhodoval o této věci žádný nezávislý soud. Na tuto možnost ale byl upozorňován vládou ČR již v roce 1991.¹⁶⁴ Podle Evropského soudu pro lidská práva neexistuje žádný důkaz, že by Tomáš Baťa ml. nemohl svůj nárok předložit u českého soudu. Soud tak nemohl považovat Baťovi nároky za majetek ve smyslu Evropské úmluvy o lidských právech a odmítl tak i Baťovo tvrzení, že mu bylo odepřeno právo na opravné prostředky před českými soudy (právo na spravedlivý proces).

V reakci na rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva a změnu judikatury Ústavního soudu ČR (rozhodnutí I.ÚS 318/06) vydalo Ministerstvo financí ČR prohlášení, že se bude žádostí o vyplacení náhrady za znárodněný majetek, podané Tomášem Baťou ml. znovu zabývat.¹⁶⁵

Tomáš Baťa ml. zemřel náhle ve věku nedožitých 94 let dne 1. září 2008.¹⁶⁶

¹⁶³ tamtéž

¹⁶⁴ Odpověď ministra spravedlnosti Leona Richtera na interpelaci poslance Jiřího Honajzera ze dne 25. března 1991, mbelza.sweb.cz

¹⁶⁵ http://zpravy.idnes.cz/bata-neztratil-sanci-na-miliardy-za-znarodneny-majetek-pg0-/domaci.asp?c=A080717_070814_domaci_lf

¹⁶⁶ http://zpravy.idnes.cz/zemrel-podnikatel-tomas-bata-di3-/domaci.asp?c=A080901_163819_domaci_cen

Závěr

Případ trestní kauzy Jana Antonína Bati dospěl konečně po šedesáti letech k svému závěru. Jednalo se o ryze politickou kauzu. Mohutný rozmach Zlína a firmy Baťa, který proběhl ve třicátých letech byl dílem jediného muže – J. A. Bati. J. A. Baťa byl velmi úspěšný podnikatel, který ale neměl příliš rozvinuté politické cítění. Byl mužem velkých cílů, ale nikoliv zákulisního vyjednávání. Příliš často říkal to, co si myslel. Tím se však dostal do střetu s vládnoucí garniturou. Jeho podnikatelský úspěch a sociální cítění bylo trnem v oku komunistům. Svými vyjádřeními v kritickém roce 1938 se dostal do střetu s prezidentem Benešem, který mu tuto opozici nikdy neodpustil. To, že firma Baťa představovala konkurenční riziko pro mnoho obuvnických západoevropských a zejména amerických firem Baťovi paradoxně za války velmi přitížilo. Dostal se na černou listinu britskou a americkou z jediného důvodu – aby se ho zbavila konkurence. K tomu se přidala svízelná situace v okupovaném Zlíně, kterého se nehodlal J. A. Baťa dobrovolně vzdát. Stál si za svým s pocitem, že tak může alespoň částečně zmírnit již tak napjaté poměry v protektorátu. Například mnoho českých vědců našlo díky Baťovi útočiště ve Zlíně po té, co byly zavřeny české vysoké školy. Proto se odmítl veřejně připojit k zahraničnímu odboji, což po něm požadoval prezident Beneš a britská a americká vláda. Přesto poskytl zahraničnímu odboji mnoho finanční a materiální podpory, což bylo před Národním soudem zamlčeno. Přes tyto nemalé problémy se Baťovi podařilo vybudovat novou základnu pro svoje podnikání v Brazílii, za což byl posléze dokonce navržen na Nobelovu cenu míru. Před Národním soudem ale tento fakt byl vykládán jako příprava na vysídlení českého národa do Patagonie a tudíž jako zločin.

Zlínský podnik byl v roce 1945 na základě dekretů prezidenta republiky znárodněn, což byl jistě v té době legální čin. Stojí sice za úvahu, zdali samotné vydání znárodnovacích dekretů v předvečer ustanovení Prozatímního Národního shromáždění, bylo vzhledem k jejich závažnému obsahu přímo nesouvisejícímu se stavem ústavní nouze za války legitimní, ale ze současného hlediska jde o věc zcela bezpředmětnou, protože tyto dekryty jsou nadále součástí právního řádu ČR. Nicméně po tomto znárodnění vyvstala závažná otázka, zdali bude nutné vyplatit náhradu za

takto znárodněný podnik a případně v jaké výši. Bylo evidentní, že půjde o nemalou sumu v řádech miliard korun. To byla pro hospodářství, které se mělo vzpamatovat z válečných otřesů, astronomická částka. Z tohoto ryze politického důvodu byla otevřena trestní kauza J. A. Bati. V této těsně poválečné době vzrůstala role komunistické strany, což jak známo vyvrcholilo únorem 1948. Komunisté by rádi viděli Baťu před retribučním soudem a proto proti němu rozdmýchali velice negativní mediální kampaň, která měla ovlivnit lidové naladění obyvatel. Jimi ovládané Ministerstvo vnitra, ve spolupráci s okresním národním výborem ve Zlíně a vedením znárodněného podniku Baťa Zlín, tak připravilo rozsáhlé trestní oznámení proti J. A. Baťovi. Tím se začal na jaře 1947 zabývat Národní prokurátor, který posléze podal obžalobu k Národnímu soudu.

Tato obžaloba byla postavena na smyšlených základech a nad to neobsahovala skutek, za který byl posléze J. A. Baťa Národním soudem odsouzen. Samotné řízení před Národním soudem bylo velmi zmanipulované a v zastoupení tribunálu nakonec převážil hlas komunistů. J. A. Baťovi bylo odepřeno právo na řádnou obhajobu, ta mu nebyla ani doručena do vlastních rukou, ani mu nebylo umožněno se soudu zúčastnit. Nelze se za tohoto stavu podívat, že si Národní soud nakonec nějaký důvod pro odsouzení obžalovaného přeci jen našel. Byl odsouzen podle § 4 velkého retribučního dekretu. Na tento paragraf snad nebyl nikdo jiný retribučními soudy odsouzen. Původně měl sloužit jako nástroj proti protibenešovské opozici v exilu, jako byl Š. Osuský, M. Hodža či gen. Prchala (toho odmítla vydat Velká Británie k trestnímu stíhání do ČSR). Odsouzeným na šedesát let podle tohoto paragrafu byl J. A. Baťa, proti kterému ale nebyl primárně namířen. § 4 obsahoval velmi vágní dispozici a tudíž byl velmi snadno zneužitelný.

Odsouzení J. A. Bati Národním soudem k patnácti letům žaláře a konfiskaci majetku tak poskytlo dostatečnou záminku proto, aby se nemusela vyplácet náhrada za znárodněnou firmu Baťa a.s. Zlín. To platilo pro české úřady až do loňského roku.

Mimo tuto zpolitizovanou kauzu v ČSR musel J. A. Baťa po druhé světové válce čelit ještě dalšímu stejně závažnému nebezpečí. Syn zakladatele firmy Baťa – Tomáš Baťa ml. a jeho matka vznesly vůči J. A. Baťovi nárok na celou světovou organizaci Baťa. Argumentovali tím, že jsou dědici Tomáše Bati a že kupní smlouva

mezi Tomášem Baťou a J. A. Baťou z roku 1931 je neplatná. Podali mnoho žalob po celém světě a tak začalo mnoho právních bitev o majetek firmy, které se táhly mnoho let. Nemocný a mnohaletými spory unavený J. A. Baťa nakonec kapituluje a v roce 1962 uznává nároky Tomáše Bati ml., kromě majetku na území Brazílie, která se stala jeho novým domovem. Značně nápomocný na straně Tomáše Bati ml. v těchto sporech byl i Československý stát, který odmítl vydat doklady o právech J. A. Bati, které zůstaly ve Zlíně.

Tomáš Baťa ml. tak nakonec získal navzdory poslední vůli svého otce celosvětovou organizaci Baťa, ovšem oslabenou o domovskou centrálu ve Zlíně. Není proto překvapující, že po pádu komunismu v Československu, se Tomáš Baťa ml. pokusil získat zpět rodinný majetek popř. náhradu za jeho znárodnění. Pokus o privatizační projekt Zlínského podniku nakonec selhal a tak zbyla pouze cesta k vyplacení náhrady. Posledním krokem v této snaze byla stížnost k Evropskému soudu pro lidská práva, která však byla neúspěšná.

Zároveň s pádem komunismu a se snahou Tomáše Bati ml. o vyplacení náhrady za znárodnění, vznikla iniciativa, která měla zbavit J. A. Baťu nespravedlivého odsouzení. První pokus, který učinil generální prokurátor ČR JUDr. Šetina byl neúspěšný. Nejvyšší soud ČR jeho stížnost pro porušení zákona zamítl, aniž se vůbec zabýval hmotněprávní stránkou věci. Jednalo se o rozhodnutí poněkud nešťastné, nejspíše opět poplatné době svého vzniku, které zabránilo průchodu spravedlnosti na dalších třináct let. O politickém pozadí tohoto rozhodnutí svědčí dobové tiskové zprávy, které dokládají, že se mnozí politici opět začali obávat nutnosti vyplácet náhradu za znárodněný majetek, v případě, že by byl J. A. Baťa zproštěn viny. Díky snaze rodiny J. A. Bati a přístupu městského státního zastupitelství v Praze byla nakonec umožněna obnova řízení, která proběhla v roce 2007. Rozhodnutím městského soudu v Praze byl následně J. A. Baťa po šedesáti letech osvobozen. Jediným svědkem v tomto řízení byl Tomáš Baťa ml., který se svého strýce rozhodně zastal a splatil mu tak alespoň částečně svůj dluh.

V současné době tak stojí rodina J. A. Bati před rozhodnutím zdali podat svůj vlastní nárok na náhradu za znárodněný majetek firmy. Je nepochybné, že po očištění jména J. A. Bati by jejich nároky měly nepochybně větší šanci na úspěch. Z pohledu

českých úřadů byl výhradním vlastníkem firmy Baťa J. A. Baťa a nikoliv Tomáš Baťa ml. Česká republika, jak ostatně vyjádřila v nedávném řízení před Evropským soudem pro lidská práva, vždy považovala kupní smlouvu z roku 1931 za platnou. Proto by měly být všechny nároky Tomáše Bati ml. resp. jeho dědiců odmítnuty jako neopodstatněné a naopak by měly být přezkoumány nároky dědiců J. A. Bati. Rozhodným orgánem pro vyplácení náhrady je Ministerstvo financí. Dle současné judikatury Ústavního soudu by se mělo ministerstvo těmito nároky zabývat. Je otázkou, jak případně rozhodne. Zdali odmítne nároky s poukazem na to, že dekrety prezidenta republiky již nemohou zakládat právní vztahy (v souladu se starší judikaturou Ústavního soudu), nebo zdali rozhodne na základě dekretu č. 100/1945 Sb. ve prospěch žadatelů. Jde opět o politicky velmi citlivé rozhodnutí, které mimo jiné stát případně velmi finančně zatíží. Je ale otázkou, jestli by neměla po šedesáti letech převládnout (stejně jako v trestní kauze J. A. Bati) přeci jen spravedlnost popř. morální právo na náhradu navzdory fiskálním dopadům tohoto rozhodnutí. V případě, že by Ministerstvo tuto žádost zamítlo, mohou se pochopitelně oprávněné osoby domáhat svých práv před nezávislými soudy, které by se neměly nechat ovlivnit politickými otázkami rozhodnutí.

Tato celá kauza je malým příspěvkem k živé diskuzi o poměrech československé politiky a justice během druhé světové války a v období těsně poválečném. Formálně v Československu převládaly demokratické poměry až do února 1948, ale bylo tomu skutečně tak? Jedna zjevně zpolitizovaná kauza samozřejmě nezakládá totalitní režim, ale jen případné budoucí výzkumy mohou ukázat kolik procent retribučních případů bylo zpolitizováno. V této souvislosti by pak mohla v budoucnu vzniknout debata o tom, zdali neposunout rozhodné datum dle zákona č. 119/1990 Sb. a zákona č. 87/1991 Sb. před rok 1948.

Pro českou justici je nepochybně dobře, že se po tolika letech odhodlala k nápravě této křivdy. Snad bude do budoucna tak opět platit masarykovské heslo „Pravda zvítězí“.

Seznam použitých pramenů a literatury

Archivní prameny:

Národní archiv, 4. oddělení, fond Národní soud, NAD 925, kart č. 162, spis TNs 12/1947

The European Court of Human Rights HUDOC Portal, Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci Baťa vs. Česká republika ze dne 24.6.2008 (43775/05)
mbelza.sweb.cz

www.batahistory.com

www.idnes.cz

Tištěné prameny:

ARCANJO, F. M.: Svět porozumí, Krásná Lípa 2004

GRÓNSKÝ, J.: Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II, Praha 2002

Jan Antonín Baťa – život a dílo, pokračovatel práce Tomáše Bati, sborník, Zlín 2007

JECH, K. – KAPLAN, K. (vyd.): Dekrety prezidenta republiky 1940-1945, druhé vydání, Brno 2002

KAPLAN, K.: Dva retribuční procesy, komentované dokumenty, Praha 1992

ŠETINA, J.: Lex Jan Antonín Baťa, Polygon 7/98, s. 36-39

Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé

Sbírka zákonů České republiky

Sbírka nálezů a usnesení Ústavního soudu ČR

Literatura:

BAŤOVÁ de OLIVEIRA, E. – d'OLIVEIRA, N.: Dovětek, Krásná Lípa 2005

BORÁK, M.: Spravedlnost podle dekretu, Ostrava 1998

DRTINA, P.: Československo - můj osud 2. svazek, I. a II. kniha, Praha 1992

- CHALUPA, L.: K náhradě za znárodnění podle dekretu č. 100/1945 ve vztahu k zákonu č. 87/1991 in Právní rozhledy 1210-6410 5/3 (1997), s. 115-117
- IVANOV, M.: Sága o životě a smrti Jana Bati a jeho bratra Tomáše, Lípa 2000
- KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Praha 2002
- KUKLÍK, J.: Londýnský exil a obnova československého státu 1938 – 1945, Praha 1998
- MALÝ, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945, Praha 2003
- MALÝ, K., SOUKUP L.: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, Praha 2004
- MENČÍK, F.: Poskokem u Jana Bati, Praha 1993
- PAVLÍČEK, V.: O české státnosti , 1. díl, Praha 2004
- POTOČNÝ, M.: Mezinárodní právo veřejné, zvláštní část, Praha 1999
- ROUŠAR, P.: Dějiny národního podniku Svit, Praha 1967
- SOLNAŘ, V.: Jsou přípustné tzv. mimořádné opravné prostředky proti rozsudkům mimořádných lidových soudů a Národního soudu?, Právník 1946
- SOUKUP, L.: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990, sborník, Karolinum, Praha 2002
- VALACH, F.: Fenomén Baťa, Praha 1990

Vindictive judicature and case of J. A. Bata

Summary

Criminal case of Jan Antonin Bata finally arrived after sixty years of its conclusion. It was a purely political cause. Expansion of Zlín and a massive expansion of the company Bata, which took place in the thirties, was the work of one man – J. A. Bata. Bata has been very successful businessman, but not politician. Communist party didn't like his business success and social sensibility. He got into a conflict with the President Benes in 1938 too. American and British government didn't like him too because he was competition for their shoe factories. He got to blacklist British and American for the sole purpose - to remove his competition. He refused to publicly join the foreign resistance in order to lose influence in the occupied Zlin. In spite of it he gave huge financial support to foreign resistance. Zlin company was in 1945 on the basis of the decrees President of the Republic nationalized. After the nationalization there was a serious question whether it would be necessary to pay compensation for such nationalization firm, and to what level. It would be too much and government didn't want to pay that. Because of this purely political grounds was opened a criminal case J. A. Bata. Offense developed Communist Ministry of the Interior. The national prosecutor filed in the spring of 1947 criminal charges against the National Court. Basis of this work is made by description of this trial. This accusation was built on the mythical foundation and it did not contain the deed, for which was then J. A. Bata by the National Court convicted. Proceedings before the National Court was very rigged and J. A. Bata was denied the right to proper defense, complaint was not delivered into their own hands and he was not allowed to attend court. Finally, he was sentenced under Section 4 of the large vindictive decree (decree no. 16/1945). In this section perhaps no one had been convicted by vindictive courts. Section 4 was very vague and therefore has been very easy to abuse. Conviction of J. A. Bata by National Court to fifteen years in prison and confiscation of property therefore provided an adequate excuse not to pay compensation for the nationalization of the company Bata Zlin. This is true for the

Czech authorities until last year. After the war arose contention against Thomas Bata jr. and J. A. Baťa about the ownership of the global organization of Bata. After years of legal battles J .A. Bata capitulated and accepted claims Tomas Bata. After 1989 raised Thomas Bata jr. claims to compensation for nationalization of property. These claims were declared as inadmissible by the European court of Human Rights this year. This decision was declared because Thomas Bata hadn't used all domestic judicial instrumets. In 2007, J. A. Bata was finally freed of prosecution. Prague municipal court declared that J. A. Bata didn't perform any crime. Judgement of National Court from 1947 was abolished. This opened up new vistas with compensation for nationalization property claimed by J. A. Bata's family.

Key words:

vindictive	-	<i>retribuční</i>
nationalization	-	<i>znárodnění</i>
decree	-	<i>dekret</i>